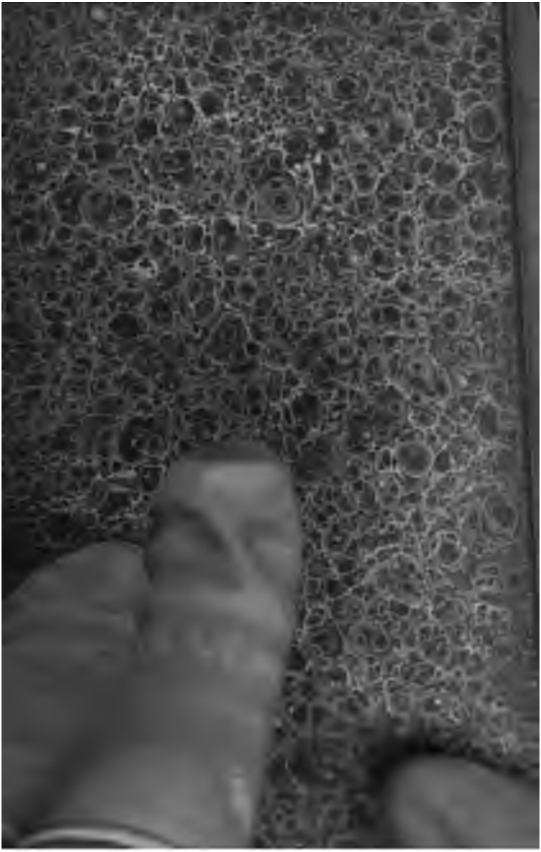

Ex Libris

C. CORNELII TACITI

OPERA.

TOMUS II.

C. CORNELII TACITI
OPERA,

EX EDITIONE

JER. JAC. OBERLINI,

SEDULÂ RECENSIONE ACCURATA:

QUIBUS ACCESSERUNT

GABRIELIS BROTERII

SUPPLEMENTA,

CUM LOCUPLETI INDICE.

TOMUS II.

LONDINI:

SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN;
LAW ET WHITTAKER; J. BOOKER; BALDWIN,
CRADOCK, ET JOY; WALKER ET EDWARDS;
J. ROBINSON; ET R. REYNOLDS:
EXCUDIT S. HAMILTON.

1817.

John S. Lawrence Estate
gt
4-20-1925

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER DUODECIMUS.

U. C. 802.
J. C. 49.

I. Caede Messalinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, cœlibis vitae intoleranti, et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem, formam, opes, contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paulinam, M. Lollii consularis filiam, et Juliam Agrippinam, Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Ælia Petina, e familiâ Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse modo huc, modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promtus, discordantes in consilium vocat, ac promere sententiam et adjicere rationes jubet.

II. Narcissus vetus matrimonium, familiam communem, (nam Antonia ex Petinâ erat) nihil in penatibus ejus novum, disserebat, si sueta conjux rediret; haudquâquam novercalibus odiis usuram in

Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora Callistus improbatam longo discidio, ac, si rursu assumeretur, eo ipso superbam: longeque rectiu Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam æmulatione, et privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippinâ laudare quod Germanici nepotem secum traheret, dignum prorsus imperatoriâ fortunâ, stirpem nobilem, et familiæ Claudiæ quæ posteros conjungeret; ne femina expertæ fecunditatis, integrâ juventâ, claritudinem Cæsarum aliam in domum ferret.

III. Prævaluêre hæc, adjuta Agrippinæ illecebris, quæ, ad eum, per speciem necessitudinis, crebro ventitando, pellicit patruum, ut prælata cæteris, et nondum uxor, potentiâ uxoriâ jam uteretur. Nam, ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Ænobarbo genuerat, et Octaviæ, Cæsaris filiæ, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Cæsar, juvenemque et alia clarum, insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentiâ, protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens, ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinæ pararet, consiliis ejus implicari, serere crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Junia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. Hinc initium accusationis: fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit: et præbebat Cæsar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiæ promtior. At Silanus, insidiarum nescius, ac forte eo anno prætor, repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquam lecto pridem senatu, lustroque condito. Simul affinitatem Cla

lius diremit; adactusque Silanus ejurare magistra-um; et reliquus præturæ dies in Eprium Marcel-um collatus est.

V. C. Pompeio, Q. Verannio Coss., actum inter Claudium et Agrippinam natrimonium jam famâ, jam amore il-icito firmabatur: nec dum celebrare sollennia nup-iarum audebant, nullo exemplo deductæ in domum atrui fratris filiæ. Quin et incestum, ac si sperne-etur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec ante omissa cunctatio, quam Vitellius suis arti-us id perpetrandum sumsit. Percontatusque Cæ-arem, an jussis populi an auctoritati senatûs cede-et? ubi ille, unum se civium et consensui imparem, espondit, opperiri intra Palatium jubet: ipse cu-iam ingreditur, summamque.remp. agi obtestans, eniam dicendi ante alios exposcit, orditurque: Gra-issimos principis labores, quîs orbem terræ capes-t, egere adminiculis, ut domesticâ curâ vacuus, in mmune consulat. Quod porro honestius censoriæ entis levamen, quam assumere conjugem, prosperis biisque sociam: cui cogitationes intimas, cui par-s liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assue-us, sed qui primâ ab juventâ legibus obtempera-et?

U. C. 803.
J. C. 50.

I. Postquam hæc favorabili oratione præmisit, aque patrum assentatio sequebatur; capto rur-initio, Quando maritandum principem cuncti rent, deligi oportere feminam nobilitate, puer-sanctimoniâ insignem. Nec diu anquirendum, Agrippina claritudine generis anteiret: datum ecunditatis experimentum: et congruere artes is. Id vero egregium, quod, provisu deûm, ungeretur principi, sua tantum matrimonia. *Audivisse* a parentibus, vidisse ipsos, ar-*res ad libita* Cæsarum: procul id a præ-*estiâ.* *Statueretur* immo documentum, *imperator* acciperet. At enim, nova

nobis in fratrum filias conjugia: sed aliis gentibus sollennia, nec lege ullâ prohibita: et sobrinarum diu ignorata tempore addito percrebuisse: morem accommodari, prout conducat, et fore hoc quoque in his, quæ mox usurpentur.

VII. Haud defuêre, qui certatim, si cunctaretur Cæsar, vi acturos testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, populumque Romanum eadem orare, clamitat. Nec Claudius ultra exspectato, obvium apud forum præbet se gratantibus: senatumque ingressus, decretum postulat, quo justæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur. Neque tamen repertus est, nisi unus, talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, eques Romanus, quem plerique Agrippinæ gratiâ impulsum ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminæ obediebant, non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti. Adductum et quasi virile servitium: palam severitas, ac sæpius superbia: nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret. Cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit: sive eo usque spem vitæ produxerat, seu delecto die, augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, sacra ex legibus Tulli regis, piaculaque apud lucum Dianæ per pontifices danda: irridentibus cunctis, quod pœnæ procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annæo Senecâ, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus in Agrippinam, memoriâ beneficii, et infensus Claudio, dolore injuriæ, credebatur.

IX. Placitum dehinc, non ultra cunctari: sed de-

signatum consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducunt, sententiam expromere, quâ oraretur Claudius despondere Octaviam Domitio: quod ætati utriusque non absurdum, et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus jam et gener Domitius, æquari Britannico, studiis matris, arte eorum, quîs, ob accusatam Messalinam, ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdaten missi, senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt: Non se fœderis ignaros, nec defectione a familiâ Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem Phrahatis, accedere adversus dominationem Gotarzis, nobilitati plebique juxta intolerandam. Jam fratres, jam propinquos, jam longius sitos, cædibus exhaustos: adjici conjuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus, ignaviam sævitiâ tegat. Veterem sibi ac publice cœptam nobiscum amicitiam: et subveniendum sociis, virium æmulis, cedentibusque per reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari, ut, si domestici imperii tædeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex melior adsciseeretur.

XI. Ubi hæc atque talia dissertavêre; incipit orationem Cæsar de fastigio Romano, Parthorumque obsequiis: seque D. Augusto adæquabat, petitum ab eo regem referens, omissâ Tiberii memoriâ: quamquam is quoque miserat. Addiditque præcepta (etenim aderat Meherdates) ut non dominationem et servos, sed rectorem et cives cogitaret; clementiamque ac justitiam, quanto ignara barbaris, tanto toleratiora capesseret. Hinc versus ad legatos, extollit *laudibus alumnum Urbis*, spectatæ ad id modestiæ: *ac tamen ferenda* regum ingenia, neque usui crebras *mutationes. Rem* Romanam huc satietate gloriæ

redeunt. Rursus deus, quà silvas pererraverit, nocturno visu demonstrat; reperiunturque fusæ passim feræ.

XIV. Cæterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento uti: et, quamquam per insectationes et nuntios ad prœlium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus, exuendam ad fidem hostes emercari. Ex quîs Izates Adiabeno, mox Acbarus, Arabum cum exercitu, abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Româ petere reges, quam habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, cæterorum proditione suspectâ, quod unum erat reliquum, rem in casum dare, prœlioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magnâ cæde et ambiguo eventu; donec Carrhenen, profligatis obversis longius evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tum omni spe perditâ, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, secutus, dolo ejus vincitur, traditurque victori. Atque ille, non propinquum, neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum, increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiæ suæ, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones, Medos tum præsidens. Nulla huic prospera aut adversa, quîs memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est; resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatæ.

XV. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, posteaquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitûs abîsse cognoverat, relictos in novo *regno, Cotyn, juventâ* rudem, et paucas cohortium, *cum Julio Aquilâ,* equite Romano; spretis utrisque, *concire nationes,* illicere perfugas: postremo, exer*citu coacto,* regem Dandaridarum exturbat, imperio*que ejus potitur.* Quæ ubi cognita, et jam jamqu

Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumserat, externas et ipsi gratias quæsivêre, missis legatis ad Eunonen, qui Adorsorum genti præcellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigêre, equestribus prœliis Eunones certaret; obsidia urbium Romani capesserent.

XVI. Tum composito agmine incedunt; cujus frontem et terga Adorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur, nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricæ, quod desertum a Mithridate, ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi præsidio, visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam, circumveniunt urbem Uspen, editam loco, et mœnibus ac fossis munitam; nisi quod mœnia, non saxo, sed cratibus et vimentis, ac mediâ humo, adversum irrumpentes invalida erant: eductæque altius turres, facibus atque hastis turbabant obsessos: ac, ni prœlium nox diremisset, cœpta patrataque expugnatio eumdem intra diem foret.

XVII. Postero misêre legatos, veniam liberis corporibus orantes: servitii decem millia offerebant: quod adspernati sunt victores, quia trucidare deditos sævum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: belli potius jure caderent: datumque militibus, qui scalis evaserant, signum cædis. Excidio Uspensium metus cæteris injectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes juxta perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquam prævaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Cæsaris procubuit, magnâ gloriâ exercitûs Romani, quem incruentum et victorem, tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia

navium quasdam, quæ mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumvenêre barbari, præfecto cohortis et plerisque centurionum interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum, et recens conjunctâ nobiscum amicitiâ validum. Igitur cultu vultuque quam maxime ad præsentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus, "Mithridates," inquit, "terrâ marique Romanis per tot annos quæsitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole magni Achæmenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt."

XIX. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum, et prece haud degenere permotus, allevat supplicem, laudatque, quod gentem Adorsorum, quod suam dexteram petendæ veniæ delegerit. Simul legatos literasque ad Cæsarem in hunc modum mittit: Pop. Romani imperatoribus, magnarumque nationum regibus, primam ex similitudine fortunæ amicitiam: sibi et Claudio etiam communionem victoriæ esse. Bellorum egregios fines, quoties ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam, non regnum, precari; sed ne triumpharetur, neve pœnas capite expenderet.

XX. At Claudius, quamquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Huc dolor injuriarum, et libido vindictæ adigebat. Sed disserebatur contra: *Suscipi bellum avio itinere, importuoso mari: ad hoc reges feroces; vagos populos; solum frugum egens: tum tædium ex morâ, pericula ex properantiâ,* modicam victoribus laudem, ac mul-

tum infamiæ, si pellerentur. Quin arriperet oblata, et servaret exsulem; cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. His permotus scripsit Eunoni, meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verum ita majoribus placitum, quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ beneficentiâ adversus supplices utendum: nam triumphos de populis regnisque integris acquiri.

XXI. Traditus post hæc Mithridates, vectusque Romam per Junium Cilonem, procuratorem Ponti, ferocius, quam pro fortunâ, disseruisse apud Cæsarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hisce verbis: "Non sum remissus ad te, sed reversus: vel, si non credis, dimitte, et quære." Vultu quoque interrito permansit, cum, Rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo præberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilæ prætoria decernuntur.

XXII. Iisdem consulibus, atrox odii Agrippina, ac Lolliæ infensa, quod secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui objiceret Chaldæos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum, super nuptiis imperatoris. Exin Claudius, inauditâ reâ, multa de claritudine ejus apud senatum præfatus, sorore L. Volusii genitam, majorem ei patruum Cottam Messalinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam: nam de C. Cæsaris nuptiis consulto reticebat: addidit perniciosa in remp. consilia, et materiem sceleri detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italiâ. Ita quinquagies sestertiûm, ex opibus immensis, exsuli relictum. Et Calpurnia, illustris femina, pervertitur, quia formam ejus laudaverat princeps, nullâ libidine, sed fortuito sermone: unde vis Agrippinæ citra ultima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, accusantibus Bithynis.

XXIII. Galliæ Narbonensi, ob egregiam in pa-

tres reverentiam, datum, ut senatoribus ejus provinciæ, non exquisitâ principis sententiâ, jure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. Ituræique et Judæi, defunctis regibus Sohemo atque Agrippâ, provinciæ Syriæ additi. Salutis augurium, quinque et viginti annis omissum, repeti, ac deinde continuari, placitum. Et pomœrium auxit Cæsar, more prisco; quo iis, qui protulêre imperium, etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et D. Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio vel gloria, varie vulgata. Sed initium condendi, et, quod pomœrium Romulus posuerit, noscere, haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi æreum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interjecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, tum ad sacellum Larium: forumque Romanúm et Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum urbi credidêre. Mox pro fortunâ pomœrium auctum: et, quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu, et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistio M. Suilio Coss., adoptio in Domitium, auctoritate Pallantis, festinatur; qui obstrictus Agrippinæ, ut conciliator nuptiarum, et mox stupro ejus illigatus, stimulabat Claudium, consuleret reipublicæ: Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud D. Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos: a Tiberio super propriam stirpem Germanicum assumtum. Se quoque accingeret juvene, partem curarum capessituro. His evictus, biennio majorem natu Domitium filio anteponit, habitâ apud senatum oratione in eumdem, quem a li-

U. C. 804.
J. C. 51.

ceperat, modum. Annotabant periti, nullam adoptionem inter patricios Claudios reperiri, ab Atto Clauso continuos duravisse.

VI. Cæterum actæ principi grates, quæsitiore mitium adulatione: rogataque lex, quâ in fami- Claudiam et nomen Neronis transiret. Augetur grippina cognomento Augustæ. Quibus patratis, no adeo expers misericordiæ fuit, quem non Bri- nici fortunæ mœror afficeret. Desolatus paulatim iam servilibus ministeriis, intempestiva novercæ of- cia in ludibria vertebat, intelligens falsi: neque enim egnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum, seu peri- culis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac forte acciderat, ut eam gentem, Rheno trans- gressam, avus Agrippa in fidem acciperet. Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum ad- ventu Cattorum, latrocinia agitantium. Inde L. Pomponius, legatus, auxiliares Vangionas ac Ne- metas, addito equite alario, monuit, ut anteirent po- pulatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum; divisi- que in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, et somno graves, circumvenêre. Aucta lætitia, quod quosdam e clade Varianâ quadragesimum post annum servitio exeme- rant.

XXVIII. At, qui dextris et propioribus com- pendiis ierant, obvio hosti, et aciem auso, plus cladis faciunt; et prædâ famâque onusti, ad montem Tau- num revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus op- periebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Che- rusci, cum quîs æternum discordant, circumgred- rentur, legatos in Urbem et obsides misêre; de-

tusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famæ ejus apud posteros, in quîs carminum gloria præcellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis a Druso Cæsare impositus, pellitur regno; primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus; mox, diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuêre Vibillius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquam sæpe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur: scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam præsidebat, legionem, ipsâque e provinciâ lecta auxilia, pro ripâ componeret, subsidio victis, et terrorem adversus victores, ne, fortunâ elati, nostram quoque pacem turbarent: nam vis innumera, Lygii, aliæque gentes, adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius XXX per annos prædationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium: eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges, obsidionis impatientes, et proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulêre, quia Lygius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius, funditur prœlio: quamquam rebus adversis, laudatus, quod et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit. Cæterum ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, et, acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivêre, egregiâ adversus nos fide: subjectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate, et majore odio, *postquam adepti sunt.*

XXXI. At in Britanniâ P. Ostorium, pro prætore, turbidæ res excepêre, effusis in agrum sociorum hostibus, eo violentius, quod novum ducem, exer-

citu ignoto, et cœptâ hieme, iturum obviam non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: et, cæsis qui restiterant, disjectos consectatus, ne rursus conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cunctosque castris ad Auvonam et Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuêre, valida gens, nec prœliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant: hisque auctoribus, circumjectæ nationes locum pugnæ delegêre, septum agresti aggere, et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere aggreditur, et, distributis cohortibus, turmas quoque, peditum ad munia, accingit. Tunc, dato signo, perfringunt aggerem, suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientiâ rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecêre. Quâ pugnâ filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Cæterum clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant: et ductus inde in Cangos exercitus. Vastati agri, prædæ passim actæ; non ausis aciem hostibus, vel, si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat; cum ortæ apud Brigantas discordiæ retraxêre ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma cœptârant, interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedêre: Silurum gens, non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quo promtius veniret, colonia Camulodunum, validâ veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum inde in Siluras, super propriam

ferociam, Caractaci viribus confisos; quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut cæteros Britannorum imperatores præmineret. Sed tum astu, tum locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur; sumto ad prœlium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna, et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et, si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa præstruit: et præfluebat amnis vado incerto, catervæque meliorum pro munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, accendendâ spe, aliisque belli incitamentis. Enimvero Caractacus huc illuc volitans, illum diem, illam aciem, testabatur, aut recuperandæ libertatis, aut servitutis æternæ initium fore: vocabatque nomina majorum, qui dictatorem Cæsarem pepulissent, quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata conjugum et liberorum corpora retinerent. Hæc atque talia dicenti, adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, non telis, non vulneribus cessuros.

XXXV. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul objectus amnis, additum vallum, imminentia juga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles prœlium poscere, cuncta virtute expugnabilia, clamitare: præfectique ac tribuni, paria disserentes, ardorem exercitûs incendebant. Tum Ostorius, circumspectis, quæ impenetrabilia, quæque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos, et pleræque cædes oriebantur. Posteaquam, factâ testudine, rudes et informes saxorum compages distractæ, parque comminus acies; decedere barbari in juga montium. Sed eo quoque irrupêre ferentarius gravisque miles; illi telis assultantes, hi conserto gradu

turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et, si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum; si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium, sternebantur. Clara ea victoria fuit, captâque uxore et filiâ Caractaci, fratres quoque in deditionem accepti.

XXXVI. Ipse (ut ferme intuta sunt adversa) cum fidem Cartismanduæ, reginæ Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno, quam bellum in Britanniâ cœptum. Unde fama ejus evecta insulas et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romæ quidem ignobile Caractaci nomen erat: et Cæsar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetêre in armis prætoriæ cohortes, campo, qui castra præjacet. Tum, incedentibus regiis clientelis, phaleræ torquesque; quæque externis bellis quæsierat, transducta: mox fratres, et conjux et filia: postremo ipse ostentatus. Cæterorum preces degeneres fuêre, ex metu: at non Caractacus, aut vultu demisso, aut verbis, misericordiam requirens. Ubi tribunali adstitit, in hunc modum locutus est:

XXXVII. "Si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem, quam captus, venissem: neque dedignatus esses claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, fœdere pacis accipere. Præsens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est. Habui equos, viros, arma, opes: quid mirum, si hæc invitus amisi? Non, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant. Si statim deditus traderer; neque mea fortuna, neque tua gloria inclaruisset; et supplicium mei oblivio sequeretur: at, si incolumem servaveris, æternum exemplar clementiæ ero." Ad ea Cæsa veniam ipsique et conjugi et fratribus tribuit. Atq

illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, iisdem, quibus principem, laudibus gratibusque venerati sunt. Novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis præsidere: ipsa semet parti a majoribus suis imperii sociam ferebat.

XXXVIII. Vocati posthac patres multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruêre: neque minus id clarum, quam cum Syphacem P. Scipio, Persen L. Paulus, et si qui alii vinctos reges populo Rom. ostendêre. Censentur Ostorio triumphi insignia; prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis: sive, quod, amóto Caractaco, quasi debellatum forèt, minus intenta apud nos militia fuit; sive hostes, miseratione tanti regis, acrius ad ultionem exarsêre. Præfectum castrorum et legionarias cohortes, exstruendis apud Siluras præsidiis relictas, circumfundunt: ac, ni cito e vicis et castellis proximis subventum foret, copiæ tum occidione occubuissent. Præfectus tamen et octo centuriones, ac promtissimus quisque manipularis cecidêre: nec multo post pabulantes nostros, missasque ad subsidium turmas, profligant.

XXXIX. Tum Ostorius cohortes expeditas opposuit: nec ideo fugam sistebat, ni legiones prœlium excepissent. Earum robore æquata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugêre hostes, tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc prœlia, et sæpius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors, aut virtus; temere, proviso: ob iram, ob prædam: jussu, et aliquando ignaris ducibus. Ac præcipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Rom. vox: ut quondam Sugambri excisi et in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum. Igitur duas auxiliares cohortes, avaritiâ præfectorum incautius populantes, intercepêre: spoliaque et captivos largiendo, cæteras quoque nationes ad defectionem trahebant: cum, tædio

curarum fessus, Ostorius concessit vitâ; lætis hostibus, tamquam ducem haud spernendum, et si non prœlium, at certe bellum, absumsisset.

XL. At Cæsar, cognitâ morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium suffecit. Is propere vectus, non tamen integras res invenit, adversâ interim legionis pugnâ, cui Manlius Valens præerat: auctaque et apud hostes ejus rei fama, quo venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut major laus compositis, vel, si duravissent, venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed, post captum Caractacum, præcipuus scientiâ rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartismanduam reginam matrimonio teneret; mox orto discidio, et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominiâ, ne feminæ imperio subderentur, valida et lecta armis juventus regnum ejus invadunt: quod nobis prævisum; et missæ auxilio cohortes acre prœlium fecêre; cujus initio ambiguo, finis lætior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Cæsius Nasica præerat. Nam Didius, senectute gravis, et multâ copiâ honorum, per ministros agere, et arcere hostem, satis habebat. Hæc, quamquam a duobus, Ostorio Didioque, proprætoribus, plures per annos gesta, conjunxi; ne, divisa, haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

U. C. 805.
J. C. 52.

XLI. Ti. Claudio quintum, Ser. Cornelio Orfito Coss., virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ reipubl. habilis videretur. Et Cæsar adulationibus senatûs libens cessit, ut vicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus, proconsulare imperium

extra Urbem haberet, ac Princeps Juventutis appellaretur. Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætextâ, Nero triumphali cum veste, transvecti sunt. Spectaret populus, hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque præsumeret. Simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris: etiam libertorum si quis incorruptâ fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero Britannicum nomine, ille Domitium, salutavêre. Quod, ut discordiæ initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: sperni quippe adoptionem, quæque censuerint patres, jusserit populus, intra penates abrogari: ac, nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. Commotus his, quasi criminibus, Claudius, optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte afficit, datosque a novercâ custodiæ ejus imponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni prætoriarum cohortium curâ exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus; quos Messalinæ memores, et liberis ejus devinctos credebat. Igitur, distrahi cohortes ambitu duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam, asseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiæ militaris famæ, gnarum tamen, cujus sponte præficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento Capitolium ingredi, qui mos, sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminæ; quam imperatore genitam, sororem ejus, qui rerum potitus sit, et conjugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quæ præcipuus propugnator ejus, *Vitellius, validissimâ* gratiâ, ætate extremâ, (*adeo incertæ sunt* potentium res) accusatione corripitur, *deferente* Junio Lupo, senatore. Is crimina

majestatis et cupidinem imperii objectabat. Præbuissetque aures Cæsar, nisi Agrippinæ minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aquâ atque igne interdiceret. Hactenus Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenêre. Insessum diris avibus Capitolium: crebris terræ motibus prorutæ domus: ac, dum latius metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas, et orta ex eo fames, in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantum questus, sed jura reddentem Claudium circumvasêre clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit. Magnâque deûm benignitate, et modestiâ hiemis, rebus extremis subventum. At, hercule, olim ex Italiâ legionibus longinquas in provincias commeatus portabantur; nec nunc infecunditate laboratur: sed Africam potius et Ægyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

XLIV. Eodem anno bellum, inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, maternâ origine ex pellice Græcâ, concessu fratrum, regnum adeptus: Iberos Pharasmanes, vetustâ possessione; Armenios frater ejus Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius, nomine Rhadamistus, decorâ proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, clarâque inter accolas famâ. Is, modicum Iberiæ regnum senectâ patris detineri, ferocius crebriusque jactabat, quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes juvenem potentiæ promtæ, et studio popularium accinctum, vergentibus jam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et Armeniam ostentare, pulsis Parthis, datam Mithridati a semet, memorando: se[d] in differendam, et potiorem dolum, quo incautu[m]

opprimerent. Ita Rhadamistus, simulatâ adversus patrem discordiâ, tamquam novercæ odiis impar, pergit ad patruum: multâque ab eo comitate, in speciem liberûm, cultus, primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie assumtâ, regressus ad patrem, quæ fraude confici potuerint, promta nuntiat, cætera armis exsequenda. Interim Pharasmanes belli causas confingit: prœlianti sibi adversus regem Albanorum, et Romanos auxilio vocanti, fratrem adversatum, eamque injuriam exscidio ipsius ultum iturum. Simul magnas copias filio tradidit. Ille irruptione subitâ territum, exutumque campis Mithridaten, compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac præsidio militum, quîs Cælius Pollio præfectus, centurio Casperius præerat. Nihil tam ignarum barbaris, quam machinamenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiæ maxime gnara est. Ita Rhadamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit: et, cum vis negligéretur, avaritiam præfecti emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecuniâ verterentur. Postremo, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut, nisi Pharasmanen bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum, præsidem Syriæ doceret, quo in statu Armeniæ forent.

XLVI. Digressu centurionis, velut custode exsolutus præfectus, hortari Mithridaten ad sanciendum fœdus, conjunctionem fratrum, ac priorem ætate Pharasmanen, et cætera necessitudinum nomina referens, filiam ejus in matrimonio haberet; quod ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem Iberos, quamquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam: nec aliud subsidii, quam castellum, commeatu egenum: ne dubitaret armis in-

cruentas conditiones malle: cunctante ad ea Mithridate, et suspectis præfecti consiliis, quod pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur. Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, utque Iberi obsidio decedant, expostulat. Ille propalam incerta, et sæpius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, oppugnationem quoquo modo celerare, Augetur flagitii merces, et Pollio occultâ corruptione impellit milites, ut pacem flagitarent, seque præsidio abituros minitarentur. Quâ necessitate Mithridates diem locumque fœderi accepit, castelloque egreditur.

XLVII. Ac primo Rhadamistus in amplexus ejus effusus, simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. Adjicit jusjurandum, non ferrò, non veneno vim allaturum: simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificium imperatum dictitans, ut diis testibus pax firmaretur. Mos est regibus, quoties in societatem coëant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque præstringere: mox, ubi sanguis artus extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt: id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc, qui ea vincula admovebat, decidisse simulans, genua Mithridatis invadit, ipsumque prosternit: simulque, concursu plurium, injiciuntur catenæ, ac compede (quod dedecorum barbaris) trahebatur: moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contra, qui tantam fortunæ commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis conjux cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre et filiâ potior, animusque sceleribus paratus: visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus, quasi jurisjurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit;

sed projectos in humum, et veste multâ gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quod cædibus parentum illacrymaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus, cognoscens proditum Mithridaten, et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et, an ulcisceretur, consultat. Paucis decus publicum curæ: plures tuta disserunt: Omne scelus externum cum lætitiâ habendum: semina etiam odiorum jacienda, ut sæpe principes Romani eamdem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis præbuerint. Potiretur Rhadamistus male partis, dum invisus, infamis: quando id magis ex usu, quam si cum gloriâ adeptus foret. In hanc sententiam itum. Ne tamen annuisse facinori viderentur, et diversa Cæsar præciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, ut abscederet a finibus Armeniis, filiumque abstraheret.

XLIX. Erat Cappadociæ procurator Julius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis juxta despiciendus; sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is, auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis, quam hostes prædatur, abscessu suorum, et incursantibus barbaris, præsidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque ejus evictus, ultro regium insigne sumere cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi famâ divulgatum, ne cæteri quoque ex Peligno conjectarentur, Helvidius Priscus, legatus, cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur propere montem Taurum transgressus, moderatione plura, quam vi, composuerat; cum redire in Syriam jubetur, ne initium belli adversus Parthos exsisteret.

L. Nam Vologeses, casum invadendæ Armeniæ obvenisse ratus, quam, a majoribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret, contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua

pars domûs sine imperio ageret. Incessu Parthorum, sine acie pulsi Iberi; urbesque Armeniorum, Artaxata et Tigranocerta, jugum accepêre. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes, percellunt Vologesen, omittere præsentia: vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quam antea, tamquam adversus defectores, et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt, armisque regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quam pernicitas equorum, quîs seque et conjugem abstulit. Sed conjux gravida primam utcumque fugam, ob metum hostilem et mariti caritatem, toleravit: post, festinatione continuâ, ubi quati uterus, et viscera vibrantur, orare, ut morte honestâ contumeliis captivitatis eximeretur. Ille primo amplecti, allevare, adhortari, modo virtutem admirans, modo timore æger, ne quis relictâ potiretur. Postremo, violentiâ amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur: ipse præceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placidâ illuvie, spirantem ac vitæ manifestam advertêre pastores, et dignitate formæ haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt. Unde publicâ curâ deducta ad Tiridaten, comiterque excepta, cultu regio habita est.

U.C. 806.
J.C. 53.

LII. Fausto Sullâ, Salvio Othone Coss., Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi finem principis per Chaldæos scrutaretur: annectebatur crimini Junia mater ejus, ut casûs prioris (nam relegata erat) impatiens. Pater Scriboniani, Camillus, arma per Dalmatiam moverat: idque ad clementiam trahebat Cæsar, quo stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tam

exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuitâ, an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavêre. De mathematicis Italiâ pellendis factum senatûs-consultum, atrox et irritum. Laudati dehinc oratione principis, qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent; motique, qui remanendo impudentiam paupertati adjicerent.

LIII. Inter quæ refertur ad patres de pœnâ feminarum, quæ servis conjungerentur: statuiturque, ut ignaro domino ad id prolapsæ in servitute; sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem ejus relationis ediderat Cæsar, prætoria insignia, et centies quinquagies sestertiûm censuit consul designatus, Barea Soranus: additum a Scipione Cornelio, grates publice agendas, quod, regibus Arcadiæ ortus, veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret. Asseveravit Claudius, contentum honore Pallantem, intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære publico senatûs-consultum, quo libertinus, sestertii ter millies possessor, antiquæ parcimoniæ laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus, cognomento Felix, pari moderatione agebat, jam pridem Judææ impositus, et cuncta malefacta sibi impune ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sane præbuerant Judæi speciem motûs, ortâ seditione, postquam C. Cæsari haud obtemperatum esset; cognitâ cæde ejus, sedatâ; manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciæ habebatur: ita divisis, ut huic Galilæorum natio; Felici Samaritæ parerent, discordes olim, et tum, contemtu regentium, minus coërcitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquando prœliis congredi, spoliaque et prædas ad procuratores referre. Hique primo lætari, mox gliscente pernicie, cum arma mili-

um interjecissent, cæsi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriæ rector, subvenisset. Nec diu adversus Judæos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite pœnas luerent: Cumanus et Felix cunctationem afferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quæ duo deliquerant, Cumanus: et quies provinciæ reddita.

LV. Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, sæpe et alias commotæ, tunc, Trosobore duce, montes asperos castris cepêre: atque inde decursu in litora aut urbes, vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios, audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syriâ in subsidium equites, cum præfecto Curtio Severo, turbantur: quod duri circum loci, peditibusque ad pugnam idonei, equestre prœlium haud patiebantur. Dein rex ejus oræ Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem, cum barbarorum copias dissociâsset, Trosobore, paucisque primoribus interfectis, cæteros clementiâ composuit.

LVI. Sub idem tempus, inter lacum Fucinum amnemque Lirin, perrupto monte, quo magnificentis operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale prœlium adornatur; ut quondam Augustus, structo ci Tiberim stagno, sed levibus navigiis, et minore copi edideratt. Claudius triremes quadriremesque et u deviginti hominum millia armavit, cincto ratibus ar bitu, ne vaga effugia forent; ac tamen spatium a plexus, ad vim remigii, gubernantium artes, impe navium, et prœlio solita. In ratibus prætoriarum hortium manipuli turmæque adstiterant, anter propugnaculis, ex quîs catapultæ ballistæque rentur. Reliqua lacûs classiarii tectis navibu

bant. Ripas et colles, ac montium edita, in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii Urbe ex ipsâ, visendi cupidine, aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde auratâ, præsedêre. Pugnatum, quamquam inter sontes, fortium virorum animo: ac, post multum vulnerum, occidioni exemti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacûs ima vel media. Eoque, tempore interjecto, altius effossi specus, et contrahendæ rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium, effluvio lacûs appositum, magnâ formidine cunctos affecit; quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepidatione principis usa, ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac prædarum: nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiasque spes ejus arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio Coss., sedecim annos natus Nero Octaviam, Cæsaris filiam, in matrimonium accepit. Utque studiis honestis et eloquentiæ gloriâ nitesceret, causâ Iliensium susceptâ, Romanum Trojâ demissum, et Juliæ stirpis auctorem Æneam, aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat, ut Ilienses omni publico munere solverentur. Eodem oratore Bononiensi coloniæ, igni haustæ, subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, ademta sæpe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. *Tributumque Apamensibus, terræ motu convulsis, in quinquennium remissum.*

U.C. 807.
J. C. 54.

LIX. At Claudius sævissima quæque promere *adigebatur ejusdem* Agrippinæ artibus, quæ Stati-

lium Taurum, opibus illustrem, hortis ejus inhians, pervertit, accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca repetundarum crimina, cæterum magicas superstitiones objectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indignamque sortem perpessus, vim vitæ suæ attulit, ante sententiam senatûs. Tarquitius tamen curiâ exactus est: quod patres, odio delatoris, contra ambitum Agrippinæ, pervicêre.

LX. Eodem anno sæpius audita vox principis, parem vim rerum habendam, a procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse statuisset. Ac, ne fortuito prolapsus videretur, senatûs quoque consulto cautum, plenius quam antea et uberius: nam D. Augustus, apud equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi jusserat, ac si magistratus Romani constituissent: mox alias per provincias, et in Urbe pleraque concessa sunt, quæ olim a prætoribus noscebantur: Claudius omne jus tradidit, de quo toties seditione aut armis certatum, cum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locaretur; aut rursum Serviliæ leges senatui judicia redderent; Mariusque et Sulla olim de eo vel præcipue bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia: et quæ vicerant, publice valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Cæsaris opibus potuêre conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cætera equitum Romanorum prævalida nomina, referre nihil attinuerit; cum Claudius libertos, quos rei familiari præfecerat, sibique et legibus adæquaverit.

LXI. Retulit dein de immunitate Cois tribuendâ; *multaque super* antiquitate eorum memoravit. *Argivos, vel Cœum,* Latonæ parentem, vetustissimos *insulæ cultores:* mox adventu Æsculapii artem *medendi illatam,* maximeque inter posteros ejus cele-

brem fuisse, nomina singulorum referens, et quibus quisque ætatibus viguissent. Quin etiam dixit, Xenophontem, cujus scientiâ ipse uteretur, eâdem familiâ ortum: precibusque ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent. Neque dubium habetur, multa eorumdem in pop. Rom. merita, sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solitâ, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adjumentis velavit.

LXII. At Byzantii, datâ dicendi copiâ, cum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivêre; orsi a fœdere, quod nobiscum icerant, quâ tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum impositum. Missas posthac copias in Antiochum, Persen, Aristonicum, et piratico bello adjutum Antonium, memorabant: quæque Sullæ aut Lucullo aut Pompeio obtulissent: mox recentia in Cæsares merita; quando ea loca insiderent, quæ transmeantibus terrâ marique ducibus exercitibusque, simul vehendo commeatui opportuna forent.

LXIII. Namque arctissimo inter Europam Asiamque divortio, Byzantium in extremâ Europâ posuêre Græci, quibus, Pythium Apollinem consulentibus, ubi conderent urbem? redditum oraculum est, Quærerent sedem cæcorum terris adversam. Eâ ambage Chalcedonii monstrabantur, quod, priores illuc advecti, prævisâ locorum utilitate, pejora legissent. Quippe Byzantium fertili solo fecundoque mari; quia vis piscium innumera, Ponto erumpens, et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primo quæstuosi et opulenti; post, magnitudine onerum urgente, finem aut modum orabant, annitente principe, qui Thracio Bosporanoque bello recens fessos, juvandosque retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

U. C. 808. J. C. 55.

LXIV. M. Asinio, Manio Acilio Coss., mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne cœlesti arsêre. Fastigio Capitolii examen apium insedit; biformes hominum partus; et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus; quæstore, ædili, tribuno, ac prætore et consule, paucos intra menses, defunctis. Sed in præcipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus jecerat, Fatale sibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere et celerare statuit, perditâ prius Domitiâ Lepidâ, muliebribus causis: quia Lepida, minore Antoniâ genita, avunculo Augusto, Agrippinæ sobrina prior, ac Cnei, mariti ejus, soror, parem sibi claritudinem credebat: nec forma, ætas, opes multum distabant; et utraque impudica, infamis, violenta, haud minus vitiis æmulabantur, quam si qua ex fortunâ prospera acceperant. Enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem prævaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippinâ, quæ filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Cæterum objecta sunt, quod conjugium principis devotionibus petivisset, quodque, parum coërcitis per Calabriam servorum agminibus, pacem Italiæ turbaret. Ob hæc mors indicta, multum ad versante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisqu suspectans, promsisse inter proximos ferebatur, ce tam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Ne *potiretur*: verum ita de se meritum Cæsarem, *vitam usui ejus impenderet*. Convictam Messalir *et Silium*. Pares iterum accusandi causas esse *Nero imperitaret: Britannico successore*, nu *principi meritum, ac*] novercæ insidiis *omnem convelli*, majore flagitio, quam si in

tiam prioris conjugis reticuisset, quamquam ne impudicitiam quidem nunc abesse, Pallante adultero: ne quis ambigat, decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere. Hæc atque alia dictitans, amplecti Britannicum: robur ætatis quam maturrimum precari: modo ad deos, modo ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret: matris etiam interfectores ulcisceretur.

LXVI. In tantâ mole curarum, Claudius valetudine adversâ corripitur; refovendisque viribus mollitie cœli et salubritate aquarum, Sinuessam pergit. Tum Agrippina, sceleris olim certa, et oblatæ occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit; ne repentino et præcipiti facinus proderetur: si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et, dolo intellecto, ad amorem filii rediret: exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, et mortem differret. Deligitur artifex talium, vocabulo Locusta, nuper veneficii damnata, et diu inter instrumenta regni habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas, et explorare gustu solitus.

LXVII. Adeoque cuncta mox pernotuêre, ut temporum illorum scriptores prodiderint, infusum delectabili cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiâne Claudii, an vinolentiâ: simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, et, quando ultima timebantur, spretâ præsentium invidiâ, provisam jam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille, tamquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam, rapido veneno illitam, faucibus ejus demisisse creditur; haud *ignarus, summa* scelera incipi cum periculo, peragi *cum præmio.*

LXVIII. Vocabatur interim senatus, votaque pro *incolumitate* principis consules et sacerdotes nuncu*pabant*, cum jam exanimis vestibus et fomentis ob

tegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primum Agrippina, velut dolore victa, et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores ejus, attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat, ire in melius valetudinem principis, quo miles bonâ in spe ageret, tempusque prosperum, ex monitis Chaldæorum, adventaret.

LXIX. Tunc, medio diei, tertium ante idus Octob. foribus Palatii repente diductis, comitante Burro, Nero egreditur ad cohortem, quæ more militiæ excubiis adest. Ibi, monente præfecto, festis vocibus exceptus, inditur lecticæ. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque, ubi Britannicus esset: mox, nullo in diversum auctore, quæ offerebantur, secuti sunt. Illatusque castris Nero, et congruentia tempori præfatus, promisso donativo, ad exemplum paternæ largitionis, Imperator consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta: nec dubitatum est apud provincias. Cœlestesque honores Claudio decernuntur; et funeris sollenne, perinde ac D. Augusto, celebratur; æmulante Agrippinâ proaviæ Liviæ magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus injuriâ et invidiâ animos vulgi turbaret.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER TERTIUS DECIMUS.

I. Prima novo principatu mors Junii Silani, proconsulis Asiæ, ignaro Nerone, per dolum Agrippinæ patratur: non, quia ingenii violentiâ exitium irritaverit, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo, ut C. Cæsar pecudem auream eum appellare solitus sit: verum Agrippina, fratri ejus L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebrâ vulgi famâ, anteponendum esse vix dum pueritiam egresso Neroni, et imperium per scelus adepto, virum ætate compositâ, insontem, nobilem, et, quod tunc spectaretur, e Cæsarum posteris: quippe et Silanus D. Augusti abnepos erat. Hæc causa necis: ministri fuêre P. Celer, eques Romanus, et Helius, libertus, rei familiari principis in Asiâ impositi. Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius, quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus, Claudii libertus, de cujus jurgiis adversus Agrippinam retuli, asperâ custodiâ et necessitate extremà ad mortem agitur; invito princip

U.C. 808.
J.C. 55.

cujus abditis adhuc vitiis, per avaritiam ac prodigentiam, mire congruebat.

II. Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrus et Annæus Seneca obviam îssent. Hi rectores imperatoriæ juventæ, et (rarum in societate potentiæ) concordes, diversâ arte ex æquo pollebant; Burrus militaribus curis et severitate morum; Seneca præceptis eloquentiæ et comitate honestâ; juvantes invicem, quo facilius lubricam principis ætatem, si virtutem adsperiaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinæ, quæ cunctis malæ dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem; quo auctore, Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosâ semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas, tristi arrogantiâ modum liberti egressus, tædium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur; signumque, more militiæ, petenti tribuno dedit, "*Optimæ matris.*" Decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus, et mox consecratio.

III. Die funeris laudationem ejus princeps exorsus est. Dum antiquitatem generis, consulatus, ac triumphos majorum enumerabat, intentus ipse et cæteri; liberalium quoque artium commemoratio, et, nihil regente eo reip. triste ab externis accidisse, pronis animis audita: postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio, a Senecâ composita, multum cultûs præferret; ut fuit illi viro ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. Annotabant seniores, quibus otiosum est vetera et præsentia contendere, primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse: nam dictator Cæsar summis oratoribus æmulus; et Augusto promta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, quâ verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. Etiam C. Cæsari

turbata mens vim dicendi non corrupit. Nec in Claudio, quoties meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: cælare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando, carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinæ ostendebat.

IV. Cæterum, peractis tristitiæ imitamentis, curiam ingressus, et de auctoritate patrum, et consensu militum præfatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit: nec juventam armis civilibus, aut domesticis discordiis, imbutam: nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis afferre. Tum formam futuri principatûs præscripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut, clausis unam intra domum accusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium: discretam domum et remp. Teneret antiqua munia senatus: consulum tribunalibus Italia, et publicæ provinciæ assisterent. Illi patrum aditum præberent: se mandatis exercitibus consulturum.

V. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt: Ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur: ne designatis quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset: quod quidem adversante Agrippinâ, tamquam acta Claudii subverterentur, obtinuêre patres; qui in Palatium ob id vocabantur, ut adstaret, obditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditum non adimeret. Quin et legatis Armeniorum, causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris, et præsidere simul parabat; nisi, cæteris pavore defixis, Senecâ admonuisset, venienti matri occurreret. Ita, *specie pietatis,* obviam itum dedecori.

VI. *Fine anni,* turbidis rumoribus, prorupisse rursum *Parthos,* et rapi Armeniam, allatum est, pulso *Rhadamisto,* qui sæpe regni ejus potitus, dein profu-

gus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur, in urbe sermonum avidâ, quemadmodum princeps, vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui a feminâ regeretur? num prœlia quoque, et oppugnationes urbium, et cætera belli, per magistros administrari possent, anquirebant. Contra, alii, melius evenisse, disserunt, quam si invalidus senectâ et ignaviâ Claudius militiæ ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientiâ cognitos: et imperatori quantum ad robur deesse? cum octavodecimo ætatis anno Cn. Pompeius, nonodecimo Cæsar Octavianus, civilia bella sustinuerint. Pleraque in summâ fortunâ, auspiciis et consiliis, quam telis et manibus geri. Daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si ducem, amotâ invidiâ, egregium, quam si pecuniosum et gratiâ subnixum per ambitum deligeret.

VII. Hæc atque talia vulgantibus, Nero et juventutem proximas per provincias quæsitam supplendis Orientis legionibus admovèri, legionesque ipsas propius Armeniâm collocari jubet: duosque veteres reges, Agrippam et Antiochum, expedire copias, quîs Parthorum fines ultro intrarent: simul pontes per amnem Euphratem jungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohemo cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore æmulus Vologeso, filius Vardanes; et abscessêre Armeniâ Parthi, tamquam differrent bellum.

VIII. Sed apud senatum omnia in majus celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes, et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque ejus, pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo, censuêre; præter suetam adulationem læti, quod Domitium Corbulonem retinendæ Armeniæ præposuerat; videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiæ Orientis ita

dividuntur, ut pars auxiliarium, cum duabus legionibus, apud provinciam Syriam, et legatum ejus Quadratum Ummidium remaneret; par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus aliisque, quæ apud Cappadociam hiemabant: socii reges, prout bello conduceret, parere jussi. Sed studia eorum in Corbulonem promtiora erant; qui, ut famæ inserviret, quæ in novis cœptis validissima est, itinere propere confecto, apud Ægeas, civitatem Ciliciæ, obviam Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus, et, super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.

IX. Cæterum uterque Vologesen regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet, datisque obsidibus, solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. Et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an, ut æmulationis suspectos, per nomen obsidum, amoveret, tradit nobilissimos ex familiâ Arsacidarum. Accepitque eos centurio Histeius, ab Ummidio missus forte priore de causâ, adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, ire præfectum cohortis, Arrium Varum, et recuperare obsides jubet. Hinc ortum inter præfectum et centurionem jurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quâdam etiam hostium, Corbulonem prætulêre. Unde discordia inter duces; querente Ummidio, prærepta, quæ suis consiliis patravisset: testante contra Corbulone, non prius conversum regem ad offerendos obsides, quam ipse, dux bello delectus, spes ejus ad metum mutaret. Nero, quo componeret diversos, sic evulgari jussit: *Ob res, a Quadrato et Corbulone prospere gestas, laurum fascibus imperatoriis addi.* Quæ, in alios consules egressa, conjunxi.

X. Eodem anno, Cæsar effigiem Cn. Domitio patri, consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a senatu: sibique statuas, argento vel auro solidas, adversus offerentes prohibuit. Et, quamquam censuissent patres, ut principium anni inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem Kalendarum Januariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer, senator, servo accusante, aut Julius Densus, equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

U. C. 809.
J. C. 56.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio Coss., cum in acta principum jurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium jurare prohibuit; magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloriâ sublatus, majores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem, ob adulterium Messalinæ ordine remotum, reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando, quam honesta præciperet, vel jactandi ingenii, voce principis vulgabat.

XII. Cæterum infracta paulatim potentia matris, delapso Nerone in amorem libertæ, cui vocabulum Acte fuit: simul assumtis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris; quorum Otho familiâ consulari, Senecio liberto Cæsaris patre genitus, ignarâ matre, dein frustra obnitente, penitus irrepserat per luxum et ambigua secreta; ne sevérioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula, nullâ cujusquam injuriâ, cupidines principis explente; quando uxore ab Octaviâ, nobili quidem et probitatis spectatæ, fato quodam, an quia prævalent illicita, abhorrebat: metuebaturque, ne in stupra *feminarum illustri*um prorumperet, si illâ libidine pro*hiberetur.*

XIII. Sed Agrippina libertam æmulam, nurum *ancillam, aliaque,* eumdem in modum, muliebriter *fremere:* neque pœnitentiam filii aut satietatem op

periri: quantoque fœdiora exprobrabat, acrius accendere, donec, vi amoris subactus, exueret obsequium in matrem, Senecæque permitteret. Ex cujus familiaribus Annæus Serenus, simulatione amoris adversus eamdem libertam, primas adolescentis cupidines velaverat, præbueratque nomen, ut, quæ princeps furtim mulierculæ tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem aggredi, suum potius cubiculum ac sinum offerre, contegendis, quæ prima ætas et summa fortuna expeterent. Quin et fatebatur intempestivam severitatem, et suarum opum, quæ haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coërcendo filio; ita rursum intemperanter demissa. Quæ mutatio neque Neronem fefellit; et proximi amicorum metuebant, orabantque, cavere insidias mulieris, semper atrocis, tum et falsæ. Forte illis diebus Cæsar, inspecto ornatu, quo principum conjuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nullâ parcimoniâ, cum præcipua, et cupita aliis, prior deferret. Sed Agrippina, non his instrui cultus suos, sed cæteris arceri, proclamat, et dividere filium, quæ cuncta ex ipsâ haberet. Nec defuêre, qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum, quîs a Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat: ferebaturque, degrediente eo, magnâ prosequentium multitudine, non absurde dixisse: Ire Pallantem, ut ejuraret. Sane pepigerat Pallas, ne cujus facti in præteritum interrogaretur, paresque rationes cum republ. haberet. Præceps post hæc *Agrippina ruere* ad terrorem et minas: neque principis auribus abstinere, quo minus testaretur, adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per injurias matris exerceret. Non abnuere

se, quin cuncta infelicis domûs mala patefierent, suæ in primis nuptiæ, suum veneficium. Id solum Diis et sibi provisum, quod viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrus et exsul Seneca; truncâ scilicet manu, et professoriâ linguâ, generis humani regimen expostulantes. Simul intendere manus, aggerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot irrita facinora.

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum ætatis annum Britannicus explebat, volutare secum, modo matris violentiam, modo ipsius indolem, levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quæsivisset. Festis Saturno diebus, inter alia æqualium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur cæteris diversa, nec ruborem allatura: ubi Britannico jussit, exsurgeret, progressusque in medium, cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis; ille constanter exorsus est carmen, quo, evolutum eum sede patriâ rebusque summis significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellectâ invidiâ, odium intendit: urgentibusque Agrippinæ minis, quia nullum crimen, neque jubere cædem fratris palam audebat, occulta molitur: parari que venenum jubet, ministro Pollione Julio, prætoriæ cohortis tribuno, cujus curâ attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multâ scelerum famâ. Nam, ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque, exsolutâ alvo, parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim sæviret. Sed Nero, lenti sceleris impatiens, minitari tribuno, jubere supplicium veneficæ, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem mora

rentur. Promittentibus dein tam præcipitem necem, quam si ferro urgeretur, cubiculum Cæsaris juxta, decoquitur virus, cognitis antea venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur, principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propriâ et parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac prætcalida et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore adspernabatur, frigidâ in aquâ affunditur venenum, quod ita cunctos èjus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus; diffugiunt imprudentes. At, quibus altior intellectus, resistunt defixi, et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis, et nescio similis, solitum ita, ait, per comitialem morbum, quo primum ab infantiâ afflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque. At Agrippinæ is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut, perinde ignaram fuisse ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intelligebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnes affectus abscondere didicerat. Ita post breve silentium, repetita convivii lætitia.

XVII. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. In Campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deûm portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum æstimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, crebris ante exitium diebus, illusum isse pueritiæ Britannici Neronem: ut jam non præmatura, neque sæva mors videri queat.

quamvis inter sacra mensæ, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit, in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Cæsar defendit, a majoribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut pompâ detinere. Cæterum et sibi, amisso fratris auxilio, reliquas spes in repub. sitas: et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familiâ, summum ad fastigium genitâ. Exin largitione potissimos amicorum auxit.

XVIII. Nec defuêre, qui arguerent viros gravitatem asseverantes, quod domos, villas, id temporis, quasi prædam divisissent. Alii necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nullâ munificentiâ leniri, sed amplecti Octaviam: crebra cum amicis secreta habere: super ingenitam avaritiam, undique pecunias, quasi in subsidium, corripere; tribunos et centuriones comiter excipere; nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere; quasi quæreret ducem et partes. Cognitum id Neroni; excubiasque militares, quæ, ut conjugi imperatoris olim, tum et ut matri servabantur, et Germanos, super eumdem honorem, custodes additos, degredi jubet. Ac, ne cœtu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam, quæ Antoniæ fuerat; quoties ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum, et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quam fama potentiæ, non suâ vi nixa. *Statim relictum* Agrippinæ limen. Nemo solari, *nemo adire,* præter paucas feminas, amore an odio, *incertum.* Ex quibus erat Junia Silana, quam ma*trimonio C.* Silii a Messalinâ depulsam, supra r

tuli; insignis genere, formâ, lasciviâ, et Agrippinæ diu percara: mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem juvenem, a nuptiis Silanæ deterruerat Agrippina, impudicam et vergentem annis dictitans; non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanæ maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblatâ, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et sæpius jam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret, aut Octaviæ injurias evulgaret; sed, destinavisse eam, Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a D. Augusto, ad res novas extollere; conjugioque ejus et jam imperio remp. rursus invadere. Hæc Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiæ, Neronis amitæ, liberto, aperiunt: qui, lætus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa æmulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiæ, impulit, ire propere, crimenque atrociter deferre.

XX. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur; cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus principis intendere. Sed tunc compositus ad mœstitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere præfecturâ destinaret, tamquam Agrippinæ gratiâ provectum, et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est, scriptos esse ad Cæcinam Tuscum codicillos, mandatâ ei prætoriarum cohortium curâ: sed ope Senecæ dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide præfecti, referunt. Sane Fabius inclinat ad laudes Senecæ, cujus amicitiâ floruit. Nos, consensum auctorum secuti, quæ diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendæ matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrus necem ejus promitteret, si facinoris coargueretur: sed cuicumque, nedum parenti, defensionem tribuendam

nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimicâ domo afferri. Refutare tenebras et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiæ propiora.

XXI. Sic lenito principis metu, et luce ortâ, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta, dissolveretque, vel pœnâ lueret. Burrus iis mandatis, Senecâ coram, fungebatur: aderant et ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Agrippina, ferociæ memor, "Non miror," inquit, "Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus liberi, quam ab impudicâ adulteri mutantur. Nec, si Iturius et Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendæ accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii, aut Cæsari conscientia subeunda est. Nam Domitiæ inimicitiis gratias agerem, si benevolentiâ mecum in Neronem meum certaret: nunc, per concubinum Atimetum et histrionem Paridem, quasi scenæ fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio, et proconsulare jus et designatio consulatûs et cætera apiscendo imperio præpararentur. Aut exsistat, qui cohortes in Urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego, Britannico potiente rerum, poteram? at, si Plautus, aut quis alius, remp. judicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba, impatientiâ caritatis aliquando incauta, sed ea crimina objiciant, quibus, nisi a filio, absolvi non possim." Commotis, qui aderant, ultroque spiritus ejus mitigantibus, colloquium filii exposcit: ubi nihil pro innocentiâ, quasi diffideret; nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores et præmia amicis obtinuit.

XXII. Præfectura annonæ Fenio Rufo; cura lu

dorum, qui a Cæsare parabantur, Arruntio Stellæ; Ægyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata: sed variis mox artibus elusus, ad postremum in Urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumtum, validiore apud libidines principis Paride, quam ut pœnâ afficeretur. Plautus ad præsens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla, claritudine generis et affinitate Claudii, cui per nuptias Antoniæ gener erat, ad imperium vocaretur. Ejus accusationis auctor exstitit Pætus quidam, exercendis apud ærarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quam gravis superbia fuit: quippe, nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit: nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu, significâsse, vel, si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret. Burrus, quamvis reus, inter judices sententiam dixit. Exsiliumque accusatori irrogatum, et tabulæ exustæ sunt, quibus obliterata ærarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni, statio cohortis, assidere ludis solita, demovetur, quo major species libertatis esset; utque miles, theatrali licentiæ non permixtus, incorruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem princeps lustravit, e responso haruspicum, quod Jovis ac Minervæ ædes de cœlo tactæ erant.

U. C. 810.
J. C. 57.

XXV. Q. Volusio, P. Scipione Coss., otium foris, fœda domi lascivia; quâ Nero itinera urbis et lupanaria et diverticula, veste servili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent venditioni exposita, et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus, et ore præferret. Deinde, ubi Cæsarem esse, qui grassaretur, pernotuit, augebanturque injuriæ adversus viros feminas-

que insignes, et quidam, permissâ semel licentiâ sub nomine Neronis, inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis nox agebatur. Julius Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrâsset, mori adactus est. Nero autem, metuentior in posterum, milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent; si a læsis validius ageretur, arma inferrent. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in prœlia convertit impunitate et præmiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans; donec, discordi populo, et gravioris motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italiâ pellerentur, milesque theatro rursum assideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque, ut adversus male meritos revocandæ libertatis jus patronis daretur. Nec deerant, qui censerent. Sed consules, relationem incipere non ausi ignaro principe, perscripsêre tamen consensum senatûs: ille auctor constitutionis fieret, ut inter paucos, ei sententiæ adversos: quibusdam, coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse, frementibus, vi ne, an æquo cum patronis jure agerent, sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impudenter vel pœnam suam dissuadentes. Quid enim aliud læso patrono concessum, quam ut vicesimum ultra lapidem in oram Campaniæ libertum releget? Cæteras actiones promiscuas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis, *per idem obsequium* retinendi libertatem, per quod *assecuti sint.* At criminum manifestos merito ad *servitutem retrahi;* ut metu coërceantur, quos beneficia non mutavissent.

XXVII. *Disserebatur contra:* Paucorum culpar

ipsis exitiosam esse debere: nihil universorum juri derogandum: quippe late fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in Urbe conscriptas. Et plurimis equitum, plerisque senatoribus, non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini; manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra majores, cum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur pœnitentiæ aut novo beneficio locus: quos vindictâ patronus non liberaverit, velut vinculo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet, quod datum non adimeretur. Hæc sententia valuit. Scripsitque Cæsar senatui, privatim expenderent causam libertorum, quoties a patronis arguerentur: in commune nihil derogarent. Nec multo post ereptus amitæ libertus Paris, quasi jure civili; non sine infamiâ principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quædam imago reip. Nam inter Vibullium prætorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum, et a prætore in vincula ductos, tribunus omitti jussisset. Comprobavêre patres, incusatâ Antistii licentiâ: simul prohibiti tribuni, jus prætorum et consulum præripere, aut vocare ex Italiâ, cum quibus lege agi posset. Addidit L. Piso, designatus consul, ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve multam ab iis dictam quæstores ærarii in publicas tabulas ante quatuor menses referrent: medio temporis contra dicere liceret; deque eo consules statuerent. Cohibita arctius et ædilium potestas, statutumque, quantum curules, quantum plebei pignoris caperent, vel pœnæ irrogarent. Eo Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversus Obultronium Sabinum, ærarii quæstorem, contentiones proprias exercuit, tamquam jus hastæ adversus

inopes inclementer augeret. Dein princeps curam tabularum publicarum a quæstoribus ad præfectos transtulit.

XXIX. Varie habita ac sæpe immutata ejus rei forma: nam Augustus permisit senatui, deligere præfectos: dein, ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero prætorum, qui præessent: neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quæstores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robur ætatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero præturâ perfunctos et experientiâ probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Lænas, ob Sardiniam provinciam avare habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, quod præfectus remigum, qui Ravennæ haberentur, velut infimam nationum, Italiam luxuriâ sævitiâque afflictavisset, veneno damnationem antevertit. C. Aminius Rebius, ex primoribus peritiâ legum et pecuniæ magnitudine, cruciatus ægræ senectæ, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus sufficere ad constantiam sumendæ mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregiâ famâ concessit; cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, præcipuæque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

U. C. 811.
J. C. 58.

XXXI. Nerone secundum, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenêre; nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quîs molem amphitheatri apud Campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere: *cum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis Urbis Actis mandare.* Cæterum coloniæ, Capua atque Nuceria, *additis veteranis,* firmatæ sunt: plebeique congiarium

quadringeni nummi viritim dati, et sestertiûm quadringenties ærario illatum est, ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintæ et vicesimæ venalium mancipiorum remissum, specie magis, quam vi; quia, cum venditor pendere juberetur, in partem pretii emtoribus accrescebat. Edixit Cæsar, ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet: nam ante non minus tali largitione, quam corripiendis pecuniis, subjectos affligebant; dum, quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.

XXXII. Factum et S.C. ultioni juxta et securitati, ut si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent. Redditur ordini L. Varius, consularis, avaritiæ criminibus olim perculsus. Et Pomponia Græcina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta, ac superstitionis externæ rea, mariti judicio permissa. Isque, prisco instituto, propinquis coram, de capite famâque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiæ ætas, et continua tristitia fuit: nam post Juliam, Drusi filiam, dolo Messalinæ interfectam, per quadraginta annos, non cultu, nisi lugubri, non animo, nisi mœsto, egit. Idque illi, imperitante Claudio, impune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit: quorum P. Celerem, accusante Asiâ, quia absolvere nequibat Cæsar, traxit, senectâ donec mortem obiret: nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano, proconsule, magnitudine sceleris cætera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum fœdumque, et idem jus audaciæ in provinciâ ratum, quod in Urbe exercuerat. Sed pervicaci accusatione conflictatus, postremo defensionem omisit; ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus

prævaluit, ut quidam accusatorum ejus exsilio multarentur, tamquam insonti periculum fecissent.

U.C. 812.
J.C. 59.

XXXIV. Nerone tertium consule, simul iniit consulatum Valerius Messala, cujus proavum, oratorem Corvinum, D. Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse, pauci jam senum meminerant: sed nobili familiæ honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottæ et Haterio Antonio annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipâssent. Ejus anni principio, mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinendâ Armeniâ bellum acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse, aut alienæ id potentiæ donum habere: et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. Ad hæc Armenii, ambiguâ fide, utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac, libertate ignotâ, illuc magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum, quam contra perfidiam hostium erat: quippe Syriâ transmotæ legiones, pace longâ segnes, munia Romanorum ægerrime tolerabant. Satis constitit, fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent: vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quæstuosi, militiâ per oppida expletâ. Igitur dimissis, quibus senecta aut valetudo adversa erat, supplementum petivit: et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus: adjectaque ex Germaniâ legio, cum equitibus alariis, et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme sævâ adeo, ut, obducta glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non præberet. Ambusti mult

rum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita præriguisse manus, ut oneri adhærentes, truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exempl.m omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam cœli militiæque multi abnuebant, deserebantque, remedium severitate quæsitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed, qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat. Idque usu salubre, et misericordiâ melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruêre, quam ea, in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores adirent, prædicit. Curam præsidiorum Pactio Orphito, primipili honore perfuncto, mandat. Is, quamquam incautos barbaros, et bene gerendæ rei casum afferri scripserat, tenere se munimentis, et majores copias opperiri, jubetur. Sed, rupto imperio, postquam paucæ e proximis castellis turmæ advenerant, pugnamque imperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ rediêre. Quod graviter Corbulo accepit: increpitumque Pactium, et præfectos militesque tendere omnes extra vallum jussit: inque eâ contumeliâ detenti, nec, nisi precibus universi exercitûs, exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates, super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et, si copiæ contra ducerentur, eludere, huc quoque et illuc volitans, plura famâ, quam pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quæsito diu prœlio, frustra habitus, et exemplo hostium circum-

legatus ac præfectus usi sunt; tribusque unâ die castellis expugnatis, cætera terrore, et alia sponte incolarum in deditionem veniebant; unde orta fiducia caput gentis, Artaxata, aggrediendi. Nec tamen proximo itinere ductæ legiones, quæ, si amnem Araxen, qui mœnia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul, et latioribus vadis transiêre.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur; si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret; statuit postremo ostendere aciem, et dato die prœlium incipere, vel simulatione fugæ locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viæ pariter et pugnæ composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur: quibus jusserat, ut instantibus comminus resisterent, refugos non sequerentur. In cornibus pedes, sagittarius, et cætera manus equitum ibat, productiore cornuum sinistro, per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Assultare ex diverso Tiridates, non usque ad jactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum, audentius progressus et sagittis confixus, cæteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret, obsidi[illegible] que circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tirida[illegible] ratus. Dein, postquam exploratores attulêre [illegible] ginquum regis iter, et, Medi an Albani peter[illegible] incertum, lucem opperitur: præmissaque levi[illegible] tura, quæ muros interim ambiret, oppugnati[illegible]

eminus inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisêre: quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, deletaque et solo adæquata sunt; quia nec teneri, sine valido præsidio, ob magnitudinem mœnium; nec id nobis virium erat, quod firmando præsidio, et capessendo bello divideretur: vel, si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas, aut gloria, quod capta essent. Adjicitur miraculum, velut numine oblatum: nam cuncta extra, tectis tenus, sole illustria fuêre; quod mœnibus cingebatur, ita repente atrâ nube coopertum, fulguribusque discretum est, ut, quasi infensantibus deis, exitio tradi crederetur. Ob hæc consalutatus Imperator Nero: ex senatûs-consulto supplicationes habitæ: statuæque et arcus et continui consulatus principi: utque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de eâ esset, aliaque, in eamdem formam, decernuntur, adeo modum egressa, ut C. Cassius, de cæteris honoribus assensus, si pro benignitate fortunæ diis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, disseruerit: eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quîs divina colerent, et humana non impedirent.

XLII. Variis deinde casibus jactatus, et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidiâ Senecæ, damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantum inimici cuperent, demissus; quique se nocentem videri, quam supplicem, mallet. Ejus opprimendi gratiâ repetitum credebatur senatûs-consultum, pœnaque Cinciæ legis, adversus eos, qui pretio causas oravissent: nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, præter ferociam animi, extremâ senectâ liber, et Senecam increpans: infensum amicis Claudii, sub quo justissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus, et juvenum imperitiæ suetum, ivere his, qui vividam et incorruptam eloquentiam

tuendis civibus exercerent. Se quæstorem Germanici: illum domûs ejus adulterum fuisse. An gravius existimandum, sponte litigatoris præmium honestæ operæ assequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum? Quâ sapientiâ, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies sestertiûm paravisset? Romæ testamenta et orbos velut indagine ejus capi. Italiam et provincias immenso fenore hauriri. At sibi labore quæsitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac domi partam dignationem subitæ felicitati submitteret.

XLIII. Nec deerant, qui hæc iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecæ deferrent. Repertique accusatores, direptos socios, cum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicæ pecuniæ peculatum detulêre. Mox, quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum, urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, acerbitate accusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Juliam Drusi filiam, Sabinamque Poppæam ad mortem actas: et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii sævitiam Suilio objectabant. Ille, nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse, defendebat, donec eam orationem Cæsar cohibuit, compertum sibi, referens, ex commentariis patris sui, nullam cujusquam accusationem ab eo coactam. Tum jussa Messalinæ prætendi, et labare defensio. Cur enim neminem alium delectum, qui sævienti, impudicæ, vocem præberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi, pretia scelerùm adepti, scelera ipsa aliis delegent. Igitur, ademtâ bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur; eximebanturque etiam ... testamento matris aut aviæ acceperant) in insu... Baleares pellitur; non in ipso discrimine, n...

post damnationem fractus animo: ferebaturque, copiosâ et molli vitâ secretum illud toleravisse. Filium ejus Nerulinum aggressis accusatoribus, per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps, tamquam satis expletâ ultione.

XLIV. Per idem tempus, Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiæ, mulieris nuptæ, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens, ac nuptias ejus pactus. Sed, ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem causari, repertâque spe ditioris conjugis, promissa exuere. Octavius contra modo conqueri, modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans: denique salutem, quæ sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac, postquam spernebatur, noctem unam ad solatium poscit, quâ delenitus, modum in posterum adhiberet. Statuitur nox. Et Pontia consciæ ancillæ custodiam cubiculi mandat. Ille, uno cum liberto, ferrum veste occultum infert. Tum, ut assolet in amore et irâ, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio; et pars tenebrarum libidine seposita. Ex quâ æstu incensus, nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. Posterâ die manifesta cædes: haud ambiguus percussor. Quippe mansitâsse unâ convincebatur. Sed libertus suum illud facinus profiteri, se patroni injurias ultum esse. Commoveratque quosdam magnitudine exempli: donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit: postulatusque apud consules a patre interfectæ, postquam tribunatu abierat, sententiâ patrum ex lege de sicariis condemnatur.

XLV. *Non minus* insignis, eo anno, impudicitia *magnorum reip.* malorum initium fecit. Erat in *civitate Sabina* Poppæa, T. Ollio patre genita; sed nomen *avi materni* sumserat; illustri memoriâ *Poppæi Sabini*, consulari et triumphali decore præful-

si remp. egere libertate senatoriâ crederet, tam levia consectaretur? quin de bello, aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet, dissuaderetve? Licere patribus quoties jus dicendæ sententiæ accepissent, quæ vellent, expromere, relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur? Cætera per omnes imperii partes perinde egregia, quam si non Nero, sed Thrasea regimen eorum teneret? Quod si summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum? Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, non præsentium ignarum, respondebat, ejusmodi consulta corrigere; sed patrum honori dare: ut manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum ejus, multum prius laudatâ magnitudine animi, attinuêre senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus resp. sustineretur, deminuerentur: quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Rom. tum libertate: reliqua mox ita provisa, ut ratio quæstuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne, per tot annos sine querelâ tolerata, novis acerbitatibus ad invidiam verterent.

LI. Ergo edixit princeps, ut leges cujusque publici, occultæ ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ultra annum resumerent: Romæ prætor, per provincias, qui pro prætore aut consule essent, jura adversus publicanos extra ordinem redderent: *militibus* immunitas servaretur, nisi in iis, quæ *veno exercerent.* Aliaque admodum æqua, q

brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, et quæ alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio: et, ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent, constitutum.

LII. Reos ex provinciâ Africâ, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Cæsar; Camerinum adversus privatos et paucos, sævitiæ magis, quam captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium: reus illico defendi postulabat. Valuitque pecuniosâ orbitate et senectâ, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietæ ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paulinus Pompeius et L. Vetus eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coërcendo Rheno absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat, ut copiæ per mare, dein Rhodano et Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ in Rhenum, exin Oceanum decurrerent: sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septemtrionisque litora fierent. Invidit operi Ælius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provinciæ inferret, studiaque Galliarum affectaret: formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Cæterum continuo exercituum otio, fama incessit, ereptum jus legatis ducendi in hostem. Eoque *Frisii* juventutem saltibus aut paludibus, imbellem

ætatem per lacus, admovêre ripæ; agrosque vacuos, et militum usui sepositos, insedêre, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; cum Dubius Avitus, acceptâ a Paulino provinciâ, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem a Cæsare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigen, preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quæ barbaris ostentantur, intravêre Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic, per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, percontantur, advertêre quosdam cultu externo in sedibus senatorum: et, quinam forent, rogitantes, postquam audiverant, earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute et amicitiâ Romanâ præcellerent; nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse, exclamant; degrediunturque, et inter patres considunt: quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetûs antiqui, et bonâ æmulatione. Nero civitate Romanâ ambos donavit: Frisios decedere agris jussit. Atque illis adspernantibus, auxiliaris eques repente immissus, necessitatem attulit, captis cæsisve, qui pervicacius restiterant.

LV. Eosdem agros Ansibarii occupavêre, validior gens, non modo suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione; quia pulsi a Chaücis, et sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque iis, clarus per illas gentes, et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens, mox, Tiberio et Germanico ducibus, stipendia meruisse. Quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quod gentem suam ditioni nostræ *subjiceret.* Quotam partem campi jacere, in quam *pecora et armenta* militum aliquando transmitteren-

tur? Servarent sane receptos gregibus, inter hominum famam; modo ne vastitatem et solitudinem mallent, quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, et post Usipiorum fuisse. Sicuti cœlum diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacuæ, eas publicas esse. Solem deinde respiciens, et cætera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum? potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores.

LVI. Et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia. Id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quam se ipsos, paterentur. Hæc in publicum Ansibariis respondit: ipsi Boiocalo, ob memoriam amicitiæ daturum agros: quod ille, ut proditionis pretium, adspernatus, addidit: deesse nobis terra, in quâ vivamus; in quâ moriamur, non potest: atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationés, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitûs legatum, ut, Rhenum transgressus, arma a tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterum induxit, exscidium minitans, nisi causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri, et cæteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ansibariorum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit: quorum terris exacti, cum Cattos, dein Cheruscos petîssent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.

LVII. Eâdem æstate, inter Hermunduros Cattosque certatum magno prœlio, dum flumen, gignendo sale fecundum et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maxime locos propinquare cœlo, precesque mortalium a deis nusquam propius audiri: inde, indulgentiâ numinum, illo in amne illisque silvis salem

provenire, non, ut alias apud gentes, eluvie maris arescente undâ, sed super ardentem arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Sed bellum, Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Juhonum, socia nobis, malo improviso afflicta est: nam ignes, terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant; ferebanturque in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia: neque exstingui poterant; non, si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore; donec inopiâ remedii, et irâ cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein, residentibus flammis, propius suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras absterrebant: postremo tegmina corpori derepta injiciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quæ super octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus reviresceret.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER QUARTUS DECIMUS.

I. Caio Vipstano, Fonteio Coss., diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalitâ audaciâ, et flagrantior in dies amore Poppææ, quæ sibi matrimonium et discidium Octaviæ, incolumi Agrippinâ, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusare principem, et pupillum vocare, qui, jussis alienis obnoxius, non modo imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere, et triumphales avos? an fecunditatem et verum animum? timeri, ne uxor saltem injurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris, aperiat. Quod si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis conjugio: ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris, quam viseret, periculis ejus immixta. Hæc atque talia, lacrymis et arte adulteræ penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo, usque ad cædem ejus duratura filii odia.

U. C. 813.
J. C. 60.

II. Tradit Cluvius, Agrippinam ardore retinendæ potentiæ eo usque provectam, ut medio diei, cum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se sæpius temulento comtam et incesto paratam. Jamque, lascivâ oscula et prænuntias flagitii blanditias annotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras subsidium a feminâ petivisse: immissamque Acten, libertam, quæ, simul suo periculo, et infamiâ Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus, non Agrippinæ, sed Neroni cupitum id, memorat, ejusdemque libertæ astu disjectum. Sed, quæ Cluvius, eadem cæteri quoque auctores prodidère; et fama huc inclinat: seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novæ libidinis meditatio in eâ visa est, quæ, puellaribus annis, stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus: abscedentem in hortos, aut Tusculanum, vel Antiatem in agrum, laudare, quod otium lacesseret. Postremo, ubicumque haberetur, prægravem ratus, interficere constituit: hactenus consultans, veneno, an ferro, vel quâ aliâ vi: placuitque primo venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversus insidias intentæ: atque ipsa præsumendo remedia munierat corpus. Ferrum et cædes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori delectus, jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum præfectus, et pueritiæ Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinæ invisus. Ergo, navem posse componi, docet, cujus pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram: nihil tam capax fortuito-

rum, quam mare; et, si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum, ut sceleri assignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum principem defunctæ templum et aras, et cætera ostentandæ pietati.

IV. Placuit sollertia, tempore etiam juta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, ferendas parentum iracundias, et placandum animum, dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc, obvius in litora, (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villæ nomen est, quæ, promontorium Misenum inter et Baianum lacum, flexo mari alluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi, et classiariorum remigio vehi: ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellæ Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta, superque ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate juvenili Nero, et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctius oculis et pectori hærens, sive explendâ simulatione, seu perituræ matris supremus adspectus quamvis ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii præbuêre. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus: ex quîs Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat; Acerronia, super pedes cubitantis reclinis, pœnitentiam filii, et recuperatam matris gratiam, per gaudium memorabat; cum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave; pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acer-

ronia eminentibus lecti parietibus, ac forte validioribus, quam ut oneri cederent, protectæ sunt: nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari etiam conscios impediebant. Visum dehinc remigibus, unum in latus inclinare atque ita navem submergere. Sed neque ipsis promtus in rem subitam consensus, et alii, contra nitentes dedêre facultatem lenioris in mare jactûs. Verum Acerronia imprudens, dum, se Agrippinam esse, utque subveniretur matri principis, clamitat, contis et remis, et, quæ fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villæ suæ infertur.

VI. Illic reputans, ideo se fallacibus literis accitam, et honore præcipuo habitam: quodque litus juxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis summâ sui parte, veluti terrestre machinamentum concidisset; observans etiam Acerroniæ necem; simul suum vulnus adspiciens; solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur; misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, benignitate deûm, et fortunâ ejus, evasisse gravem casum: orare, ut quamvis periculo matris exterritus, visendi curam differret: sibi ad præsens quiete opus. Atque interim, securitate simulatâ, medicamina vulneri, et fomenta corpori adhibet: testamentum Acerroniæ requiri, bonaque obsignari jubet: id tantum non per simulationem.

VII. At Neroni nuntios patrati facinoris opperienti, affertur, evasisse ictu levi sauciam, et hactenus adito discrimine, ne auctor dubitaretur. Tum pavore exanimis, et, jam jamque adfore, obtestans vindictæ properam, sive servitia armaret, vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos objiciendo: quod contra subsidium sibi? nisi q

Burrus et Seneca reperirent; quos statim acciverat, incertum an et ante gnaros. Igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi præveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Post Seneca, hactenus promtior, respicere Burrum, ac sciscitari, an militi imperanda cædes esset? Ille prætorianos toti Cæsarum domui obstrictos, memoresque Germanici, nihil adversus progeniem ejus atrox ausuros, respondit: perpetraret Anicetus promissa. Qui, nihil cunctatus, poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum profitetur: iret propere, duceretque promtissimos ad jussa. Ipse, audito, venisse missu Agrippinæ nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat: gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus: tum, quasi deprehenso, vincla injici jubet, ut, exitium principis molitam matrem, et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumsisse, confingeret.

VIII. Interim vulgato Agrippinæ periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere: alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare, quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium, aut incerta respondentium, omnis ora compleri: affluere ingens multitudo cum luminibus, atque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractâque januâ, obvios servorum arripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, cæteris terrore irrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat, et ancillarum una: magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem: aliam fore *litore faciem nunc*, solitudinem ac repentinos strepitus *et extremi* mali indicia. Abeunte dehinc ancillâ,

"Tu quoque me deseris?" prolocuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo, et Oloarito, centurione classiario, comitatum: ac, si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium. Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus afflixit: jam in mortem centurioni ferrum destringenti, protendens uterum, "Ventrem feri," exclamavit: multisque vulneribus confecta est.

IX. Hæc consensu produntur. Adspexeritne matrem exanimem Nero, et formam corporis ejus laudaverit, sunt, qui tradiderint, sunt, qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, convivali lecto, et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. Mox, domesticorum curâ, levem tumulum accepit, viam Miseni propter, et villam Cæsaris dictatoris, quæ subjectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina, contemseratque: nam consulenti super Nerone, responderunt Chaldæi, fore ut imperaret matremque occideret: atque illa, "Occidat," inquit, "dum imperet."

X. Sed a Cæsare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est. Reliquo noctis, modo per silentium defixus, sæpius pavore exsurgens, et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium allaturam. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu, gratantiumque, quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa, et, cœpto exemplo, proxima Campaniæ municipia victimis et legationibus lætitiam testari: ipse, diversâ simulatione, mœstus, et quasi incolumitati suæ infensus, ac morti parentis illacry-

mans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis adspectus (et erant, qui crederent, sonitum tubæ collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit, literasque ad senatum misit, quarum summa erat:

XI. Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinæ libertis, et luisse eam pœnam conscientiâ, quâ scelus paravisset. Adjiciebat crimina longius repetita; quod consortium imperii, juraturasque in feminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus senatûs et populi speravisset: ac, posteaquam frustra optata sint, infensa militi patribusque et plebi, dissuasisset donativum et congiarium, periculaque viris illustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret! Temporum quoque Claudianorum obliquâ insectatione, cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, publicâ fortunâ exstinctam referens: namque et naufragium narrabat; quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur, ut crederet? aut a muliere naufragâ missum cum telo unum, qui cohortes, et classes imperatoris perfringeret? Ergo non jam Nero, cujus immanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, quod oratione tali confessionem scripsisset.

XII. Miro tamen certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertæ essent insidiæ, ludis annuis celebrarentur: aureum Minervæ simulacrum in curiâ, et juxta principis imago statueretur: dies natalis Agrippinæ inter nefastos esset. Thrasea Pætus, silentio vel brevi assensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu; ac sibi causam periculi fecit, cæteris libertatis initium non præbuit. Prodigia quoque crebra et irrita intercessêre: anguem enixa mulier: et alia in concubitu mariti ful-

mine exanimata: jam sol repente obscuratus, et tactæ de cœlo quatuordecim Urbis regiones: quæ adeo sine curâ deûm eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Cæterum, quo gravaret invidiam matris, eâque demotâ, auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres, Juniam et Calpurniam, præfecturâ functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippinâ olim pulsos. Etiam Lolliæ Paulinæ cineres reportari, sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium pœnâ exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante jam Agrippinâ, cujus inimicitiis conciderat, vel tum mitigatâ.

XIII. Cunctanti in oppidis Campaniæ, quonam modo Urbem ingrederetur: an obsequium senatûs, an studia plebis reperiret, anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, invisum Agrippinæ nomen, et morte ejus accensum populi favorem, disserunt: iret intrepidus, et venerationem sui coram experiretur: simul prægredi exposcunt; et promtiora, quam promiserant, inveniunt; obvias tribus; festo cultu senatum; conjugum ac liberorum agmina, per sexum et ætatem disposita; exstructos, quâ incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus, ac publici servitii victor, Capitolium adiit, grates exsolvit; seque in omnes libidines effudit, quas male coërcitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cura erat, curriculo quadrigarum insistere: nec minus fœdum studium, citharâ ludicrum in modum canere, cum cœnaret; quod regibus et antiquis ducibus factitatum memorabat: idque vatum laudibus celebre, et deorum honori datum. Enimvero cantus Apollini sacros; talique orna adstare, non modo Græcis in urbibus, sed Rom

apud templa, Numen præcipuum et præscium. Nec jam sisti poterat; cum Senecæ ac Burro visum, ne utrâque pervinceret, alterum concedere: clausumque valle Vaticanâ spatium, in quo equos regeret, haud promiscuo spectaculo. Mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum, et, si eodem princeps trahat, lætum. Cæterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit: ratusque dedecus amoliri, si plures fœdâsset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit; quos, fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto: nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenæ promittere subegit donis ingentibus; nisi quod merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis affert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, Juvenalium vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non ætas, aut acti honores impedimento, quo minus Græci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminæ illustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponæ, et posita veno irritamenta luxûs: dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit, quam illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur: nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut quidquam *probi moris* reservaretur. Postremo ipse scenam *incedit*, multâ curâ tentans citharam, et præmeditans *assistentibus*. Facies accesserat, cohors militum, centuriones tribunique, et mœrens Burrus ac laudans: tuncque primum conscripti sunt equit

Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac bore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in potentiæ. Hi dies ac noctes plausibus person formam principis vocemque deûm vocabulis ap lantes: quasi per virtutem clari honoratique age

XVI. Ne tamen ludicræ tantum imperat artes notescerent, carminum quoque studium affe vit, contractis, quibus aliqua pangendi facultas.] dum insignis ætatis nati, considere simul, et all vel ibidem repertos versus connectere, atque ip verba, quoquo modo prolata, supplere: quod spe ipsa carminum docet, non impetu et instinctu, ore uno fluens. Etiam sapientiæ doctoribus tem impertiebat post epulas, ut contraria asseverant discordiæ eruerentur: nec deerant, qui ore vultu tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus, levi contentione at cædes orta, inter colonos Nucerinos Pompeianos gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, qu motum senatu retuli, edebat: quippe oppidanâ civiâ invicem incessentes, probra, deinde saxa, p tremo ferrum sumsêre; validiore Pompeiano plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo portati sunt in urbem multi e Nucerinis, trunco vulnera corpore; ac plerique liberorum aut parent mortes deflebant. Cujus rei judicium princeps se tui, senatus consulibus permisit: et rursus re patres relatâ, prohibiti publice in decem annos ej modi cœtu Pompeiani; collegiaque, quæ co leges instituerant, dissoluta: Livineius, et qui seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blæsus, ac santibus Cyrenensibus, violatum ab eo thesaur Æsculapii, delectumque militarem pretio et ambiti corruptum. Iidem Cyrenenses reum agebant A lium Strabonem, prætoriâ potestate usum, et miss *disceptatorem* a Claudio agrorum, quos regi Api *quondam habitos*, et Pop. Rom. cum regno reli

proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et injuriâ, quasi jure et æquo, nitebantur. Igitur abjudicatis agris, orta adversus judicem invidia: et senatus, ignota sibi esse mandata Claudii, et consulendum principem, respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, se nihilominus subvenire sociis, et usurpata concedere, scripsit.

XIX. Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multâ eloquentiâ viguerant. Ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantiâ vitæ; quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

XX. Nerone quartum, Cornelio Cosso Coss., quinquennale ludicrum Romæ institutum est, ad morem Græci certaminis; variâ famâ, ut cuncta ferme nova: quippe erant, qui Cn. quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset: nam antea subitariis gradibus et scenâ in tempus structâ ludos edi solitos: vel, si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse, ne, si consideret, theatro dies totos ignaviâ continuaret. Spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quoties prætores ederent, nullâ cuiquam civium necessitate certandi. Cæterum abolitos paulatim patrios mores, funditus everti per accitam lasciviam, ut, quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis juventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus; qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant: proceres Romani, specie orationum et carminum, scenâ polluantur: quid superesse, nisi ut corporà quoque nudent, et cæstus assumant, easque pugnas pro militiâ et armis meditentur? An justitiam augurii, et decurias equitum egregium judicandi munus expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum perite audîssent? Noctes quoque de-

U.C. 814.
J.C. 61.

decori adjectas, ne quod tempus pudori relinquatu sed, cœtu promiscuo, quod perditissimus quisque p diem concupiverit, per tenebras audeat.

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat, ac tame honesta nomina prætendebant: Majores quoque nc abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fo tunâ, quæ tum erat; eoque a Tuscis accitos histric nes, a Thuriis equorum certamina: et, posses Achaïâ Asiâque, ludos curatius editos: nec quen quam Romæ, honesto loco ortum, ad theatrales art degeneravisse, ducentis jam annis a L. Mummii tr umpho, qui primus id genus spectaculi in Urbe pra buerit. Sed et consultum parcimoniæ, quod perp tua sedes theatro locata sit potius, quam immen sumtu singulos per annos consurgeret ac struer tur. Nec perinde magistratus rem familiarem e hausturos, aut populo efflagitandi Græca certamina magistratibus causam fore, cum eo sumtu resp. fu gatur: oratorum ac vatum victorias incitamentu ingeniis allaturas: nec cuiquam judici grave, aur studiis honestis et voluptatibus concessis impertir Lætitiæ magis quam lasciviæ dari paucas toti quinquennii noctes, quibus, tantâ luce ignium, nih illicitum occultari queat. Sane nullo insigni dehone tamento id spectaculum transiit. Ac ne modi quidem studia plebis exarsêre, quia, redditi quamqua scenæ, pantomimi certaminibus sacris prohibebantu Eloquentiæ primas nemo tulit, sed, victorem es Cæsarem, pronuntiatum. Græci amictus, quîs p eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

XXII. Inter quæ et sidus cometes effulsit; de qu vulgi opinio est, tamquam mutationem regnis po tendat. Igitur, quasi jam depulso Nerone, quisna deligeretur, anquirebant: et omnium ore Rubelli Plautus celebrabatur, cui nobilitas, per matrem, e Juliâ familiâ. Ipse placita majorum colebat, habit severo, castâ et secretâ domo, quantoque metu occu tior, tanto plus famæ adeptus. Auxit rumorem p

vanitate orta interpretatio fulguris: nam, quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui Sublaqueum nomen est, ictæ dapes, mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deûm destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia præcolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero, componit ad Plautum literas, consuleret quieti Urbis, seque prave diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tutâ et inturbidâ juventâ frueretur. Ita illuc cum conjuge Antistiâ et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxûs cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquæ Marciæ, ad Urbem deductæ, nando incesserat: videbaturque potus sacros et cærimoniam loci córpore loto polluisse; secutaque anceps valetudo iram deûm affirmavit.

XXIII. At Corbulo, post deleta Artaxata, utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis, metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiæ famam adipisceretur; illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniæ auferret, neque tamen remissâ curâ, gnarus, facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos, et in avia digredi: ac fuêre, qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordiâ adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos prægredientem, incursavêre Mardi, latrociniis exerciti, contraque irrumpentem montibus defensi: quos Corbulo, immissis Iberis, vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine *ultus est.*

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex prœlio

damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad hæc penuria aquæ, fervida æstas, longinqua itinera, solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura, quam gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos, demessæque segetes, et ex duobus castellis, in quæ confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Taurantium transgressus, improvisum periculum vitavit: nam haud procul tentorio ejus, non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum, seque auctorem et socios per tormenta edidit: convictique et puniti sunt, qui specie amicitiæ dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi, patere mœnia afferunt, intentos populares ad jussa. Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore; nec quidquam urbi detractum, quo promtius obsequium integri retinerent.

XXV. At præsidium regium, quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prœlium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum, et irrumpentium armis cessêre; quæ facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad principem Romanum, societatem oratum, attineri a se Vologesen pro pignore amicitiæ, ostentantes. Eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato præsidio, ad litora maris rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavêre.

XXVI. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniæ intrantem, præmisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul, ac spem belli amittere subegit: quosque nobis, ob regem, aversos animis cognoverat, cædibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniæ usurpabat: cum advenit Tigranes, a Nerone ad capessendum

imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed, quod diu obses apud Urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum: at plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis regem malebant. Additum et præsidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duæque equitum alæ, quo facilius novum regnum tueretur. Pars Armeniæ, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere jussæ sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam, ac sibi permissam.

XXVII. Eodem anno, ex illustribus Asiæ urbibus, Laodicea tremore terræ prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italiâ vetus oppidum, Puteoli, jus coloniæ et cognomentum a Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti: non tamen infrequentiæ locorum subvenêre, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque conjugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universæ legiones deducebantur, cum tribunis et centurionibus, et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate remp. efficerent; sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti; numerus magis, quam colonia.

XXVIII. Comitia prætorum, arbitrio senatûs haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tres, qui supra numerum petebant, legioni præficiendo. Auxitque patrum honorem, statuendo, ut, qui a privatis judicibus ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cum iis, qui imperatorem appellavêre: nam antea vacuum id solutumque pœnâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus, *eques Romanus*, accusantibus Mauris, repetun-

darum damnatur, atque Italiâ exigitur, ne graviore pœnâ afficeretur, Vibii Crispi, fratris, opibus enisus.

U.C. 815. J. C. 62. XXIX. Cæsonio Pæto, Petronio Turpiliano Coss., gravis clades in Britanniâ accepta. In quâ neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est; magnâ, dum vixit, severitatis famâ, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multâ in Neronem adulatione addidit, subjecturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset. Sed tum Paulinus Suetonius obtinebat Britannos, scientiâ militiæ et rumore populi, qui neminem sine æmulo sinit, Corbulonis concertator; receptæque Armeniæ decus æquare, domitis perduellibus, cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam, et receptaculum perfugarum, aggredi parat, navesque fabricatur plano alveo, adversus breve litus et incertum. Sic pedes: equites vado secuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, transmisêre.

XXX. Stabat pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum Furiarum, quæ veste ferali, crinibus dejectis, faces præferebant: Druidæque circum, preces diras, sublatis ad cœlum manibus, fundentes, novitate adspectûs perculêre milites, ut, quasi hærentibus membris, immobile corpus vulneribus præberent. Dein, cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios, et igni suo involvunt. Præsidium posthac impositum victis, excisique luci, sævis superstitionibus sacri: nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos, fas habebant. Hæc agenti Suetonio repentina defectio provinciæ nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum Prasutagus, longâ opu... clarus, Cæsarem hæredem, duasque fili...

scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuriâ fore: quod contra vertit; adeo, ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta, vastarentur. Jam primum uxor ejus, Boadicea, verberibus affecta, et filiæ stupro violatæ sunt. Præcipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. Quâ contumeliâ, et metu graviorum (quando in formam provinciæ cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et qui alii, nondum servitio fracti, resumere libertatem occultis conjurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio: quippe in coloniam Camulodunum recens deducti, pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando: foventibus impotentiam veteranorum militibus, similitudine vitæ, et spe ejusdem licentiæ. Ad hæc, templum D. Claudio constitutum, quasi arx æternæ dominationis, adspiciebatur; delectique sacerdotes, specie religionis, omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amœnitati prius, quam usui consulitur.

XXXII. Inter quæ, nullâ palam causâ, delapsum Camuloduni simulacrum Victoriæ, ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminæ in furorem turbatæ, adesse exitium, canebant. Externosque fremitus in curiâ eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in æstuario Tamesæ subversæ coloniæ; jam Oceanum cruento adspectu; dilabente æstu, humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed, quia procul Suetonius aberat, petivêre a Cato Deciano, procuratore, auxilium. Ille haud amplius, quam ducentos, sine justis armis misit: et inerat modica militum manus. Tutelâ templi freti, et impedientibus, qui, occulte rebellionis

conscii, consilia turbabant, neque fossam aut vallu præduxerunt, neque, motis senibus et feminis, juve tus sola restitit: quasi mediâ pace incauti, multit dine barbarorum circumveniuntur. Et cætera qu dem impetu direpta, aut incensa sunt: templum, quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expu natumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, l gato legionis nonæ, in subsidium adventanti obviu fudit legionem, et, quod peditum, interfecit. Cerial cum equitibus evasit in castra, et munimentis defe sus est. Quâ clade et odiis provinciæ, quam ava tiâ in bellum egerat, trepidus procurator Catus Galliam transiit.

XXXIII. At Suetonius mirâ constantiâ medi inter hostes Londinium perrexit, cognomento qu dem coloniæ non insigne, sed copiâ negotiatorum commeatuum maxime celebre. Ibi ambiguus, an i lam sedem bello deligeret, circumspectâ infrequent militis, satisque magnis documentis temeritatem P tilii coërcitam, unius oppidi damno servare univer statuit. Neque fletu et lacrymis auxilium ejus ora tium flexus est, quin daret profectionis signum: comitantes in partem agminis acceperat. Si qu imbellis sexus, aut fessa ætas, vel loci dulcedo att nuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades m nicipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis caste lis præsidiisque militarium, quod uberrimum spoliar et defendentibus intutum, læti prædâ, et alioru segnes, petebant. Ad septuaginta millia civium sociorum, iis quæ memoravi locis, cecidisse const tit: neque enim capere, aut venumdare, aliud quod belli commercium; sed cædes, patibula, ign cruces, tamquam reddituri supplicium, ac prærep interim ultione, festinabant.

XXXIV. Jam Suetonio quartadecima legio cu vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, d cem ferme millia armatorum erant; cum omitte cunctationem et congredi acie parat: deligitque

cum arctis faucibus et a tergo silvâ clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiæ passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo, et animo adeo fero, ut conjuges quoque testes victoriæ secum traherent, plaustrisque imponerent, quæ super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boadicea, curru filias præ se vehens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare, testabatur: sed tunc non, ut tantis majoribus ortam, regnum et opes, verum ut unam e vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci: eo provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem, aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos justæ vindictæ: cecidisse legionem, quæ prœlium ausa sit: cæteros castris occultari, aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot millium, nedum impetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illâ acie, vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri, et servirent.

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: qui, quamquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, ut spernerent sonores barbarorum, et inanes minas: plus illic feminarum, quam juventutis adspici: imbelles, inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium toties fusi agnovissent: etiam in multis legionibus paucos esse, qui prœlia profligarent: gloriæque eorum accessurum, quod modica manus universi exercitûs famam adipiscerentur. Conferti tantum, et *pilis emissis, post* umbonibus et gladiis, stragem *cædemque continuarent*, prædæ immemores: parta

victoriâ, cuncta ipsis cessura. Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ prœliorum experientiâ, ut, certus eventûs, Suetonius daret pugnæ signum.

XXXVII. Ac primum legio gradu immota, et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus: et eques, protentis hastis, perfringit, quod obvium et validum erat. Cæteri terga præbuêre, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat; confixaque telis etiam jumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par eâ die laus parta: quippe sunt, qui paulo minus quam octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boadicea vitam veneno finivit. Et Pœnius Postumus, præfectus castrorum secundæ legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudaverat, abnueratque, contra ritum militiæ, jussa ducis, se ipsum gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Cæsar, missis e Germaniâ duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus, ac mille equitibus: quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt; cohortes alæque novis hibernaculis locatæ; quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil æque, quam fames, affligebat serendis frugibus incuriosos, et omni ætate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant: gentesque præferoces tardius ad pacem inclinant: quia Julius Classicianus, successor Cato missus, et Suetonio discors, *bonum publicum* privatis simultatibus impediebat: *disperseratque*, novum legatum opperiendum esse:

sine hostili irâ et superbiâ victoris clementer deditis consulturum. Simul in Urbem mandabat, nullum prœlio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio: cujus adversa pravitati ipsius; prospera ad fortunam reipublicæ referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus, magnâ Neronis spe, posse auctoritate ejus, non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minus, ingenti agmine Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quod dux et exercitus, tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata: detentusque rebus gerendis Suetonius, quod post paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui jam consulatu abierat, jubetur. Is, non irritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

XL. Eodem anno Romæ insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audaciâ, admissa sunt. Domitius Balbus erat prætorius, simul longâ senectâ, simul orbitate et pecuniâ insidiis obnoxius. Ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino, et Terentio Lentino, equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audaciâ promtus; Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem præcipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minus illustribus, obsignat: quod apud patres convictum: et Fabianus Antoniusque,

cum Rufino et Terentio, lege Corneliâ damnantur. Marcellum memoria majorum, et preces Cæsaris, pœnæ magis, quam infamiæ exemêre.

XLI. Perculit is dies Pompeium quoque Ælianum, juvenem quæstorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italiâ, et Hispaniâ, in quâ ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud præfectum Urbis arguerentur, ad prætorem detulisset, interim, specie legum, mox prævaricando, ultionem elusurus. Additur senatûs-consulto: qui talem operam emtitâsset, vendidissetve, perinde pœnâ teneretur, ac publico judicio calumniæ condemnatus.

XLII. Haud multo post præfectum Urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit: seu negatâ libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum æmulum non tolerans. Cæterum cum, vetere ex more, familiam omnem, quæ sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quæ tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quîs C. Cassius, sententiæ loco, in hunc modum disseruit:

XLIII. "Sæpenumero, P. C. in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges majorum nova senatûs decreta postularentur: neque sum adversatus; non, quia dubitarem, super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, et, quæ converterentur, in deterius mutari; sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. Simul, quidquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando respublica consiliis eguisset: quod hodie evenit, consulari viro domi suæ interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum concusso se

tûs-consulto, quod supplicium toti familiæ minitabatur. Decernite, hercule, impunitatem. At, quem dignitas sua defendet, cum præfectura Urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quæ ne in metu quidem pericula nostra avertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est interfector? quia de paternâ pecuniâ transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro, dominum jure cæsum videri.

XLIV. "Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et, si nunc primum statuendum haberemus; creditisne, servum interficiendi domini animum sumsisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? Sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, cædem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris indicia præveniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta majoribus nostris fuêre ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus iisdem nascerentur, caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra, aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coërcueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publicâ rependitur."

XLV. *Sententiæ* Cassii, ut nemo unus contra ire *ausus est, ita dissonæ* voces respondebant, numerum, *aut ætatem, aut* sexum, ac plurimorum indubiam in*nocentiam* miserantium. Prævaluit tamen pars, quæ *supplicium* decernebat: sed obtemperari non pote

rat, conglobatâ multitudine, et saxa ac faces minitante. Tum Cæsar populum edicto increpuit, atque omne iter, quo damnati ad pœnam ducebantur, militaribus præsidiis sepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italiâ deportarentur. Id a principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per sævitiam intenderetur.

XLVI. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, æmulis inter se, per nobilitatem, Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulêre.

XLVII. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, constantiâ, famâ, in quantum, præumbrante imperatoris fastigio, datur, clarus; adeo, ut Nero, æger valetudine, et adulantibus circum, qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit, habere subsidium rempublicam. Rogantibus dehinc, in quo potissimum? addiderat, in Memmio Regulo. Vixit tamen post hæ Regulus, quiete defensus, et quia novâ generis cl ritudine, neque invidiosis opibus erat. Gymnasiu eo anno dedicatum a Nerone, præbitumque oleu equiti ac senatui, Græcâ facilitate.

U. C. 816.
J. C. 63.

XLVIII. P. Mario, L. Asinio Co Antistius prætor, quem in tribunatu bis licenter egisse memoravi, prob adversus principem carmina factitavit, vulgavi celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam latur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nup natorium ordinem, precibus Tigellini, soceri ceperat, majestatis delatus est. Tum primu ea lex: credebaturque haud perinde tio, quam imperatori gloria quæsit

demnatus a senatu, intercessione tribuniciâ morti eximeretur. Et, cum Ostorius, nihil audivisse, pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum: censuitque Junius Marullus, consul designatus, adimendam reo præturam, necandumque more majorum. Cæteris inde assentientibus, Pætus Thrasea, multo cum honore Cæsaris, et acerrime increpito Antistio, non, quidquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub principe, et nullâ necessitate obstricto senatu, statuendum, disseruit: carnificem et laqueum pridem abolita: et esse pœnas legibus constitutas, quibus, sine judicum sævitiâ et temporum infamiâ, supplicia decernerentur. Quin in insulâ, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem, et publicæ clementiæ maximum exemplum futurum.

XLIX. Libertas Thraseæ servitium aliorum rupit: et, postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iêre, paucis exemtis; in quibus adulatione promtissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens, et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules, perficere senatûs decretum non ausi, de consensu scripsêre Cæsari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit, nullâ injuriâ provocatum Antistium, gràvissimas in principem contumelias dixisse: earum ultionem a patribus postulatam, et, pro magnitudine delicti pœnam statui, par fuisse: cæterum se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent: datam etiam absolvendi licentiam. His atque talibus recitatis, et offensione manifestâ, non ideo aut consules mutavêre relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, cæterive, quæ probaverant, deseruêre: pars, ne principem objecisse invidiæ viderentur; plures numero tuti; Thrasea suetâ firmitudine animi, et ne gloria intercideret.

L. Haud dispari crimine Fabricius Veiento

flictatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset, iis libris, quibus nomen Codicillorum dederat. Adjiciebat Talius Geminus, accusator, venditata ab eo munera principis, et adipiscendorum honorum jus: quæ causa Neroni fuit suscipiendi judicii: convictumque Veientonem Italiâ depulit, et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

LI. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur: concessitque vitâ Burrus, incertum valetudine, an veneno. Valetudo ex eo conjectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus, et impedito meatu, spiritum finiebat: plures, jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum ejus noxio medicamine, asseverabant: et Burrum, intellecto scelere, cum ad visendum eum princeps venisset, adspectum ejus aversatum, sciscitanti hactenus respondisse, "Ego me bene habeo." Civitati grande desiderium ejus mansit, per memoriam virtutis, et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria: quippe Cæsar duos prætoriis cohortibus imposuerat: Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quæstu tractabat: Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuêre: validior Tigellinus in animo principis, et intimis libidinibus assumtus: prosperâ populi et militum famâ Rufus; quod apud Neronem adversum experiebatur.

LII. Mors Burri infregit Senecæ potentiam; quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tamquam ingentes et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amœnitate et villarum magnif… l quasi principem supergrederetur. Objicieb…

etiam, eloquentiæ laudem uni sibi adsciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; illudere voces, quoties caneret. Quem ad finem nihil in rep. clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur. Certe finitam Neronis pueritiam, et robur juventæ adesse: exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus majoribus suis.

LIII. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem ejus magis adspernante Cæsare, tempus sermoni orat: et accepto, ita incipit: "Quartusdecimus annus est, Cæsar, ex quo spei tuæ admotus sum: octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulâsti, ut nihil felicitati meæ desit, nisi moderatio ejus. Utar magnis exemplis, nec meæ fortunæ, sed tuæ. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippæ Mitylenense secretum; C. Mæcenati, Urbe in ipsâ, velut peregrinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter Romæ pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, præmia acceperant. Ego quid aliud munificentiæ tuæ adhibere potui, quam studia, ut sic dixerim, in umbrâ educata, et quibus claritudo venit, quod juventæ tuæ rudimentis adfuisse videor? grande hujus rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti: adeo, ut plerumque intra me ipse volvam: egone, equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis annumeror? Inter nobiles, et longa decora præferentes, novitas mea enituit? Ubi est animus ille, modicis contentus? Tales hortos *instruit, et per* hæc suburbana incedit, et tantis agro*rum spatiis*, tam lato fenore exuberat? Una defensio *occurrit*, quod muneribus tuis obniti non debui.

LIV. "*Sed* uterque mensuram implevimus, et tu, *quantum* princeps tribuere amico posset, et ego *quantum* amicus a principe accipere. Cætera in-

diam augent: quæ quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem jacent; sed mihi incumbunt: mihi subveniendum est. Quomodo in militiâ, aut viâ, fessus adminiculum orarem; ita, in hoc itinere vitæ, senex, et levissimis quoque curis impar, cum opes meas ultra sustinere non possim, præsidium peto. Jube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore præstringor, quod temporis hortorum aut villarum curæ seponitur, in animum revocabo. Superest tibi robur, et tot per annos nixum fastigio regimen: possumus seniores amici quieti respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et modica tolerarent."

LV. Ad quæ Nero sic ferme respondit: "Quod meditatæ orationi tuæ statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum prævisa, sed subita expedire docuisti. Abavus meus, Augustus, Agrippæ et Mæcenati usurpare otium post labores concessit: sed in eâ ipsâ ætate, cujus auctoritas tueretur, quidquid illud et qualecumque tribuisset: attamen neutrum datis a se præmiis exuit. Bello et periculis meruerant: in his enim juventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuæ defuissent, in armis agenti. Sed quod præsens conditio poscebat, ratione, consilio, præceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita suppetet, æterna erunt: quæ a me habes, horti et fœnus et villæ, casibus obnoxia sunt: ac, licet multa videantur, plerique, haudquâquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quod præcipuus caritate, nondum omnes fortunâ antecellis.

LVI. "Verum et tibi valida ætas, rebusque et fructui rerum sufficiens: et nos prima imperii spatia ingredimur: nisi forte aut te Vitellio ter consuli, a

me Claudio postponis. Sed, quantum Volusio longa parcimonia quæsivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin, si quâ in parte lubricum adolescentiæ nostræ declinat, revocas; ornatumque robur subsidio impensius regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam; nec quies, si reliqueris principem; sed mea avaritia, meæ crudelitatis metus, in ore omnium versabitur. Quod si maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere." His adjicit complexum et oscula, factus naturâ, et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiæ commutat: prohibet cœtus salutantium: vitat comitantes; rarus per Urbem; quasi valetudine infensâ aut sapientiæ studiis attineretur.

LVII. Perculso Senecâ, promtum fuit, Rufum Fenium imminuere, Agrippinæ amicitiam in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret; metus ejus rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; nobilitatem eorum, et propinquos huic Orientis, illi Germaniæ exercitus, commemorat. Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab urbanis insidiis præsentiâ; longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minus suspectos Asiæ populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; unde præcipuam audaciam: et simulatorem segnitiæ, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta præferre: assumtâ etiam Stoïcorum arrogantiâ sectâque, quæ turbidos et negotiorum appetentes faciat. Nec ultra mora

tium itineris ac ...

famam: vulgoque fingebant, petitum ab
lonem, magnis tum exercitibus præsidente
atque insontes interficerentur, præcipuum
cula: quin et Asiam favore juvenis arma
nec milites, ad scelus missos, aut numero v
animo promtos: postquam jussa efficere ne
ad spes novas transîsse. Vana hæc, more f
dentium otio augebantur. Cæterum liber
celeritate ventorum prævenit centurionen
data L. Antistii, soceri, attulit: effugere
mortem, otium: suffugium et magni non
ratione reperturum bonos, consociaturun
nullum interim subsidium adspernandum.
ginta milites (tot enim adveniebant) p
dum refertur nuntius Neroni, dum manu
meat, multa secutura, quæ ad usque bellu
rent. Denique aut salutem tali consilio
nihil gravius audenti, quam ignavo, patier

LIX. Sed Plautum ea non movêre:
opem providebat inermis atque exsul, se
... spei. an amore conjugis et libero

relatum: cujus adspectu, (ipsa principis verba referam) "Quin," inquit, "Nero, deposito metu, nuptias Poppææ, ob ejusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque conjugem amoliri; quamvis modeste agat, et nomine patris, et studiis populi gravem?" Sed ad senatum literas misit, de cæde Sullæ Plautique haud confessus, verum utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem reip. magnâ curâ haberi. Decretæ eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis, quam malis.

LX. Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. Exin Poppææ conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quemdam ex ministris Octaviæ impulit, servilem ei amorem objicere: destinaturque reus, cognomento Eucerus, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actæ ob id de ancillis quæstiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa annuerent, plures perstitêre sanctitatem dominæ tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, castiora esse muliebria Octaviæ respondit, quam os ejus. Movetur tamen primo, civilis discidii specie: domumque Burri, et prædia Plauti, infausta dona, accipit: mox in Campaniam pulsa est, additâ militari custodiâ. Inde crebri questus, nec occulti per vulgum; cui minor sapientia, et, ex mediocritate fortunæ, pauciora pericula sunt. His Nero, haudquâquam pœnitentiâ flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

LXI. Exin læti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppææ proruunt: Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt: repetitam venerantur. Itur et in principis laudes. Jamque et Palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam di

jecêre. Mutataque, quæ per seditionem verterant, et Poppææ honos repositus est. Quæ semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus; Non eo loci res suas agi, ut de matrimonio certet (quamquam id sibi vitâ potius) sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviæ, quæ plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quæ vix bello evenirent. Arma illa adversus principem sumta: ducem tantum defuisse; qui, motis rebus, facile reperiretur: omitteret modo Campaniam, et in Urbem ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? quam cujusquam offensionem? An, quia veram progeniem penatibus Cæsarum datura sit, malle populum Romanum tibicinis Ægyptii sobolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id rebus conducat, libens, quam côactus, acciret dominam, vel consuleret securitati justâ ultione. Et modicis remediis primos motus consedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum daturos.

LXII. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem, et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quæstionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicujus quæri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. Et visus idoneus maternæ necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, præfectus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio: quia malorum facinorum ministri, quasi exprobrantes, adspiciuntur. Igitur accitum eum Cæsar operæ prioris admonet: solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse: locum haud minoris gratiæ instare, si conjugem infensam depelleret: nec manu aut telo opus: fateretur Octaviæ adulterium. Occulta quidem ad præsens, sed magna ei præmia, et secessus amœnos promittit, vel, si negavisset, necem intentat. Ille insita vecor-

diâ, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quam jussum erat, fingit, fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit, et fato obiit.

LXIII. At Nero, præfectum in spem sociandæ classis corruptum, et incusatæ paulo ante sterilitatis oblitus, abactos partus conscientiâ libidinum, eaque sibi comperta, edicto memorat: insulâque Pandatariâ Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos majore misericordiâ affecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinæ, a Tiberio; recentior Juliæ memoria obversabatur, Claudio pulsæ. Sed illis robur ætatis adfuerat: læta aliqua viderant, et præsentem sævitiam melioris olim fortunæ recordatione allevabant. Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductæ in domum, in quâ nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre, et statim fratre: tum ancilla dominâ validior: et Poppæa non nisi in perniciem uxoris nupta: postremo crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella, vicesimo ætatis anno, inter centuriones et milites, præsagio malorum jam vitâ exemta, nondum tamen morte acquiescebat. Paucis dehinc interjectis diebus mori jubetur: cum jam viduam se et tantum sororem testaretur, communesque Germanicos, et postremo Agrippinæ nomen cieret, quâ incolumi, infelix quidem matrimonium, sed sine exitio, pertulisset. Restringitur vinculis, venæque ejus per omnes artus exsolvuntur: et, quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, præfervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior sævitia, quod caput amputatum, latumque in Urbem, Poppæa vidit. Dona ob hæc templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscent, præsumtum habeant, *quoties fugas* et cædes jussit princeps, *toties grates deis* actas; quæque rerum secundarum

olim, tum publicæ cladis insignia fuisse. Ne tamen silebimus, si quod senatûs-consultum adu tione novum, aut patientiâ postremum, fuit.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos vene interfecisse creditus est; Doryphorum, quasi adv satum nuptiis Poppææ; Pallantem, quod imme sam pecuniam longâ senectâ detineret. Romai secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut Pisonis socium; sed validius a Senecâ eodem c mine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta sidiarum in Neronem magna moles, sed improspe

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER QUINTUS DECIMUS.

I. Interea rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniæ impositum; simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens; magnitudine rursum Romanâ, et continui fœderis reverentiâ, diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione Hyrcanorum, gentis validæ, multisque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliæ exstimulat: quippe egressus Armeniâ Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius, quam per latrocinia, vastaverat: idque primores gentium ægre tolerabant: eo contemtionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti. Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, quod præsidium, aut unde peteret? rogitans. *Jam de Armeniâ concessum*: proxima trahi, nisi defendant Parthi: levius servitium apud Romanos de-

U.C. 816.
J.C. 63.

[redacted]

ditis, quam captis, esse. Tiridates quoque regni profugus, per silentium aut modice querendo, gravior erat. Non enim ignaviâ magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summâ fortunâ æquius, quod validius. Et sua retinere privatæ domûs; de alienis certare, regiam laudem esse.

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: "Hunc ego, eodem mecum patre genitum, cum mihi, per ætatem, summo nomine concessisset, in possessionem Armeniæ deduxi; qui tertius potentiæ gradus habetur: nam Medos Pacorus ante ceperat: videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiæ nostræ penates rite composuisse. Prohibent Romani, et pacem, ipsis nunquam prospere lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo inficias: æquitate quam sanguine, causâ quam armis, retinere parta majoribus malueram: si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, additâ modestiæ famâ; quæ neque summis mortalium spernenda est, et a diis æstimatur." Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promtam equitum manum, quæ regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis: mandavitque, Tigranen Armeniâ exturbari, dum ipse, positis adversus Hyrcanos discordiis, vires intimas, molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quæ ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto præcepto, compositius cuncta, quam festinantius, agerent: quippe bellum habere, quam gerere malebat. Scripseratque Cæsari, proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse. Atque interim reliquas legiones pro ripâ Euphratis locat: tumultuariam p

vincialium manum armat: hostiles ingressus præsidiis intercipit. Et, quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita: quosdam rivos congestu arenæ abdidit.

IV. Ea dum a Corbulone tuendæ Syriæ parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui præiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocerta, urbem copiâ defensorum et magnitudine mœnium validam. Ad hæc Nicephorius, amnis haud spernendâ latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, quâ fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi ante commeatus; quorum subvectu pauci, avidius progressi et repentinis hostibus circumventi, irâ magis, quam metu, cæteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla comminus audacia; raris sagittis, neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox, erumpentibus nostris, cæduntur.

V. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunæ ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent, vim provinciæ illatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri: omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius, centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum a Tigranocertâ distantem, adiit regem, et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec præsentia prospere fluebant: irritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumserant: missæ in Armeniam legiones: et aliæ pro Syriâ, paratæ ultro irrumpere: sibi imbecillum equitem pabuli inopiâ: nam exorta vis locustarum ambederat, quidquid herbidum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legato

super petendâ Armeniâ et firmandâ pace, respond Monesen omittere Tigranocerta jubet; ipse re concedit.

VI. Hæc plures, ut formidine regis et Corbulo minis patrata, magnifice extollebant. Alii, occu pepigisse, interpretabantur; ut, omisso utrimque bel et abeunte Vologese, Tigranes quoque Armeniâ al cederet. Cur enim exercitum Romanum a Tig nocertis deductum? cur deserta per otium, quæ be defenderant? An melius hibernavisse in extre Cappadociâ, raptim erectis tuguriis, quam in se regni modo retenti? Dilata prorsus arma, ut Vo geses cum alio, quam cum Corbulone, certaret; C bulo meritæ tot per annos gloriæ non ultra peric lum faceret. Nam, ut retuli, proprium ducem tue dæ Armeniæ poposcerat, et adventare Cæsenni Pætus audiebatur: jamque aderat, copiis ita divis ut quarta et duodecima legiones, additâ quintâ, qu recens e Mœsis excita erat, simul Pontica et Galat rum Cappadocumque auxilia Pæto obedirent; ter et sexta et decima legiones, priorque Syriæ mil apud Corbulonem manerent. Cætera ex rerum u sociarent, partirenturve. Sed neque Corbulo æm patiens; et Pætus, cui satis ad gloriam erat, si pro mus haberetur, despiciebat gesta, nihil cædis, a prædæ, usurpatas nomine tenus urbium expugn tiones dictitans: se tributa ac leges, et, pro umb regis, Romanum jus victis impositurum.

VII. Sub idem tempus legati Vologesis, quos principem missos memoravi, revertêre irriti: bellu que propalam sumtum a Parthis: nec Pætus detre tavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Fu sulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam C lavius Sabinus, regebant, Armeniam intrat, tr omine: nam in transgressu Euphratis, quem p transmittebat, nullâ palam causâ, turbatus equu consularia insignia gestabat, retro evasit: hos quæ muniebantur, hibernaculis assistens, se

opera fugâ perrupit, seque vallo extulit: et pila militum arsêre, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII. Cæterum Pætus, spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariæ provisu, rapit exercitum trans montem Taurum recuperandis, ut ferebat, Tigranocertis, vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset. Et capta quædam castella: gloriæque et prædæ nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut prædam cum curâ, habuisset. Longinquis itineribus percursando, quæ obtineri nequibant; corrupto, qui captus erat, commeatu, et instante jam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Cæsarem literas, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus præsidiis insedit: et, ne ponti injiciendo impedimentum hostiles turmæ afferrent, (jam enim subjectis campis magnâ specie volitabant) naves magnitudine præstantes, et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et ballistis proturbat barbaros; in quos saxa et hastæ longius permeabant, quam ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tantâ celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendæ Syriæ, spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ibi Pætus, imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Accitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitûs speraverat, prodita infrequentia; quâ tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Pæto aut in suis, aut in alienis consiliis, constantia fuisset. Verum, ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alien

sententiæ indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc, relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi, sed corpora et arma in hostem data, clamitans, duxit legiones, quasi prœlio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis præmiserat, trepidus remeavit. Et, quia minus acriter Vologeses institerat, vanâ rursus fiduciâ, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo imposuit, quo transitum regis arcerent: alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Conjux ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, datâ in præsidium cohorte, ac disperso milite, qui, in uno habitus, vagum hostem promtius sustentavisset. Ægre compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur: nec a Corbulone properatum, quo, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula millia ex tribus legionibus, et alarios octingentos, parem numerum e cohortibus, jussit.

XI. At Vologeses, quamvis, obsessa a Pæto itinera, hinc peditatu, inde equite, accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit; uno tantum centurione, Tarquitio Crescente, turrim, in quâ præsidium agitabat, defendere auso, factâ sæpius eruptione, et cæsis, qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur. Peditum si quis integer, longinqua et avia; vulnerati, castra repetivêre; virtutem regis, sævitiam et copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiæ munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitûs tueretur: se fidem interim, donec vita suppeditet, retenturos.

XII. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relictâ, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur; quâ proximum et commeatibus non egenum,

regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, præter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium, primipili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum; quos, diversas fugæ causas obtendentes, redire ad signa, et clementiam Pæti experiri monebat, se, nisi victoribus, immitem esse. Simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, novam gloriam ostendere: non vicos aut oppida Armeniorum, sed castra Romana, duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus præcipua servati civis corona imperatoriâ manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui attulissent salutem, et qui accepissent? His atque talibus in commune alacres, (et erant, quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

XIII. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo imbellis ætas defendebatur, appugnare, propius incedens, quam mos Parthis, si eâ temeritate hostem in prœlium eliceret. At illi vix contuberniis extracti: nec aliud quam munimenta propugnabant: pars jussu ducis, et alii propriâ ignaviâ, ut Corbulonem opperientes, ac, si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinæ ac Numantinæ cladis: neque eamdem vim Samnitibus, Italico populo, aut Hispanis, ac Parthis, Romani imperii æmulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, quoties Fortuna contra daret, saluti consuluisse. Quâ desperatione exercitûs dux subactus, primas tamen literas ad Vologesen, non supplices, sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis, semper Romanæ ditionis, aut subjectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex æquo utilem: nec præsentia tan-

tum spectaret: ipsum adversus duas legiones, t regni viribus advenisse: at Romanis orbem terrar reliquum, quo bellum juvarent.

XIV. Ad ea Vologeses, nihil pro causâ, sed periendos sibi fratres, Pacorum ac Tiridaten, rese sit: locum illis tempusque consilio destinatum, c de Armeniâ cernerent; (adjecisse deos dignum sacidarum) simul et de legionibus Romanis statuere Missi post a Pæto nuntii, et regis colloquium p tum, qui Vasacen, præfectum equitatûs, ire jus Tum Pætus, Lucullos, Pompeios, et si qua Cæsa obtinendæ donandæve Armeniæ egerant; Vasa imaginem retinendi largiendive penes nos, vim pe Parthos, memoravit. Et multum invicem disc tato, Monobazus Adiabenus in diem posterum te iis quæ pepigissent, adhibetur. Placuitque liber obsidio legiones, et decedere omnem militem finil Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tra quibus perpetratis, copia Vologesi fieret mittendi Neronem legatos.

XV. Interim flumini Arsaniæ (is castra præfl bat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedi tis: sed Parthi, quasi documentum victoriæ, jus rant: namque iis usui fuit: nostri per diversum i Addidit rumor, sub jugum missas legiones, et alia rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armer usurpatum est. Namque et munimenta ingressi su antequam agmen Romanum excederet, et circu stetêre vias, captiva olim mancipia aut jumenta gnoscentes abstrahentesque. Raptæ etiam vest retenta arma, pavido milite et concedente, ne proelii causa exsisteret. Vologeses, armis et cor ribus cæsorum aggregatis, quo cladem nostram t taretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fa moderationis quærebatur, postquam superbiam exp verat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem vi equorum perrupêre,

rumor incesserat, pontem cessurum oneri dolo fabricantium: sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexêre.

XVI. Cæterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent: contraque prodiderit Corbulo, Parthos inopes copiarum, et pabulo attrito, relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse. Adjecit, jurejurando Pæti cautum apud signa, adstantibus iis, quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur literæ Neronis, an paci annueret. Quæ ut augendæ infamiæ composita, sic reliqua non in obscuro habentur: unâ die quadraginta millium spatium emensum esse Pætum, desertis passim sauciis; neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum prætulit, ut diversitatem exprobraret: mœsti manipuli, ac vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperare: vix præ fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriæ, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo secutus est. Hoc conquerente irritum laborem: potuisse bellum fugâ Parthorum finiri; ille integra utrique cuncta respondit: converterent aquilas, et juncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata, Corbulo: periculo legionum commotum, e provinciâ egressum: quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. Sic quoque optimam Fortunam orandam, ut pedes, confectus spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum prævenientem equitem assequeretur. Exin Pætus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella *trans Euphraten*, amnemque, ut olim, medium face-

ret: ille, Armeniam quoque diversis præsidiis cuam fieri, expostulabat. Et postremo conce rex: dirutaque, quæ ultra Euphraten communi Corbulo, et Armenii sine arbitro relicti sunt.

XVIII. At Romæ tropæa de Parthis, arcusq medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab natu, integro adhuc bello, neque tum omissa, d adspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin dissimulandis rerum externarum curis, Nero frum tum plebis, vetustate corruptum, in Tiberim je quo securitatem annonæ ostentaret: cujus pr nihil additum est, quamvis ducentas ferme na portu in ipso, violentia tempestatis, et centum al Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumsisset. T dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Gemini Pompeium Paulinum vectigalibus publicis præpos cum insectatione priorum principum, qui gravit sumtuum justos reditus anteîssent: se annuum s centies sestertiûm reipubl. largiri.

XIX. Percrebuerat eâ tempestate pravissin mos, cum propinquis comitiis, aut sorte provin rum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscer filios, præturasque et provincias inter patres sor statim emitterent manu, quos adoptaverant: magnâ cum invidiâ senatum adeunt, jus naturæ, bores educandi, adversus fraudem et artes et bre tatem adoptionis enumerant: satis pretii esse or quod multâ securitate, nullis oneribus, gratiam, nores, cuncta promta et obvia haberent. Sibi p missa legum diu exspectata in ludibrium verti, qua quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus, lo patrum vota repente adæquaret. Factum ex eo natûs-consultum, ne simulata adoptio in ullâ p muneris publici juvaret, ac ne usurpandis quidem h reditatibus prodesset.

XX. Exin Claudius Timarchus, Cretensis, r *agitur, cæteris criminibus*, ut solent prævalidi p *vincialium, et opibus* nimiis ad injurias mino

elati: una vox ejus usque ad contumeliam senatûs penetraverat, quod dictitâsset, in suâ potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur. Quam occasionem Pætus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, provinciâ Cretâ depellendum, hæc addidit: "Usu probatum est, P. C. leges egregias, exempla honesta, apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem; candidatorum ambitus Julias leges; magistratuum avaritia Calpurnia scita pepererunt. Nam culpa, quam pœna, tempore prior; emendari, quam peccare, posterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiâque Romanâ capiamus consilium, quo tutelæ sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam in civium judicio esse.

XXI. "Olim quidem non modo prætor, aut consul, sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent, et, quid de cujusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos et adulamur: et quomodo ad nutum alicujus grates, ita promtius accusatio decernitur: decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeantur, quam malitia, quam crudelitas. Plura sæpe peccantur, dum demeremur, quam dum offendimus. Quædam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum, in modum candidatorum, suffragia conquirimus: quæ si arceantur, æquabilius atque constantius provinciæ regentur: nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetitâ gratiarum actione, ambitio cohibebitur."

XXII. Magno assensu celebrata sententia: non tamen senatûs-consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus eâ de re relatum. Mox, auctore principe, sanxêre, ne quis ad concilium sociorum refer-

ret, agendas apud senatum proprætoribus pı consulibus grates; neu quis eâ legatione funge Iisdem consulibus gymnasium ictu fulminis c gravit, effigiesque in eo Neronis ad informe quefacta. Et motu terræ, celebre Campaniæ dum, Pompeii, magnâ ex parte proruit. Defi que virgo Vestalis Lælia, in cujus locum Co ex familiâ Cossorum capta est.

U.C. 817. J.C. 64. XXIII. Memmio Regulo et V nio Rufo Coss., natam sibi ex Po filiam Nero ultra mortale gaudiu cepit, appellavitque Augustam, dato et Poppæ dem cognomento. Locus puerperio colonia tium fuit, ubi ipse generatus erat. Jam se uterum Poppææ commendaverat diis, votaqu blice susceperat; quæ multiplicata exsolutaque additæ supplicationes, templumque Fecundita certamen ad exemplar Actiacæ religionis decre utque Fortunarum effigies aureæ in solio Cap Jovis locarentur: ludicrum circense, ut Juliæ apud Bovillas, ita Claudiæ Domitiæque apu tium ederetur: quæ fluxa fuêre, quartum intra sem defunctâ infante. Rursusque exortæ adu nes, censentium honorem divæ et pulvinar, a que, et sacerdotem. Atque ipse ut lætitiæ, ita roris immodicus egit. Annotatum est, omni s Antium sub recentem partum effuso, Thrasean hibitum immoto animo prænuntiam imminenti dis contumeliam excepisse. Secutam dehinc v Cæsaris ferunt, quâ, reconciliatum se Thraseæ, Senecam jactaverit, ac Senecam Cæsari gratul Unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant

XXIV. Inter quæ, veris principio, legati Pa rum mandata regis Vologesis, literasque in ea formam, attulêre: se priora et toties jactata, obtinendâ Armeniâ, nunc omittere, quoniam *quamvis potentium populorum arbitri, possess Parthis,* non sine ignominiâ Romanâ, tradi

Nuper clausum Tigranen: post Pætum legion
que, cum opprimere posset, incolumes dimisi
Satis approbatam vim: datum et lenitatis exp
mentum. Nec recusaturum Tiridaten, accipie
diademati in Urbem venire, nisi sacerdotii religi
attineretur. Iturum ad signa et effigies princi
ubi, legionibus coram, regnum auspicaretur.

XXV. Talibus Vologesis literis, quia Pætus
versa, tamquam rebus integris, scribebat, interro
tus centurio, qui cum legatis advenerat, quo in st
Armenia esset? omnes inde Romanos excessi
respondit. Tum intellecto barbarorum irrisu,
peterent, quod eripuerant, consuluit inter primo
civitatis Nero, bellum anceps, an pax inhonesta p
ceret? nec dubitatum de bello. Et Corbulo, tot
annos militum atque hostium gnarus, gerendæ
præficitur, ne cujus alterius inscitiâ rursum pecca
tur, quia Pæti piguerat. Igitur irriti remittunt
cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra ead
oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. S
riæque executio Cincio, copiæ militares Corbul
permissæ; et quintadecima legio, ducente Ma
Celso, e Pannoniâ adjecta est. Scribitur tetrarc
ac regibus, præfectisque et procuratoribus, et
prætorum finitimas provincias regebant, jussis C
bulonis obsequi: in tantum ferme modum auctâ p
testate, quem populus Romanus Cn. Pompeio, bell
piraticum gesturo, dederat. Regressum Pæt
cum graviora metueret, facetiis insectari satis hab
Cæsar, his ferme verbis: Ignoscere se statim, ne, t
promtus in pavorem, longiore sollicitudine ægresce

XXVI. At Corbulo quartâ et duodecimâ leg
nibus, quæ, fortissimo quoque amisso et cæteris
territis, parum habiles prœlio videbantur, in Syri
translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integr
militem, et crebris ac prosperis laboribus exercit
in Armeniam ducit. Addiditque legionem quin
quæ, per Pontum agens, expers cladis fuerat,

clinans : multa auctoritate, qu
cundiâ erat.

XXVII. Mox iter, L. Lucullo quondam
tum, apertis, quæ vetustas obsepserat, pe
venientes Tiridatis Vologesisque de pace
haud adspernatus, adjungit iis centuriones, c
datis non immitibus : non enim adhuc eo
ut certamine extremo opus esset. Multa
secunda, quædam Parthis evenisse, docum
versus superbiam : proinde et Tiridati condu
tactum vastationibus regnum dono accipere ;
logesen melius societate Romanâ, quam dan
tuis, genti Parthorum consulturum. Scire,
intus discordiarum, quamque indomitas et pr
nationes regeret. Contra imperatori suo i
ubique pacem, et unum id bellum esse. Si
silio terrorem adjicere ; et megistanas A
qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus ;
eorum exscindit ; plana, edita, validos inval
pari metu complet.

XXVIII. Non infensum, nedum hostili o
bulonis nomen etiam barbaris habebatur ; eo

pulos, atque operire reliquias malæ pugnæ imperavit. Die pactâ Tiberius Alexander, illustris eques Romanus, minister bello datus, et Vivianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoriâ ætate, sed pro legato quintæ legioni impositus, in castra Tiridatis venêre, honori ejus, ac, ne metueret insidias, tali pignore. Viceni dehinc equites assumti. Et, viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo: sed pedes uterque dextras miscuêre.

XXIX. Exin Romanus laudat juvenem, omissis præcipitibus, tuta et salutaria capessentem. Ille de nobilitate generis multum præfatus, cætera temperanter adjungit: Iturum quippe Romam, laturumque novum Cæsari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. Tum placuit, Tiridaten ponere apud effigiem Cæsaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magnâ utrimque specie, inde eques compositus per turmas, et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetêre, fulgentibus aquilis signisque et simulacris deûm, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis, sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, cæsis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit: magnis apud cunctos animorum motibus; quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum cædes aut obsidio: at nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum?

XXX. Addidit gloriæ Corbulo comitatem epulasque: et rogitante rege causas, quoties novum aliquid adverterat: ut, initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium buccinâ dimitti, et structam ante augurale aram subditâ face accendi; cuncta in majus attollens, admiratione prisci moris affecit. Postero *die spatium oravit*, quo, tantum itineris aditurus, fra*tres ante* matremque viseret: obsidem interea filiam *rad*dit, *literas*que supplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus, Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, ne quam imaginem servitii Tiridates perferret: neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur, foribusve eorum assisteret: tantusque ei Romæ, quantus consulibus, honor esset. Scilicet externæ superbiæ sueto non inerat notitia nostri: apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

XXXII. Eodem anno Cæsar nationes Alpium maritimarum in jus Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum: namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora: sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam fœdati sunt.

U.C. 818. J.C. 65. XXXIII. C. Lecanio, M. Licinio Coss., acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi: nam adhuc per domum, aut hortos, cecinerat, juvenalibus ludis, quos, ut parum celebres et tantæ voci angustos, spernebat. Non tamen Romæ incipere ausus, Neapolim, quasi Græcam urbem, delegit: inde initium fore, ut transgressus in Achaïam, insignesque et antiquitus sacras coronas adeptus, majore famâ studia civium eliceret. Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat; quique Cæsarem per honorem, aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut *ipse, providum* potius et secundis numinibus, evenit: *nam egresso,* qui adfuerat, populo, vacuum et sine *ullius noxâ,* theatrum collapsum est. Ergo, per *compositos* cantus, grates diis atque ipsam recentis *casûs fortunam* celebrans, petiturusque maris Hadriæ *trajectus,* apud Beneventum interim consedit: u

gladiatorum munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter fœdissima ejus aulæ ostenta fuit, sutrinæ tabernæ alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus; primo in contumelias assumtus; deinde optimi cujusque criminatione eo usque valuit, ut gratiâ, pecuniâ, vi nocendi etiam malos præmineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni, ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia, super Juniæ familiæ claritudinem, D. Augustum atavum ferebat. Jussi accusatores objicere, prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in novis rebus esse: quin eum homines habere, quos ab epistolis et libellis et rationibus appellet, nomina summæ curæ et meditamenta. Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et, cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, secutaque Neronis oratio ex more: quamvis sontem et defensioni merito diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam judicis exspectâsset.

XXXVI. Nec multo post, omissâ in præsens Achaïâ, (causæ in incerto fuêre) Urbem revisit; provincias Orientis, maxime Ægyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, non longam sui absentiam, et cuncta in republicâ perinde immota ac prospera fore; super eâ profectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, cum Vestæ quoque templum inîsset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriæ leviores dictitans. Vidisse civium mœstos vultus, audire secretas querimonias, quod tantum aditurus esset iter, cujus ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita adspectu principis refoveri. Ergo, ut in privatis necessitudinibus proxima pignora prævalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti. Hæc atque talia plebi volentia

fuêre, voluptatum cupidine, et, quæ præcipua cura est, rei frumentariæ angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quæ natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat.

XXXVII. Ipse, quo fidem acquireret, nihil usquam perinde lætum sibi, publicis locis struere convivia, totâque Urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famâque epulæ fuêre, quas a Tigellino paratas, ut exemplum, referam, ne sæpius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippæ fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur: naves auro et ebore distinctæ: remigesque exoleti per ætates et scientiam libidinum componebantur: volucres et feras diversis e terris, et animalia maris Oceano abusque petiverat: crepidinibus stagni lupanaria adstabant, illustribus feminis completa: contra scorta visebantur, nudis corporibus: jam gestus motusque obscœni: et, postquam tenebræ incedebant, quantum juxta nemoris, et circumjecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum sollennium conjugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum: visi auspices, dos, et genialis torus, et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quæ etiam in feminâ nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, forte, an dolo principis, incertum; (nam utrumque auctores prodidêre) sed omnibus, quæ huic urbi per violentiam ignium acciderunt, gravior atque atrocior. Initium in eâ *parte circi ortum*, quæ Palatino Cælioque montibus *contigua est:* ubi per tabernas, quibus id mercimonium *inerat*, quo flamma alitur, simul cœptus ignis *et statim validus*, ac vento citus, longitudinem circ *corripuit:* neque enim domus munimentis septæ, v

templa muris cincta, aut quid aliud moræ interjacebat. Impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, et obnoxiâ Urbe arctis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiæ ætas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta impediebant: et sæpe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam, quæ longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremo, quid vitarent, quid peterent, ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victûs, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio, interiêre. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis, restinguere prohibentium, et quia alii palam faces jaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur; sive ut raptus licentius exercerent, seu jussu.

XXXIX. Eo in tempore Nero, Antii agens, non ante in Urbem regressus est, quam domui ejus, quâ Palatium et Mæcenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et Palatium et domus et cuncta circum haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo campum Martis ac monimenta Agrippæ; hortos quin etiam suos patefecit: et subitaria ædificia exstruxit, quæ multitudinem inopem acciperent: subvectaque utensilia ab Ostiâ et propinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum usque ad ternos nummos. Quæ, quamquam popularia, in irritum cadebant, quia pervaserat rumor, ipso tempore flagrantis Urbis, inisse eum domesticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, præsentia mala vetustis cladibus assimulantem.

XL. Sexto demum die, apud imas Esquilias, fin
incendio factus, prorutis per immensum ædificiis, ı
continuæ violentiæ campus et velut vacuum cœlu
occurreret. Nec dum posito metu, redibat levit
rursum grassatus ignis, patulis magis Urbis locis
eoque strages hominum minor: delubra deûm
porticus amœnitati dicatæ latius procidêre. Plusqu
infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigelli
Æmilianis proruperat: videbaturque Nero conder
dæ urbis novæ et cognomento suo appellandæ gl
riam quærere. Quippe in regiones quatuordeci
Roma dividitur: quarum quatuor integræ maneban
tres solo tenus dejectæ: septem reliquis pauca te
torum vestigia supererant, lacera et semiusta.

XLI. Domuum et insularum et templorum, qu
amissa sunt, numerum inire haud promtum fuerit
sed vetustissimâ religione, quod Servius Tullius Lu
næ, et Magna ara fanumque, quæ præsenti Hercu
Arcas Evander sacraverat, ædesque Statoris Jovi
vota Romulo, Numæque regia, et delubrum Vesta
cum Penatibus Populi Romani, exusta. Jam ope
tot victoriis quæsitæ, et Græcarum artium decor
exin monimenta ingeniorum antiqua et incorrupta
quamvis in tantâ resurgentis Urbis pulchritudin
multa seniores meminerant, quæ reparari nequiban
Fuêre, qui annotarent, XIV. Kalend. Sextiles prin
cipium incendii hujus ortum, quo et Senones capta
Urbem inflammaverant: alii eo usque curâ progres
sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utr
que incendia numerent.

XLII. Cæterum Nero usus est patriæ ruinis, e
struxitque domum, in quâ haud perinde gemmæ
aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vu
gata, quam arva et stagna, et in modum solitudinu
hinc silvæ, inde aperta spatia et prospectus; magi
tris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ing
nium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisse
per artem tentare, et viribus principis illudere. N

quæ, ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros, promiserant, squalenti litore, aut per montes adversos: neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomtinæ paludes: cætera abrupta, aut arentia; ac, si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est: manentque vestigia irritæ spei.

XLIII. Cæterum, Urbis quæ domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus, et latis viarum spatiis, cohibitâque ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque porticibus, quæ frontem insularum protegerent. Eas porticus, Nero, suâ pecuniâ exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum, pollicitus est. Addidit præmia, pro cujusque ordine et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis adipiscerentur. Ruderi accipiendo Ostienses paludes destinabat, utique naves, quæ frumentum Tiberi subvectâssent, onustæ rudere decurrerent: ædificiaque ipsa, certâ sui parte, sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur; quod is lapis ignibus impervius est. Jam, aqua, privatorum licentiâ intercepta, quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes, et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet: nec communione parietum, sed propriis quæque muris ambirentur. Ea, ex utilitate accepta, decorem quoque novæ urbi attulêre. Erant tamen, qui crederent, veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiæ itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem, et nullâ umbrâ defensam, graviore æstu ardescere.

XLIV. Et hæc quidem humanis consiliis providebantur. *Mox petita diis piacula, aditique Sibyllæ libri, ex quibus* supplicatum Vulcano et Cereri Pro-

serpinæque, ac propitiata Juno per matronas,
in Capitolio, deinde apud proximum mar
haustâ aquâ templum et simulacrum deæ
sum est; et sellisternia ac pervigilia celebr
minæ, quibus mariti erant. Sed non ope
non largitionibus principis, aut deûm placam
cedebat infamia, quin jussum incendium cr
Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos,
tissimis pœnis affecit, quos, per flagitia inv
gus Christianos appellabat. Auctor nom
Christus, Tiberio imperitante, per procurator
tium Pilatum supplicio affectus erat: repre
præsens exitiabilis superstitio rursus erump
modo per Judæam, originem ejus mali, sed p
etiam, quo cuncta undique atrocia aut pude
fluunt, celebranturque. Igitur primo corr
fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo
haud perinde in crimine incendii, quam odi
generis, convicti sunt. Et pereuntibus ad
bria, ut, ferarum tergis contecti, laniatu canu
irent, aut crucibus affixi, aut flammandi, a
defecisset dies, in usum nocturni luminis u
Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et
ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus
curriculo insistens. Unde, quamquam advers
et novissima exempla meritos, miseratio
tamquam non utilitate publicâ, sed in sævitia
absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis p
Italia, provinciæ eversæ, sociique populi, et
vitatum liberæ vocantur: inque eam præda
dii cessêre, spoliatis in Urbe templis, egesto
quod triumphis, quod votis, omnis populi
ætas prospere, aut in metu, sacraverat. E
per Asiam atque Achaïam non dona tantum
mulacra numinum abripiebantur, missis in
vincias Acrato ac Secundo Carinate. Ille
cuicumque flagitio promtus; hic, Græcâ d

tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et, postquam non concedebatur, fictâ valetudine, quasi æger nervis, cubiculum non egressus. Tradidêre quidam, venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum jussu Neronis; vitatumque a Senecâ, proditione liberti, seu propriâ formidine, dum simplici victu et agrestibus pomis, ac, si sitis admoneret, profluente aquâ vitam tolerat.

XLVI. Per idem tempus gladiatores apud oppidum Præneste, tentatâ eruptione, præsidio militis, qui custos aderat, coërciti sunt; jam Spartacum et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur; non bello; quippe haud alias tam immota pax: sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis sæviente pelago, a Formiis movêre: et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis litoribus impacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset: secutaque haruspicum interpretatio, parari rerum humanarum aliud caput; sed non fore validum, neque occultum; quia in utero repressum, aut iter juxta editum sit.

XLVIII. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, cœptâ simul et auctâ conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, eques, miles, fe- U. C. 819. J. C. 66.

minæ etiam, cum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat, per virtutem, aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversus amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum, aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiæ, et aliquando luxui, indulgebat: idque pluribus probabatur, qui, in tantâ vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non a cupidine ipsius fuit: nec tamen facile memoraverim, quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit, quod tam multi sumserunt. Promtissimos Subrium Flavium, tribunum prætoriæ cohortis, et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse, constantia exitûs docuit. Et Lucanus Annæus, Plautiusque Lateranus, consul designatus, vivida odia intulêre. Lucanum propriæ causæ accendebant, quod famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus æmulatione. Lateranum, consulem designatum, nulla injuria, sed amor reipubl. sociavit. At Flavius Scevinus et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui, principium tanti facinoris capessivêre: nam Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida: Quintianus mollitiâ corporis infamis, et a Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

L. Ergo, dum scelera principis, et finem adesse imperii, deligendumque, qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos jaciunt, aggregavêre Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, *Antonium* Natalem, Martium Festum, equites *Romanos*: ex quibus Senecio, e præcipuâ familiaritate

Neronis, speciem amicitiæ etiam tum retinens, eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. Cæteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitæ sunt, super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium prætoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paulus centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo præfecto videbatur, quem, vitâ famâque laudatum, per sævitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac sæpe in metum adduxerat, quasi adulterum Agrippinæ, et desiderio ejus ultioni intentum. Igitur, ubi conjuratis, præfectum quoque prætorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promtius jam de tempore ac loco cædis agitabant. Et cepisse impetum Subrius Flavius ferebatur, in scenâ canéntem Neronem aggrediendi; aut cum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus. Hic occasio solitudinis; ibi ipsa frequentia, tanti decoris testis, pulcherrimum animum exstimulaverant; nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quædam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat) accendere et arguere conjuratos; ac postremo lentitudinis eorum pertæsa, et in Campaniâ agens, primores classiariorum Misenensium labefacere, et conscientiâ illigare connixa est tali initio. Erat chiliarchus in eâ classe Volusius Proculus, occidendæ matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens ortâ amicitiâ, dum merita erga Neronem sua, et quam in irritum cecidissent, aperit, adjicitque questus, et destinationem vindictæ, si facultas oriretur, spem dedit, posse impelli, et plures conciliare: nec leve auxilium in classe; crebras oc-

casiones; quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu lætabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera principis orditur: neque se jactare, quod inane esset; provisum, quonam modo pœnas eversæ reipublicæ daret: accingeretur modo navare operam, et militum acerrimos ducere in partes; ac digna pretia exspectaret. Nomina tamen conjuratorum reticuit. Unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea, quæ audierat, ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innixum facile confutavit. Sed ipsa in custodiâ retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quæ vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen, metu proditionis permotis, placitum maturare cædem apud Baias in villâ Pisonis; cujus amœnitate captus Cæsar creber eo ventitabat, balneasque et epulas inibat. omissis excubiis et fortunæ suæ mole. Sed abnuit Piso, invidiam prætendens, si sacra mensæ, diique hospitales cæde qualiscumque principis cruentarentur: melius apud Urbem, in illâ invisâ et spoliis civium exstructâ domo, vel in publico patraturos, quod pro republicâ suscepissent. Hæc in commune: cæterum timore occulto, ne L. Silanus, eximiâ nobilitate disciplinâque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet; promte daturis operam, qui a conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tamquam per scelus interfectum. Plerique, Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem moveretur, vel, delecto imperatore alio, sui muneris rempublicam faceret. Etenim expers conjurationis erat; quamvis super eo crimine Nero vetus adversus insontem odium expleverit.

LIII. Tandem statuêre, circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata; quia Cæsar, *rarus egressu,* domoque aut hortis clausus, ad ludicra *circi ventitabat,* promtioresque aditus erant lætitiâ.

spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus, et genibus principis accidens, prosterneret incautum, premeretque, animi validus et corpore ingens; tum jacentem et impeditum tribuni et centuriones, et cæterorum ut quisque audentiæ habuisset, accurrerent, trucidarentque; primas sibi partes expostulante Scevino, qui pugionem templo Salutis (in Etruriâ), sive, ut alii tradidêre, Fortunæ Ferentino in oppido, detraxerat, gestabatque, velut magno operi sacrum. Interim Piso apud ædem Cereris opperiretur, unde eum præfectus Fenius et cæteri accitum ferrent in castra, comitante Antoniâ, Claudii Cæsaris filiâ, ad eliciendum vulgi favorem: quod C. Plinius memorat. Nobis, quoquo modo traditum, non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse; nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum, quam inter diversi generis, ordinis, ætatis, sexûs, dites, pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio cœpit e domo Scevini; qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit; promtum vaginâ pugionem, de quo supra retuli, vetustate obtusum increpans, asperari saxo, et in mucronem ardescere jussit; eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul affluentius solito convivium initum: servorum carissimi libertate, et alii pecuniâ donati: atque ipse mœstus, et magnæ cogitationis manifestus erat, quamvis lætitiam vagis sermonibus simularet. Postremo vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eumdem Milichum monet; sive gnarum conjurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis *suspicionibus, ut plerique tradidêre, de consequentibus. Nam, cum secum servilis animus præmia per-*

prævenisset.

LV. Igitur, cœptâ luce, Milichus i
vilianos pergit: et, cum foribus arcere
atrocia afferre dictitans, deductusque
ad libertum Neronis, Epaphroditum,
Neronem, urgens periculum, graves c
cætera, quæ audierat conjectaveratque
quoque in necem ejus paratum oste
reum jussit. Is raptus per milites,
orsus, ferrum, cujus argueretur, olin
triâ cultum, et in cubiculo habitum, a
surreptum, respondit. Tabulas testa
se, et incustoditâ dierum observat
Pecunias et libertates servis et ante d
ideo tunc largius, quia, tenui jam re
stantibus creditoribus, testamento diff
vero liberales semper epulas struxisse,
nam et duris judicibus parum proba
vulneribus nulla jussu suo; sed, qui
vana objecisset, adjungere crimen, ut
dicem et testem faceret. Adjicit dict
[illegible] ultro intestabilem et consc

spirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primum fatetur: deinde adjicit Annæum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui, infensus Senecæ, omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta jam patefacta credens, nec ullum silentii emolumentum, edidit cæteros: ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuêre. Post, promissâ impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quintianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum præcipuos, nominavêre.

LVII. Atque interim Nero recordatus, Volusii Proculi indicio Epicharin attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a feminâ spernerentur, pervicêre, quin objecta denegaret. Sic primus quæstionis dies contemtus. Postero, cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellæ, (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciæ, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellæ restricto, indidit cervicem, et, corporis pondere connisa, tenuem jam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tantâ necessitate, alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque, intacti tormentis, carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis excubiis semet sepsisset.

LVIII. Quin et Urbem, per manipulos occupatis mœnibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps, quasi externis. Continua hinc et juncta agmina

trahi, ac foribus hortorum adjacere. Atque, ubi dicendam ad causam introîssent, lætatum erga conjuratos, sed fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi: cum, super Neronis ac Tigellini sævas percontationes, Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quo fidem inscitiæ pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavio assistenti annuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium, cædemque patraret, renuit, infregitque impetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuêre, qui, proditâ conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, pergere in castra, aut Rostra escendere, studiaque militum et populi tentare: si conatibus ejus conscii aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motæ rei famam, quæ plurimum in novis consiliis valeret. Nihil adversum hoc Neroni provisum: etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. Multa experiendo confieri, quæ segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu aut præmio cuncta pervia esse. Venturos, qui ipsum quoque vincirent, postremo indignâ nece afficerent. Quanto laudabilius periturum, dum amplectitur rempublicam, dum auxilia libertati invocat. Miles potius deesset, et plebes desereret; dum ipse majoribus, dum posteris, si vita præriperetur, mortem approbaret? Immotus his, et paululum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat: nam vetus miles timebatur, tamquam favore imbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum fœdis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit; quam de-

generem, et solâ corporis formâ commendatam, amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Arria Galla; priori marito, Domitius Silus: hic patientiâ, illa impudicitiâ, Pisonis infamiam propagavêre.

LX. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeo propere, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus pœnis sepositum, manu Statii, tribuni, trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno objiciens eamdem conscientiam. Sequitur cædes Annæi Senecæ, lætissima principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus promsit: missum se ad ægrotum Senecam, uti viseret, conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam: sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere: cæterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Hæc ferre Cranius Silvanus, tribunus prætoriæ cohortis, et, an dicta Natalis suaque responsa nosceret, percontari Senecam jubetur. Is, forte, an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure substiterat. Illo propinquâ vesperâ tribunus venit, et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeiâ Paulinâ uxore et amicis duobus epulanti, mandata imperatoris edidit.

LXI. Seneca, missum ad se Natalem, conquestumque nomine Pisonis, quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse, respondit. Cur salutem privati hominis incolumitati suæ anteferret, causam non habuisse: nec sibi promtum in adulationes ingenium: idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quam servitium expertus esset. Ubi hæc a tribuno relata sunt, Poppæâ et Tigellino coram, quod erat sævienti principi intimum consilio-

rum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet? Tum tribunus, nulla pavoris signa, nihil triste in verbis ejus aut vultu deprehensum, confirmavit. Ergo regredi et indicere mortem jubetur. Tradit Fabius Rusticus, non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium, præfectum, et expositis Cæsaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse; monitumque ab eo, ut exsequeretur; fatali omnium ignaviâ: nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret.

LXII. Ille interritus poscit testamenti tabulas: ac, denegante centurione, conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum jam et pulcherrimum habebat, imaginem vitæ suæ relinquere, testatur: cujus si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiæ laturos. Simul lacrymas eorum, modo sermone, modo intentior, in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans; Ubi præcepta sapientiæ? ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? Cui enim ignaram fuisse sævitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris præceptorisque necem adjiceret.

LXIII. Ubi hæc atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et, paululum adversus præsentem fortitudinem mollitus, rogat oratque, temperaret dolori, nec æternum susciperet, sed, in contemplatione vitæ per virtutem actæ, desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contra, sibi quoque destinatam mortem, asseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriæ ejus non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad injurias relinqueret: "Vitæ," inquit, "delenimenta *monstraveram* tibi; tu mortis decus mavis: non in*videbo* exemplo. Sit hujus tam fortis exitûs con-

stantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine." Post quæ eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini præbebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Sævisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet, in aliud cubiculum abscedere. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quæ, in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.

LXIV. At Nero, nullo in Paulinam proprio odio, ac, ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignaræ: nam, ut est vulgus ad deteriora promtum, non defuêre, qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatæ cum marito mortis petivisse: deinde, oblatâ mitiore spe, blandimentis vitæ evictam: cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritûs egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annæum, diu sibi amicitiæ fide et arte medicinæ probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur, promeret: allatumque hausit frustra, frigidus jam artus, et clauso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos servorum, additâ voce: Libare se liquorem illum Jovi Liberatori. Exin balneo illatus, et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris sollenni crematur. Ita codicillis præscripserat, cum etiam tum prædives et præpotens supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Se-

necâ, destinavisse, ut, post occisum operâ Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecæ, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. Quin et verba Flavii vulgabantur: Non referre dedecori, si citharœdus demoveretur, et tragœdus succederet: quia, ut Nero citharâ, ita Piso tragico ornatu canebat.

LXVI. Cæterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renidens Scevinus, neminem, ait, plura scire, quam ipsum. Hortaturque ultro, redderet tam bono principi vicem. Non vox adversum ea Fenio, non silentium: sed verba sua præpediens et pavoris manifestus, cæterisque, ac maxime Cervario Proculo equite, ad convincendum eum connisis, jussu imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, corripitur vinciturque.

LXVII. Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primo dissimilitudinem morum ad defensionem trahens, neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum: dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus, interrogatusque a Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset: "Oderam te," inquit: "nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. Odisse cœpi, postquam parricida matris et uxoris, et auriga, et histrio, et incendiarius, exstitisti." Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecæ, vulgata erant: nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomtos et validos. Nihil in illâ conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promtus, ita audiendi, quæ faceret, insolens erat. Pœna Flavii Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo *in agro* scrobem effodi jussit, quam Flavius, ut hu*milem* et angustam increpans, circumstantibus militi-

bus, "Ne hoc quidem," inquit, "ex disciplinâ:" admonitusque, fortiter protendere cervicem, "Utinam," ait, "tu tam fortiter ferias." Et ille multum tremens, cum vix duobus ictibus caput amputavisset, sævitiam apud Neronem jactavit, sesquiplagâ interfectum a se dicendo.

LXVIII. Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper centurio præbuit: percontanti Neroni, cur in cædem suam conspiravisset? breviter respondens, non aliter tot flagitiis ejus subveniri potuisse. Tum jussam pœnam subiit. Nec cæteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravêre. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant, quidam, vetustis in eum simultatibus, plures, quia præcipitem et insociabilem credebant. Cæterum Neronis odium adversus Vestinum ex intimâ sodalitate cœperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, sæpe asperis facetiis illusus; quæ, ubi multum ex vero traxêre, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi junxerat, haud nescius, inter adulteros ejus et Cæsarem esse.

LXIX. Igitur, non crimine, non accusatore existente, quia speciem judicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum tribunum cum cohorte militum immittit; jubetque prævenire conatus consulis, occupare velut arcem ejus, opprimere delectam juventutem; quia Vestinus imminentes Foro ædes decoraque servitia et pari ætate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat, conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu; cum ingressi milites, vocari eum a tribuno, dixêre. Ille, nihil demoratus, exsurgit: et

omnia simul properantur: clauditur cubiculo; præsto est medicus; abscinduntur venæ; vigens adhuc balneo infertur; calidâ aquâ mersatur, nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ, qui simul discubuerant, nec, nisi provectâ nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensâ exitium opperientium, et imaginatus et irridens Nero, satis supplicii luisse, ait, pro epulis consularibus.

LXX. Exin M. Annæi Lucani cædem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paulatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intelligit; recordatus carmen a se compositum, quo vulneratum militem, per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit: eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scevinus, non ex priore vitæ mollitiâ, mox reliqui conjuratorum periêre, nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim Urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius, aut propinquo, aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi, et dextram osculis fatigare. Atque ille, gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur: Milichus, præmiis ditatus, Conservatoris sibi nomen, Græco ejus rei vocabulo, assumsit. E tribunis Granius Silvanus, quamvis absolutus, suâ manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitûs corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Novio Prisco, per amicitiam Senecæ, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis, quam convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla conjux comitata est; Gallum Egnatia *Maximilla*, magnis primum et integris opibus, post

ademtis; quæ utraque gloriam ejus auxêre. Pellitur et Rufius Crispinus, occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quod Poppæam quondam matrimonio tenuerat. Verginium Flaccum et Musonium Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia juvenum eloquentiâ, Musonius præceptis sapientiæ, fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippæ, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Cæsonius Maximus, Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantum pœnâ experti. Atilla, mater Annæi Lucani, sine absolutione, sine supplicio, dissimulata.

LXXII. Quibus perpetratis, Nero, et concione militum habitâ, bina nummûm millia viritim manipularibus divisit, additque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervæ prætori designato, Tigellino præfecto prætorii tribuit; Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud Palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidio; de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quæ corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex C. Cæsare se genitum ferebat, quoniam forte quâdam habitu procerus et torvo vultu erat; sive C. Cæsar, scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus illusit.

LXXIII. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter patres habitâ, edictum apud populum et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tamquam viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset. Cæterum cœptam adultamque et revictam conjurationem, neque tunc dubitavêre, quibus

verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in Urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum mœroris, in adulationem demissis, Junium Gallionem, Senecæ fratris morte pavidum, et pro suâ incolumitate supplicem, increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam vocans; donec consensu patrum deterritus est, ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut obliterata mansuetudine principis novam ad sævitiam retraheret.

LXXIV. Tum dona et grates deis decernuntur, propriusque honos Soli, (cui est vetus ædes apud circum, in quo facinus parabatur) qui occulta conjurationis numine retexisset: utque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur: mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet: templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scevinus ferrum promserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque "Jovi Vindici." In præsens haud animadversum: post arma Julii Vindicis, ad auspicium et præsagium futuræ ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatûs, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententiâ dixisse, ut templum D. Neroni quam maturrime publicâ pecuniâ poneretur: quod quidem ille decernebat, tamquam mortale fastigium egresso, et venerationem hominum merito, quorumdam dolo ad omina sui exitûs vertebatur: nam deûm honor principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.

C. CORNELII TACITI

AB

EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER SEXTUS DECIMUS.

I. Illusit debinc Neroni fortuna, per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui, origine Pœnus, mente turbidâ, nocturnæ quietis imaginem ad spem haud d biam retraxit: vectusque Romam, principis aditu emercatus, expromit, repertum in agro suo specu altitudine immensâ, quo magna vis auri contineretu non in formam pecuniæ, sed rudi et antiquo ponder lateres quippe prægraves jacere, adstantibus par aliâ columnis; quæ per tantum ævi occulta augenc præsentibus bonis. Cæterum, ut conjectura demo straret, Didonem Phœnissam, Tyro profugam, condi Carthagine, illas opes abdidisse, ne novus popul nimiâ pecuniâ lasciviret, aut reges Numidarum, alias infensi, cupidine auri ad bellum accenderentur U.C. 81 J.C. 66

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius nego fide satis spectatâ, nec missis, per quos nosceret, *vera afferrentur,* auget ultro rumorem, mittitque, *velut paratam* prædam aveherent. Dantur trire

N 3

et delectum remigium juvandæ festinationi: nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversâ famâ, tulêre. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: a narratoribus oratoribusque præcipua materia in laudem principis assumta est: non enim tantum solitas fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed novâ ubertate provenire terram, et obvias opes deferre deos; quæque alia, summâ facundiâ nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebat interim luxuria spe inani; consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde jam largiebatur; et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicæ erat: nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specûs asseverat, sequunturque non modo milites, sed populus agrestium, efficiendo operi assumtus, tandem, positâ vecordiâ, non falsa ante somnia sua, seque tunc primum elusum, admirans, pudorem et metum morte voluntariâ effugit. Quidam, vinctum ac mox dimissum, tradidêre, ademtis bonis, in locum regiæ gazæ.

IV. Interea senatus, propinquo jam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori victoriam cantûs, adjicitque facundiæ coronam, quâ ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, nihil ambitu, nec potestate senatûs opus esse, dictitans, se æquum adversus æmulos, et religione judicum meritam laudem assecuturum, primo carmen in scenâ recitat: mox, flagitante vulgo, ut omnia studia sua publicaret (hæc enim verba dixêre) ingreditur theatrum, cunctis citharæ legibus obtemperans; ne fessus resideret, ne sudorem, nisi eâ, quam indutui gerebat, veste detergeret; ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus genu, et cœtum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem Urbis, histrionum quoque

gestus juvare solita, personabat certis modis plausuque composito. Crederes lætari: ac fortasse lætabantur, per incuriam publici flagitii.

V. Sed qui remotis e municipiis, severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique, per longas provincias, lasciviæ inexperti, officio legationum aut privatâ utilitate, advenerant, neque àdspectum illum tolerare, neque labori inhonesto sufficere; cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros, ac sæpe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore aut silentio segni præteriret. Constitit, plerosque equitum, dum per angustias aditûs et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos: quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam, et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coëuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversus illustres dissimulatum ad præsens, et mox redditum odium. Ferebantque Vespasianum, tamquam somno conniveret, a Phœbo liberto increpitum, ægreque meliorum precibus obtectum: mox imminentem perniciem majore fato effugisse.

VI. Post finem ludicri, Poppæa mortem obiit, fortuitâ mariti iracundiâ, a quo gravida ictu calcis afflicta est: neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis, quam ex fide; quippe liberorum cupiens, et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur. Ductæ tamen publicæ exsequiæ, laudavitque ipse apud Rostra formam ejus, et quod divinæ infantis parens fuisset, aliaque fortunæ munera pro virtutibus.

VII. Mortem Poppææ, ut palam tristem, ita recordantibus lætam, ob impudicitiam ejus sævitiamque

novâ insuper invidiâ Nero complevit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum: quod primum indicium mali: neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur: nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modestâ juventâ, præcellebant. Igitur missâ ad senatum oratione, removendos a republicâ utrosque, disseruit: objectavitque Cassio, quod inter imagines majorum etiam C. Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam: "Dux Partium:" quippe semina belli civilis et defectionem a domo Cæsarum quæsitam. Ac, ne memoriâ tantum infensi nominis ad discordias uteretur, assumsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo præruptum, quem novis rebus ostentaret.

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum, tamquam disponeret jam imperii curas, præficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos: inania simul et falsa: nam Silanus, intentior metu et exitio patrui, ad præcavendum exterritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus, eques Romanus; qui, appellato principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores, evasêre.

IX. Tunc consulto senatûs Cassio et Silano exsilia decernuntur: de Lepidâ Cæsar statueret. Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus ejus exspectabatur. Silanus, tamquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus: post municipio Apuliæ, cui nomen est Barium, clauditur. Illic, indignissimum casum sapienter tolerans, a centurione, ad cædem misso, corripitur: suadentique, venas abrumpere, animum quidem morti destinatum, ait, sed non

mittere percussori gloriam ministerii. At centu-, quamvis inermem, prævalidum tamen, et iræ am timori propiorem cernens, premi a militibus ju-t. Nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, uantum manibus nudis valebat, donec a centurione ulneribus adversis, tamquam in pugnâ, caderet.

X. Haud minus promte L. Vetus, socrusque ejus Sextia, et Pollutia filia, necem subiêre; invisi principi, tamquam vivendo exprobrarent, interfectum esse Rubellium Plautum, generum Lucii Veteris. Sed initium detegendæ sævitiæ præbuit, interversis patroni rebus, ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum a Vetere, Asiæ proconsule, exsolvit Nero, in præmium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occultâ custodiâ circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti, mariti sui, viderat: cruentamque cervicem ejus amplexa, servabat sanguinem et vestes respersas; vidua, implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quæ mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolin pergit. Et, quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem, neve consulatûs sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri ejulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensâ, clamitabat, donec princeps immobilem se precibus, invidiæ, juxta ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri, abjicere spem, et uti necessiate. Simul affertur, parari cognitionem senatûs, et trucem sententiam. Nec defuêre, qui monerent, magnâ ex parte hæredem Cæsarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere: quod adspernatus, ne vitam, proxime libertatem actam, novissimo servitio fœdaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniæ: *et, si qua asportari possent, sibi quemque deducere,* tres modo lectulos ad suprema retineri

jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique, et singulis vestibus ad verecundiam velati, balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes labenti animæ celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros. Servavitque ordinem fortuna: ac seniores prius, tum cui prima ætas, exstinguuntur. Accusati post sepulturam, decretumque, ut more majorum punirentur. Et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens. Ea, cædibus peractis, ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus, eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aquâ atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori præmium operæ, locus in theatro inter viatores tribunicios, datur. Et mensis, qui Aprilem, eumdemque Neroneum, sequebatur, Maius Claudii, Junius Germanici, vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, ideo Junium mensem transmissum, quia duo jam Torquati, ob scelera interfecti, infaustum nomen Junium fecissent.

XIII. Tot facinoribus fœdum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivêre. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disjecit: pertulitque violentiam ad vicina Urbi: in quâ omne mortalium genus vis pestilentiæ depopulabatur, nullâ cœli intemperie, quæ occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus, complebantur: non sexus, non ætas periculo vacua: servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter conjugum et liberorum lamenta; qui, dum assident, dum deflent, sæpe eodem rogo cremabantur: equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant; tamquam communi mortalitate sævitiam principis prævenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt, supplendis Illyrici legionibus, ex quibus ætate aut valetudine fessi sacramento sol-

vebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant, turbidis casibus.

U. C. 820.
J. C. 67.

XIV. C. Suetonio, L. Telesino Coss., Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, multatus, postquam, id honoris indicibus, tamque promtum ad cædes principem, accepit, inquies animo, et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exsulem et Chaldæorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunæ sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinæ invisum Neroni, opesque ejus præcipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur, interceptis Anteii literis, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis ejus et eventura, secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, quæ de ortu vitâque Ostorii Scapulæ composita erant, scribit ad principem, magna se, et quæ incolumitati ejus conducerent, allaturum, si brevem exsilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus, et sua Cæsarisque fata scrutari. Exin missæ liburnicæ, advehiturque propere Sosianus: ac, vulgato ejus indicio, inter damnatos magis, quam inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus prius Anteius, ut supremas tabulas moraretur. Atque ille, hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis, mortem approperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat: eo missus centurio, qui cædem ejus maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multâ militari famâ et civicam *coronam apud* Britanniam meritus, ingentis corporis

[redacted]

robore armorumque scientiâ, metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper, et repertâ nuper conjuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villæ clausit, jussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversum hostes sæpe spectatam in se vertit. Et, quia venæ, quamquam interruptæ, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut immotum pugionem extolleret, appressit dextram ejus, juguloque occurrit.

XVI. Etiam si bella externa et obitas pro republicâ mortes tantâ casuum similitudine memorarem; meque ipsum satietas cepisset, aliorumque tædium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium. At nunc patientia servilis, tantumque sanguinis domi perditum, fatigant animum, et mœstitiâ restringunt. Neque aliam defensionem ab iis, quibus ista noscentur, exegerim, quam, ne oderint tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscuâ sepulturâ separantur, ita, in traditione supremorum, accipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies, eodem agmine, Annæus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus, ac C. Petronius cecidère: Mella et Crispinus, equites Romani, dignitate senatoriâ: nam hic quondam præfectus prætorii, et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactus, accepto jussæ mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per ambitionem præposteram, ut eques Romanus consularibus potentiâ æquaretur: simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem ...*sum* Lucanum genuerat, grande adjumentum ...*inis*: quo interfecto, dum rem familiarem ejus

riter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem liumque conjurationis scientia fingitur, assimulatis Lucani literis; quas inspectas Nero ferri ad eum jussit, opibus ejus inhians. At Mella, quæ tum promtissima mortis via, exsolvit venas; scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum, generumque ejus, Cossutianum Capitonem, erogabat, quo cætera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse: se quidem mori nullis supplicii causis; Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vitâ frui, infensos principi: quæ composita credebantur; de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur: neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam cæteri miseratione, quia proditam C. Cæsari conjurationem ab eo meminerant.

XVIII. De C. Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitæ transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat: habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quanto solutiora et quamdam sui negligentiam præferentia, tanto gratius, in speciem simplicitatis, accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniæ, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni assumtus est, elegantiæ arbiter; dum nihil amœnum et molle affluentiâ putat, nisi quod ei Petronius approbavisset: unde invidia Tigellini, quasi adversus æmulum, et scientiâ voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis, cui cæteræ libidines cedebant, aggreditur, amicitiam Scevini Petronio objectans, corrupto ad indicium servo, ademtâque defensione, et majore parte familiæ in vincla raptâ.

XIX. *Forte illis* diebus Campaniam petiverat

Cæsar, et Cumas usque progressus Petronius ill
tinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei m
neque tamen præceps vitam expulit, sed i
venas, ut libitum obligatas, aperire rursum, et a
amicos, non per seria, aut quibus constantiæ gl
peteret. Audiebatque referentes, nihil de immo
tate animæ et sapientium placitis, sed levia ca
et faciles versus. Servorum alios largitione,
dam verberibus affecit: iniit epulas, somno ind
ut, quamquam coacta mors, fortuitæ similis
Ne codicillis quidem (quod plerique pereun
Neronem aut Tigellinum, aut quem alium p
tium adulatus est: sed flagitia principis, sub no
bus exoletorum feminarumque, et novitate cuj
stupri, præscripsit, atque obsignata misit Ne
fregitque annulum, ne mox usui esset ad fac
pericula.

XX. Ambigenti Neroni, quonam modo no
suarum ingenia notescerent, offertur Silia, mat
nio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libid
adscita, ac Petronio perquam familiaris: agit
exsilium, tamquam non siluisset, quæ viderat p
leratque, proprio odio. At Minucium Therr
præturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit,
libertus Thermi quædam de Tigellino criminos
tulerat, quæ cruciatibus tormentorum ipse, pat
ejus nece immeritâ lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris, ad pc
mum Nero virtutem ipsam exscindere concupivi
terfecto Thraseâ Pæto et Bareâ Sorano, olim
que infensus, et accedentibus causis in Thras
quod senatu egressus est, cum de Agrippinâ re
tur, ut memoravi; quodque juvenalium ludicro p
expetibilem operam præbuerat: eaque offensio
penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde
erat, ludis cesticis, a Trojano Antenore institutis
bitu tragico cecinerat: die quoque, quo prætor
tistius, ob probra in Neronem composita, ad m

damnabatur, mitiora censuit obtinuitque: et, cum deûm honores Poppææ decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quæ obliterari non sinebat Capito Cossutianus, præter animum ad flagitia præcipitem, inimicus Thraseæ, quod auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

XXII. Quin et illa objectabat: Principio anni vitare Thraseam sollenne jusjurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio præditum: nunquam pro salute principis, aut cœlesti voce immolavisse: assiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introïisse curiam: nuperrimeque, cum ad coërcendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse: secessionem jam id et partes, et, si idem multi audeant, bellum esse. "Ut quondam C. Cæsarem," inquit, "et M. Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua, tuæ artes, sine honore. Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Ejusdem animi est, Poppæam divam non credere, cujus in acta D. Augusti, et D. Julii non jurare. Spernit religiones: abrogat leges. Diurna populi Romani per provincias, per exercitus, curatius leguntur, ut noscatur, quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt; aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque reip. ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem præferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. Frustra Cassium amovisti,

si gliscere et vigere Brutorum æmulos passurus es. Denique nihil ipse de Thraseâ scripseris: disceptatorem senatum nobis relinque." Extollit irâ promtum Cossutiani animum Nero; adjicitque Marcellum Eprium, acri eloquentiâ.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabinus, eques Romanus, poposcerat reum, ex proconsulatu Asiæ, in quâ offensiones principis auxit justitiâ atque industriâ, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumserat: vimque civitatis Pergamenæ, prohibentis Acratum, Cæsaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti, et ambitio conciliandæ provinciæ ad spes novas. Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniæ regno adventabat: ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an, ut magnitudinem imperatoriam cæde insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret?

XXIV. Igitur, omni civitate ad excipiendum principem spectandumque regem effusâ, Thrasea, occursu prohibitus, non demisit animum: sed codicillos ad Neronem composuit, requirens objecta, et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. Eos codicillos Nero properanter accepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quæ claritudinem principis extolleret, suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, tentaretne defensionem, an sperneret. Diversa consilia afferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, securos esse de constantiâ ejus, dixerunt: nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Adspiceret populus vivum, morti obvium: audiret senatus voces, quasi ex aliquo

numine, supra humanos: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitûs ab ignaviâ per silentium pereuntium.

XXVI. Contra, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thraseâ eadem: sed ludibria et contumelias imminere. Subtraheret aures conviciis et probris. Non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promtos: superesse, qui forsitan manus ictusque per immanitatem ausuri: etiam bonos metu sequi. Detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thraseâ reo, decreturi patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irritâ spe agitari: multoque magis timendum, ne in conjugem, in familiam, in cætera pignora ejus sæviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloriâ peteret finem. Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat, se intercessurum senatûs-consulto: nam plebis tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa, inciperet. Sibi actam ætatem, et tot per annos continuum vitæ ordinem non deserendum: illi initium magistratuum, et integra, quæ supersint. Multum ante secum expenderet, quod, tali in tempore, capessendæ reipublicæ iter ingrederetur. Cæterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suæ reliquit.

XXVII. At posterâ luce, duæ prætoriæ cohortes armatæ templum Genetricis Veneris insedêre. Aditum senatûs globus togatorum obsederat, non occultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares: inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio principis per quæstorem ejus audita est: nemine nominatim compellato, patres arguebat, *quod publica* munia desererent, eorumque *exemplo equites Rom.* ad segnitiam verterentur.

Etenim, quid mirum, e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique, adepti consulatum et sacerdotia, hortorum potius amœnitati inservirent: quod velut telum arripuêre accusatores.

XXVIII. Et, initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus, summam rempublicam agi, clamitabat: contumaciâ inferiorum lenitatem imperitantis deminui. Nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum ejus, Helvidium Priscum, in iisdem furoribus, simul Paconium Agrippinum, paterni in principes odii hæredem, et Curtium Montanum, detestanda carmina factitantem, eludere impune sinerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in jurejurando civem: nisi, contra instituta et cærimonias majorum, proditorem palam et hostem Thrasea induisset. Denique ageret senatorem, et principis obtrectatores protegere solitus, veniret, censeret, quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terræ, an victorias sine damno exercituum, displicere? Ne hominem, bonis publicis mœstum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravæ compotem facerent. Non illi consulta hæc, non magistratus aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab eâ civitate, cujus caritatem olim, nunc et adspectum exuisset.

XXIX. Cum per hæc atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret; non illa nota et celebritate periculorum sueta jam senatûs mœstitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus: simul ipsius Thraseæ venerabilis species obversabatur: et erant, qui Helvidium quoque miserarentur, innoxiæ affinitatis pœnas daturum. Quid Agrippino objectum, nisi tristem patris fortunam? quando et ille, perinde innocens, Tiberii sævitiâ concidisset. Enimvero Montanum

probæ juventæ, neque famosi carminis, quia protulerit ingenium, extorrem agi.

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus, Sorani accusator, ingreditur, orditurque de amicitiâ Rubellii Plauti, quodque proconsulatum Asiæ Soranus, pro claritate, sibi potius accommodatum, quam ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatum. Vetera hæc: sed recens, et quod discrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam Magis dilargita esset. Acciderat sane pietate Serviliæ: id enim nomen puellæ fuit: quæ, caritate erga parentem, simul imprudentiâ ætatis, non tamen aliud consultaverat, quam de incolumitate domûs, et an placabilis Nero, an cognitio senatûs nihil atrox afferret. Igitur accita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum, grandis ævo parens; contra filia, intra vicesimum ætatis annum, nuper marito, Annio Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque: ac ne patrem quidem intuens, cujus onerâsse pericula videbatur.

XXXI. Tum interrogante accusatore, an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret? primum strata humi, longoque fletu et silentio, post, altaria et aram complexa, "Nullos," inquit, "impios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi, quam ut hunc optimum patrem tu, Cæsar, et vos, patres, servaretis incolumem. Sic gemmas et vestes et dignitatis insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vitam poposcissent. Viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio, nisi inter numina, fuit. Nescit tamen miserrimus pater: et, si crimen est, sola deliqui."

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque: Non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per ætatem nosci potuisse: non criminibus mariti connexam: nimiæ tantum pietatis

[redacted]

ream separarent, atque ipse quamcumque sortem subiret. Simul in amplexus occurrentis filiæ ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus: et, quantum misericordiæ sævitia accusationis permoverat, tantum iræ P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emtus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoïcæ sectæ præferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, cæterum animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem occultans: quæ postquam pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum præcavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos, et amicitiæ fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti; qui, magnitudine opum præcipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit: exutusque omnibus fortunis et in exsilium actus; æquitate deûm erga bona malaque documenta. Thraseæ Soranoque et Serviliæ datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italiâ depelluntur. Montanus patri concessus est, prædicto, ne in republicâ haberetur. Accusatoribus, Eprio et Cossutiano, quinquagies sestertiûm singulis; Ostorio duodecies et quæstoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, quæstor consulis missus vesperascente jam die. Illustrium virorum feminarumque cœtus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio, cynicæ institutionis doctori; cum quo, ut conjectare erat intentione vultûs et auditis, si qua clarius proloquebantur, de naturâ animæ et dissociatione spiritûs corporisque inquirebat: donec advenit Domitius Cæcilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, facessere propere Thrasea, neu pericula sua miscerent cum sorte damnati, hortatur. Arriamque, tentantem

mariti suprema et exemplum Arriæ matris sequi, monet, retinere vitam, filiæque communi subsidium unicum non adimere.

XXXV. Tum progressus in porticum, illic a quæstore reperitur, lætitiæ propior, quia Helvidium, generum suum, Italiâ tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc senatûs-consulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit: porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quæstore, "Libemus," inquit, "Jovi Liberatori. Specta, juvenis: et omen quidem dii prohibeant; cæterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis." Post, lentitudine exitûs graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium

(*Supplementum, auctore Gabriele Brotier.*)

[oculis, ejusque adspectu et verbis animatus, amicis oscula offerens, diu eluctatum spiritum reddidit: vitâ egregius, mortis contemtor, et adversum præsentia mala adeo firmus, ut dicere esset solitus, malle se hodie interfici, quam cras relegari.

[Fato, ut virtute, pares interiêre Soranus et Servilia. Exsilii pœnam animi excelsitate nobilitavit Paconius. Monitus enim causam suam agi in senatu: "Bene vertat," inquit; "at quinta est hora, frigidâ lavemus." Post cum se damnatum audîsset, "Morte, an exsilio?" interrogat. Nuntiato exsilio, "Quid de bonis?" ait. "Servata," responsum. "Ariciam ergo petamus, pransuri," addit ingens animi, et usurâ vitæ perinde, ac cæteri oppetitâ morte, illustris. Laudata quoque Demetrii libertas, cui cum princeps mortem intentaret: "Quam tu mihi," inquit, "hanc tibi natura minitatur." Audacia, an seminudi philosophi ignobilitas, certe non justitia, non recti amor ei salutem attulit. Helvidius autem, interdictâ sibi Italiâ, Apolloniam concessit; soceri postea ultor et æmulus.

[redacted]

lætitiâ vagam, non advertit barbari audacia. Immo publicâ de infamiâ certantibus principis et populi studiis, quasi per hæc deridicula confecto bello Armeniaco, Nero Imperator consalutatur; laureâque in Capitolium latâ, Janum clusit: hac victoriæ imagine, quam ludicro certamine, fœdior.

[Regni autem certus, Urbis principisque inclinatione suam ad utilitatem usus est Tiridates. Jam pridem Roma, fortunæ suæ non capax, ad portentosa se converterat: iis abundabat Tiridatis aula, ut pote qui, orientis more, reconditioribus mathematicæ doctrinæ artibus gloriabatur. Scientiæ fidem faciebat numerosa magorum cohors, regios inter comites præcipua. Quirites de se, de superis inferisque sciendi cupidine statim accensi. Sed apud Neronem præpotuêre arcana, semper malis principibus ob futuri formidinem, prodigis propter opum spem grata. Jam didicisse ardet. Discipulo superbus Tiridates, magisterium orditur. Tum visus imperii Romani arbiter Chaldaïcis vanitatibus famulari, initiari cœnis magicis, veneficis artibus, quæ in magicis præpollent, imbui: magnâ quidem Urbis infamiâ; majore tamen documento inanem et intestabilem esse artem, quam neque docere posset, qui regnum acciperet, neque valeret ediscere, qui orbi imperaret.

[At licet elusæ spes, haud imminuta liberalitas, largiore semper principum munificentiâ, cum falluntur magis. Igitur, quamvis octingenta nummûm millia diurna Tiridati fuissent erogata, abeunti super sestertiûm millies collatum est. Permissum adhuc ut Artaxata, ante, ut supra memoratum, deleta instauraret. Dati quoque artifices, quibus plurimos, mercede conductos, adjunxit. Sic graviore impendio datus Armeniæ rex, quam olim confecta bella maxima.

[Iis auctus muneribus, nec patriæ superstitionis sollicitus, Tiridates Brundisio solvit, Dyrrhachium *petiturus*. Inde Asiæ urbes invisit, imperii opes

vanasque principis curas passim miratus. Nondum Armeniam erat ingressus, cum Corbulo, obviam progressus, datos quidem artifices regem sequi permisit; sed coacti pecuniâ jussi Romam reverti. Quod Romanæ dignitatis tuendæ studium ducis famam intendit, principis minuit. Beneficiorum tamen haud immemor Tiridates Artaxata, quibus nomen fecit Neroneia, restituit.

[Interea apud Judæos, gentem sibi discordem, dirum exarserat bellum, Gessii Flori procuratoris avaritiâ, Cestii Galli, Syriæ legati, tarditate, cum magnâ Romanorum clade, captâ unâ aquilâ, cœptum, felicibus Vespasiani auspiciis reparatum, ac tandem invisæ gentis exscidio absolutum, uti fusius alias sumus dicturi. At id curæ tum spernebat Nero, famæ quidem appetens, sed quæ per immodica pararetur. Neglecto itaque præsenti discrimine, ingentia agitabat consilia, quibus Æthiopes Albanosque imperio Romano adderet.

[Dum mittuntur exploratores, cæteraque magno apparatu disponuntur, forte venêre e Græcis civitatibus, musicos agones edere solitis, legati, qui omnes citharœdorum coronas ad ipsum perferrent. Mirum ut placuit novum assentationis genus. Legati statim admissi, familiaribus inserti epulis: adulationis periti, principem ut super cœnam cantet rogant. Vix audiêre, in laudes effusi, insitam vanitatem ita inflavêre, ut solos scire audire Græcos, solos se, solos studiis suis dignos jactitet: se eo profecturum, ut Romam totumque terrarum orbem coronet. Nihil veteris sollicitudinis superest. In theatricam expeditionem præceps, Achaïam petit; ad scenam, ut ad bellum profectus. Tigellino enim duce, comes ibat Augustanorum et scortorum turba, citharis, plectris, personis, libidinum ornamentis, aut incitamentis, gravis. Ut primum Cassiopen trajectum, statim ad aram Jovis Cassii cantus cœpêre. Sic Græcia tot *ante annos Flaminii*, Mummii, Agrippæ et Augusti

victoriis ac legibus fracta, vitiorum dulcedine tandem vicit: ipseque princeps de se triumphum attulit.

U.C. 821.
J.C. 68.

[L. Fonteio Capitone, C. Julio Rufo consulibus, res Romana, absente principe, permissa Helio, liberto, sub priore principatu scelerum ministro, nunc eo nequiori, quod ad veterem usum major accedebat auctoritas. Sueta ignobilibus hominibus vitia, superbia, audacia, avaritia, sævitia confestim erumpere. Injuriis, minis, exsiliis, mortibus adversus omne genus hominum ipsumque senatorium ordinem grassatur. Facilitate criminum gliscit temeritas; idque malorum summum civitas experta, ut, cum præsentem horruisset principem, absentem desideraret.

[At, gloriæ amens, hoc unum satagebat, ut diversissimorum temporum, sed in hunc annum coactas omnes Græcorum palmas unus acciperet. Itaque per singulas urbes, ludorum famâ nobiles, promisso crine, resectâ barbâ, ire, canere, aurigare, certare, tragœdias agere, et, pro scenarum ratione, nunc furere, nunc parturire, nunc excæcari, modo religari: id tantum cavere ne ferro violarentur imperatoriæ manus, quasi aureis compedibus minus sordescerent: totos vero dies in hæc ludicra ita sollicite impendere, ut abesse, tædere, otiose spectare, discedere, nefas foret pœnâ expiandum.

[Ob id reus Vespasianus, quodque, canente principe, discederet sæpius, aut præsens obdormisceret, non contubernio tantum, sed publicâ etiam salutatione fuit prohibitus. Jamque extrema metuens, in devium oppidulum secesserat, intutâ adhuc latebrâ, ni mox, fatis eum ad summa vocantibus, rebus in Judæâ afflictis fugatoque Cestii Galli exercitui suppetias ferre jussus esset. Mirâ sane fortunæ naturâ, quæ, per res adversas Romanæque majestatis ludibria, imperio ultorem, principemque, priscæ dignitatis et severitatis vindicem, destinabat.

[Interim Nero, oraculorum vanitate, acriore pri

cipum libidine accensus, ludorum infamiæ scelerum, portenta addere; novaque excogitare, ne ipsum plebemque, flagitiorum assuetudine morosam, varietate mobilem, satias caperet. Igitur, jam obsolescente Pythagoræ connubio, alias superaddit nuptias; et Sporum, a Tigellino cum dote et flammeo deductum, uxorem accipit, plaudentibus Græcis, liberosque precantibus. Data Sporo, in alteram Sabinam mutato, Calvia Crispinilla, cui nihil præter natales inerat nobile, quæ muliebrem ejus ornatum curaret. Principi, tot libidinum formis hominum vitia supergresso, placuit tandem belluina æmulari; et, quod dictu incredibile, superare valuit: immo id etiam assequi, ut historiam, quæ quidquid in vitiis insolens ad odium commendare gestit, nova stuprorum monstra, quorum ipsum nomen scelus foret, silere coëgerit.

[Non tamen victa tantis flagitiis conscientia, sed immanem animum pudore pariter ac terrore laniabat. Hinc licet foret destinatum præcipuas Græciæ urbes eâ turpitudinum illuvie fœdare, Lacedæmone tamen et Athenis abstinuit; Lycurgum veritus, si urbem, tantâ legum sanctitate, virtutum claritate celebratam, intraret. Magis adhuc terruêre Furiarum sacra, Athenis peragi solita: formidata quoque Eleusinia, quorum initiatione impii et scelerati voce præconis submovebantur. Forte quis in hoc vitiorum profundo hanc superstitionis vim mirabitur. At a naturâ, cujus interest scelera infamare, sapienter consultum est, ut improbi raro a superstitione sint intacti.

[Reliquæ autem urbes, hac famâ non defensæ, ad opprobria patuêre: ne invitæ quidem, quod et solitâ principum admiratione, et præmiis, ad obsequium laudesque traherentur. Olympiorum ergo et Pythiorum judicibus in eam servitutem corruptis, omnes certatim in venerationem ruere, victoriarum omnium titulos in unum et immeritum caput congerere, undique coronas aureas afferre, et, quem infra homines *viderent, deum* appellare. Sed improsperæ adula-

tionis, serius adhuc expiandæ, brevi eas pœn postquam exhaustas principis opes suis civiu fortunis reparari sensêre, easque per nobilissim quorumque cædes peti. Nec luctus, nisi major hac formidine, repressus, exsilio damnatorum li intentato.

[Haud melior Urbis conditio, quamvis patr singulas victorias (nos enim in hæc verborum dacia cogunt tempora) erecti, continuas supplicat haberent, iis etiam tam immodice fastos onera ut ne annus quidem sufficeret. Immo ut in se pensarum partem traherent, absenti principi ann centies HS decreverant. Helius tamen mate criminandi adhuc arripuit, quosdam non satis fa alios invidere causatus. Inde equester ordo da tus voti, quo obstricti Augustani se principi sta mille pondoposituros spoponderant. Quod atrocius, Pythici cognomen, a majoribus accep Sulpicio Camerino in perniciem cessit, quasi, ho tento, in Pythicas Neronis victorias foret imp tali crimine irretiti pater filiusque cecidêre.

[Gravior adhuc malorum moles incubuit, furor incessit Isthmum Corinthiacum navigabil veo perfodere. Quod quidem non publicâ util susceptum, sed quia naturam vincere, et a Dem rege, dictatore Cæsare, Caioque principe inca tentata exsequi splendidum haberetur. Tantâ l jam animo præoccupatâ, Nero, dux operis, li aureo fossam aggreditur, ut sibi populoque Ron bene res verteret precatus. Undequaque pec materiæ, operæ conquisitæ: fodiendis ac compo dis terris destinati exercitus. Captivi et rei ad et saxosa damnati.

[Cum ita ferverent operæ, in auxilium simul victoriæ monimentum venêre lectissimorum capt rum sex millia, quos, expugnatâ Taricheâ, mitt *Vespasianus*. Rei enim militaris scientiâ et lo *usu in* Britanniâ probatus, vix Judaicum bellu

pessivit, cum statim, correctâ castrorum disciplinâ, Romanis armis auctoritatem restituit. Verum nec sibi, nec patriæ fieri satis ratus, ni gentem, mentis mobilitate et oraculorum ambagibus turbidam, ita contereret, ut nunquam resurgeret audacia, graviorem belli molem intulit. Itaque additis ad copias duabus legionibus, octo alis, cohortibus decem, et majore filio, spectatæ virtutis juvene, inter legatos assumto, Galilææ, locorum naturâ et arte munitissimæ, primum incubuit. Omissâque clementiâ Romanâ, seu quod Judæos eâ indignos judicaret, seu quod ipsi, eâ spretâ, in exitium ruerent, seu potius, ut pluribus visum, quod iratum numen gentis exscidio exsecranda scelera ultum iret, omnia ferro flammâque vastata. Certe ab Urbe conditâ nullo in bello tantum hostilis sanguinis fusum est.

[Nam ut primum percrebuit rumor Vespasianum adventare, Judæi, præsidium Romanum Ascaloni impositum, aggredi ausi, geminâ clade, quæ decem et octo millia hominum absumsit, ab Antonio affecti sunt. Mox Vespasianus, ut contumaciam infringeret, captam Gadaram ejusque vicos igne delevit, puberibus omnibus trucidatis. Deinde Jotapatam, castellum munitissimum, cinxit obsidione; quæ quoniam locorum difficultate et obsessorum pertinaciâ in longum traheretur, ne cæteris hostibus crescerent animi, Trajanum, decimæ legionis præfectum, et Cerialem, quintæ tribunum, in diversa misit, ut terrorem late facerent. Ille, cæsis hominum quindecim millibus, Japhâ oppido potitus est: hîc Samaritanorum undecim millia in monte, cui nomen Garizim, præcipuæ apud eos religionis, congregata, ad unum occidit. Interim Jotapatam admotæ machinæ acrius quatiebant: Romanorumque animis periculorum diuturnitate ac recenti ducis vulnere exasperatis, tandem Calendis Juliis, præeunte Tito, expugnata est: in eâ quadraginta hominum millia periisse constitit: magnus quoque fuit captivorum numerus, quos inter

Josephus, ingenio et scientiâ militari non indecorus, adulatione verius, quam augurio, imperium Vespasiano Titoque ominatus, favorem captavit.

[Tum legiones, his laboribus fessæ, in hiberna concessêre, quinta et duodecima Scythopolim, decima et quinta decima Cæsaream. Sævitum tamen in proximam Joppen, piraticis latrociniis infamem. Mox ante hiemem bellum renovatum est. Orabat enim Agrippa, ut Tiberias et Tarichea, urbes regni sui validissimæ, a seditiosis occupatæ, ad fidem retraherentur. Regi amico, opem petenti, præsto fuit Vespasianus. Tiberias, imminenti discrimine territa, deditionem properavit. Taricheam seditiosorum duces ad fiduciam erexerant. Sed adversus Titi vim invalida, amissis sex millibus hominum, capta est. Qui in lacum profugêre, pariter deleti. Deinde a seditiosis repetitâ pœnâ, Vespasianus edixit mille ac ducentos viros, ætate et auctoritate præcipuos, interfici; cæteros fore captivos. Ex iis sex millia, ut diximus, Neroni missa: triginta millia sub coronâ venumdata: cæteri Agrippæ cessêre.

[Hæc Taricheæ ruina, et strages Gamalæ edita, in quâ omnes contrucidati, vel e summis mœnibus sponte præcipites enecti, terrorem undequaque circumtulêre. Nondum tamen seditiosi ad pacis consilia conversi, sed, furentum more, adversis ferociores undequaque concursare, Hierosolyma implere; templum, maximâ in veneratione quondam habitum, in arcem vertere, cædibus et summi pontificis cruore fœdare; denique cum nihil sacri haberent, religionem, ut nefanda quæque audere liceret, obtendere. Multi discordiâ propere utendum: Hierosolyma posse opprimi; et unius urbis expugnatione bellum peragi censebant. Contra Vespasianus: Festinatione nihil opus esse: discordes animos ultimo rerum discrimine ad concordiam non exstimulandos: Hierosolyma *advenarum* colluvie, commeatuum penuriâ, mutuis *cædibus ipsa* ultro ruere: hostes nunquam certius

meliusque confici, quam cum ferro ipsi suo cadunt. Potior habita est ejus sententia. Itaque per provinciam imposita tantum præsidia, quæ seditiosos frenarent, urbem vallarent.

[Hæc quidem consulto provisa et fortiter gesta apud Neronem Vespasiano impune erant, ob generis nominisque obscuritatem. Suspectæ enim principi, flagitiorum conscientiâ pavido, virtus, opes, nobilitas. Nec aliis criminibus quæsita mors Corbuloni, Scriboniisque fratribus, Rufo et Proculo. His exitium attulit Pactius Africanus, opibus, concordiâ, gestis honoribus, apud exercitus Germanicos auctoritate, principi formidandos dictitans. Ob id, dignitatis specie, in Achaïam acciti: ut venêre, principis congressu prohibiti, neglecti, obscuris circumventi sunt criminum rumoribus. Cum nulla esset defensionis spes, morte opprobrio antehabitâ, vitam, fuso per venas sanguine, finiêre. Corbulonem, gloriâ circumdatum, Nero ipse corripuit, se imperii incertum ratus, dum viveret: pari fraude usus, sed præsentiam reveritus, Cenchreas adventanti supremam necessitatem nuntiari jubet. Corbulo, se dignum fassus, gladium sua in viscera direxit, ab ignavo principe deceptum se esse, et inermem venisse indignans.

[Tantis cædibus conflata odia, nedum facta securitas. Jamque labante Urbis fide, Helius, consilii anceps, Neroni nuntiat, quam primum veniat: præsentiâ ejus urbicas res egere. Iis ab insanâ gloriæ cupidine non retractus, rescribit (nec enim omiserim verba, incredibilis stultitiæ testes) "Quamvis nunc consilium tuum sit et votum, celeriter reverti me; tamen suadere et optare potius debes, ut Nerone dignus revertar." Helius, gliscente per moras periculo, ipse Achaïam propere petit, ut verbis fidem faciat: turbas, conjurationes admonet. Terrorem incutit monstratum discrimen; sed magis movet præsens Isthmiorum *ludicrum*: mentem quoque sollicitat *ingrati animi pudor*, si mansura non reliquerit munificentiæ

monimenta. His anxius, stadium advolat; mox foro, haud per præconem, sed suâ ipse voce, pro bunali, universam Achaïam liberam pronuntiat; dicibusque civitate Romanâ et grandi pecuniâ do tis, indecoros inter plausus, haud quales olim T. I minio auditos, navem conscendit, Italiam rep turus.

U. C. 822. J. C. 69. [Tum consules erant C. Silius I cus et M. Galerius Trachalus; poëticâ facultate, alter forensi eloqu tiâ notus: uterque favore principis, Silius delati bus, invisus. Nam in Urbe non spes, non vota plius occulta. Plurimi adversâ tempestate turbido mari imminere principi periculum palam lætaban exitium quoque precari ausi. In luctum ver gaudia, cum princeps, procellâ quidem jacta amissis naufragio pretiosissimis rebus, Neapolim columis pervenit. Urbem, olim gloriæ incunab triumphorum nunc testem, revisere gestiit. H albis equis, disjectâ muri parte, ut mos hieronica est, ingressus, Antium Albanumque pari pompâ troiit.

[Cum Romam perventum est, adornata major umphi moles; et, ut novum victoriarum genus, quoque excogitata decora. Nec Jovi, imperii sidi, sed Apollini, citharœdorum numini, supplicat Currus tamen Augusti, veteris magnificentiæ tri phatique orbis monimentum, ad hæc ludicra re tus. Ut primum cætera immenso sumtu fuêre parata, murorum Urbis violatâ majestate, tot ab sæculis formidolosis hostibus intactâ, per dir partem subiit triumphalis pompa; præeuntibus, coronas, victoriarum dona, præferrent: mox longo ordine tituli, quibus inscripti quo loco, cantionum, quove fabularum argumento partæ toriæ: deinde inter citharœdorum turmas ibat gusti currus, in quo princeps stans veste purp distinctâ stellis aureis chlamyde, capite co

Olympiacam, dextrâ Pythiam gerebat; retro stante in eodem curru Diodoro citharœdo. Pone sequebatur, ovantium ritu, plausorum agmen, Augustanos se, militesque triumphi clamitantium. Conferta demum civitas ipsique senatores, contentis vocibus, ingeminabant, "Io victor Olympice! io victor Pythice, Auguste! io Neroni Herculi! io Neroni Apollini! io omnium victor, Auguste! sacra vox! fortunati, quîs cœlestem vocem audire datum!" Ita incedenti passim cædebantur victimæ, spargebantur odores, aves, lemnisci, bellaria ingerebantur. Per Circum maximum, Velabrum, forumque ductâ pompâ, princeps ad Palatium adscendit, et, Apolline salutato, Circenses indixit; acriorque rediit ludorum furor: nec in Urbe stetit, per provincias quoque pervagatus.

[Remordebat tamen identidem memoria turbarum, quas Helius nuntiaverat. Quæsita ex superstitione remedia, quibus fidem fecit casus, statim retectâ conjuratione, cum summum instaret discrimen. Nox enim unica restabat Neroni. Qui facinus patrare in se receperat, forte theatrum petiit, et pro foribus vidit vinctum hominem, miserabiliter ejulantem, quod ad Neronem esset ducendus. Ille, misericordiâ incertum, an jactantiâ, nimiâve silentii mole pressus, misero propinquat, et in aurem insusurrat: "Dura ad crastinam diem; cras mihi gratiam referes." Hic novitate spei arrectus, verbaque secum reputans, atrocia introspicit, paratque indicium, in quo salutis certa, plurima fortunæ spes. Ut coram Nerone adstitit, audita refert. Reus, confestim in vincla raptus, tormentis subditur. Adversum verbera et ignes primum pervicax, factum negat: sed supplicii diuturnitate victus, ægre prolato, quod leviter prodiderat, se sociosque eamdem in ruinam detrudit. Multo sanguine expiatâ conjuratione, superstitionis, cujus instinctu detecta credebatur, apud principem crevit honos: addidit haruspicum extispicia, ut major accederet securitas.

[Incolumitati cum ita fuisset consultum, inte fuit libidinum cura. Juvit eas abscondere Nea quod ibi plus deliciarum, minus periculi. Vige maxime, quando gravior exorta est procella, q nec superstitio, nec vis principis, nec continuat annos Cæsarum reverentia averteret. Initium buit in Galliis. Provinciam pro prætore obtir C. Julius Vindex, Aquitanus, stirpe regiâ oriur animi consiliique ingens, tanto acrior, quod plu a vitiis integer. Illi non avaritia, non ambitio, invidia, sed laudis cupido, libertatis studium, pr diosi principis odium, cujus flagitia pertæsus, p cum dedecus propulsandi impetum cepit.

[Gallorum quidem certus, sed destitutus legio auxilio, Sulpicium Galbam, Citerioris Hispaniæ torem, nobilitate, opibus, rebus in Germaniâ et cà gestis, apud legiones auctoritate, aversâ a pri voluntate, ad maturanda ausa non inhabilem so tat; scriptisque literis, orat ut humano generi a torem ducemque se accommodet: ad partes ju das centum millia Gallorum parata; plures mox turos, tantum ne adspernetur principatûs spem, quæsitam, sed oblatam. Simul scriptum aliis cituum provinciarumve rectoribus, ut cœptis fave saltem ne obsisterent. At hi, in præsentem f nam intenti, tanto sollicitius literas Neroni mi quanto avidius, eo sublato, primas exitii parte præmia sibi postea vindicavêre. Galba autem, d mulans quid tale sibi fuisse scriptum, restitit; caute magis, quam moderate.

[Ut sensit Vindex Galbam velle impelli, ips Gallorum conventu defectionem cœptat, ques Nulla manere imperii jura: omnia sceleri patere: omne nefas hominibus illudi: provincias latroc domos cædibus vastari. Hæc imperare Neroı qui per Cæsareæ stirpis exscidium ad publicam rui *se accinxerit*; ne matrem quidem reveritus. A *facinus!* ni morte fuisset digna, quæ talem p

edidisset. Illum tanto inclementius nunc ferocire, quod unus e Cæsarum domo superstes, nec æmulum, nec ultorem timeat. Sed neminem diu vixisse omnibus infensum. Jam orientem turbari: Britannos lacertos movisse: legiones affectum exuere: majestatem ipsam, maximum principum munimentum, Neroni odiosam esse. Se, semet vidisse portentum illud, flagitiis commaculatum, in stuprorum et theatrorum propudia resolutum, citharœdi gloriâ insanum simul et indignum. Cur ergo Cæsaris, Principis, Augusti titulis, quos divus Augustus virtutibus, divus Claudius beneficiis sunt consecuti, infamem Ahenobarbum condecorarent? vocarent illum Thyesten, Œdipum, Alcmæonem, Oresten, quoniam parricidialibus et incestis nominibus gloriaretur. Ecquid in hujus veneratione perseverarent, qui nullâ imperii, solâ libidinum vi subnixus, generi humano bellum indiceret? Majores eorum prædæ cupidine olim Romam expugnâsse. Id quidem in hac temporum barbarie fuisse egregium. At nunc, ubi vigent humanitatis honorisque studia, penes ipsos esse melioris et immortalis nominis gloriam. Orbi succurrerent: se Romamque in libertatem vindicarent. Eo ventum esse, quo cæteræ gentes, malis victæ, istud decus certatim forent affectaturæ, Incœpti laudem sibi præripi ne sinerent.

[Magno fremîtu et plausu excepta oratio. Mox suas in civitates quisque alacres discessêre, strenuam promtamque operam polliciti. Vindex autem novas ad Galbam literas misit, quibus, nuntiatâ Gallorum voluntate, ejus animos spesque inflaret. Hæsitabat adhuc Galba; terrebantque amicorum ejus plurimi, quod, quomodo res Vindicis verterent, quæ esset urbis inclinatio, opperiendum censerent. At fiduciam addidit T. Vinius, horum præcipuus, et rerum novarum, prædæ spe magis, quam in Galbam studio, cupidus. Dixit supervacuam consultationem: *furiosorum esse, utrum in Neronis fide permanerent,*

quærere. Tum ad Galbam conversus, Videret ipse, cum publicus hostis sit Nero, malletne Vindicem fortunæ adjutorem habere, an Vindici bellum indicere; qui eum potius optaret principem, quam Neronem tyrannum.

[His victus videri gestiit Galba, senili ambitione et veteribus auguriis, quorum grata durat memoria, a summâ spe non alienus. Illi etiam cura dudum inerat popularibus studiis animos captare: nec per octo annos (tot enim Hispaniam regebat) procuratorum violentiæ se unquam accommodaverat: solitus quoque iis, qui eorum injuriis erant obnoxii, publice condolere: probrosa vero adversus principem carmina passim circumferri recitarive impune ferebat. Talibus imminutâ principis auctoritate, suam intenderat. Itaque animos suas in partes inclinari posse ratus, Carthagine Novâ provinciæ conventum edixit, quo manumissioni vacaret. Hæc obtentui. Interea amici, ut cresceret celebritas, favor sensim glisceret, agi de summâ imperii secretis rumoribus spargere. Dicto die, ut primum Galba tribunal conscendit, immenso clamore Imperator salutatur.

[At ille, ubi silentium fecit, Neronem, qui scelera sceleribus contexeret, nec nisi per flagitia et funera dominaretur, insectatus, subito ad nobilissimorum quorumque hoc principatu trucidatorum imagines, longo ordine dispositas, vertit, et geminato animi ac vocis ardore, "Non meis," inquit, "verbis, sed vestris oculis Neronem cognoscite. Contemplamini pallentes tot Cæsarum vultus, Neronis patrem, matrem, uxorem, fratrem, sororem, amitam, propinquos, affines, veneno, ferro, omnibus mortis generibus sublatos ob rabidam regnandi cupidinem. Circumspicite Burrum, Lateranum, Vestinum, C. Cassium, Lucium Veterem, et tot Urbis primores, ad servitutis subsidium crudeli fato peremtos. Vestra, vestra videte ingenia, Annæum Senecam, sapientiæ præceptorem et exemplum, Annæum Lucanum, animo-

sum juvenem, reipublicæ spiritu plenum, et clarissimi filii patrem optimum, Annæum Melam, per invidiam exstinctos. Has virtutis imagines adspicite, Thraseam Pætum, Baream Soranum morte multatos, quasi cum ipsis virtus esset commoritura: illustres feminas, Sextiam, Pollutiam, Serviliam cernite, nullo pudore, reluctante naturâ, ad supplicia vocatas. Inspicite ipsam infantiam, culpæ rudem, pœnis subditam; Rufinum Crispinum ob pueritiæ lusus mari demersum. Hunc, hunc despicite tenellum et nobilem puerum" (infantem monstrabat in Baleares insulas a Nerone ejectum, quem inde ipse retraxerat, ut major exoriretur miseratio) "sortis suæ æque ac criminis nescium, nunquam civem, jam exsulem. Hæc Neronis facinora! hæc monimenta! apud illum nobilitas, opes, ingenium, virtus, sexus, ætas, vita ipsa crimina sunt. Per hæc adversus genus humanum grassatur. Ruinam omnibus imminentem jam a Gallis propulsare cœpit Vindex; alii ab aliis, ego a vobis avertam. Cæsaris, Imperatoris nominibus parcite. Me senatûs populique Romani legatum esse memini: hoc mei muneris nomine, imperii majestatem, communem omnium salutem tueri juvat. Novi me a Nerone morti destinatum. Sed vitam laboribus exercitam, periculis finire egregium. Vos tantum pro patriâ, pro vestrâ incolumitate certanti favete." In legati admirationem laudesque secutæ voces innumeræ. Nero odiosis dicteriis cumulatur. Omnia ad libertatis et securitatis munimentum apparantur.

[Nondum ita fervescebant Hispaniæ, cum Italiam pervagatus est Galliarum defectionis rumor. Neapolim pervenit die ipso, quo Nero matrem occiderat. Tamquam lætum faustumque aliquid fuisset nuntiatum, statim in gymnasium progredi, certantesque athletas effusiore gaudio spectare, quod insperata opulentissimas provincias prædandi causa occurreret. *Verum tumultuosiores* literæ, super cœnam allatæ,

iram incussêre, quam, ut iratis assolet, secuta est inertia. Primum quidem infremere, dira iis, qui descîssent, minari: sed per octo continuos dies nihil rescribere, nihil præcipere; rem atroci silentio premere. Querelas tandem elicuêre missa Vindicis edicta, quibus tanto magis irritabatur Nero, quod in iis *citharœdi mali* et *Ahenobarbi* nomina ad contumeliam sæpius repetita. Talibus efferatus, excusato languore faucium, propter quem non adesset, ad senatum scrîbit, ut Vindicis impietatem accuset: purget objectam artis inscitiam: gentile nomen approbet. Patres in ultionem sui reique publicæ hortatus, jubet per præconem nuntiari centies sestertiûm iis, qui Vindicem interfecissent. Imbelle remedium, ex quo etiam Vindex gloriam quæsivit; Neronis caput afferenti suum pollicitus.

[Interim alii super alios, acerbioresque nuntii male tutum principem ex voluptatum latebrâ excivêre. Romam trepidus petiit: at nec periculi magnitudine, nec locorum diversitate mutatum ingenium. Eadem superstitio, par levitas. Erupêre ipsa inter viarum diverticula; visoque forte monimento, quo insculptus erat Gallus, ab equite Romano oppressus, crinibusque tractus, exsilit gaudio, cœlum adorat, certissimum victoriæ indicium auguratus. Itaque Romam redux, non senatum cogere, non populum appellare, sed, quibusdam e primoribus viris domum evocatis, post desultoriam consultationem, reliquum diei, per organa hydraulica novi et ignoti generis, circumducere: monstrator ipse operis, fabricæ partes artemque disserens; omnia, ut affirmabat, in theatrum, si per Vindicem liceat, prolaturus.

[Nam, vel invitus, in Galliarum defectionis cogitationes revolvebatur; eam opprimendi non incuriosus, dum artes suæ scenicæ pariter valescerent. Inter utrasque distractus, copias, quas ad claustra Caspiarum adversus Albanos præmiserat, reverti jubet: novas in Urbe legit, tribubus urbanis ad sacra-

mentum citatis. Cum nullus idoneus responderet, certum dominis servorum numerum indixit, nec nisi probatissimos recepit. Quasi vero fatale esset non posse Gallias debellari, nisi a consule, ipse, consulibus ante tempus magistratu abdicatis, solus magistratum iniit. Hæc militiæ, cætera luxui data. Maxima cura fuit portandis scenicis organis vehicula deligere, concubinas, quas secum educeret, ad virilem modum tondere, et securibus peltisque Amazonicis instruere. Plus in his, quam in militibus fiduciæ. Ausus etiam jactitare simul ac provinciam attigisset, inermem se in conspectum exercituum proditurum, nec quidquam aliud quam fleturum: revocatisque ad pœnitentiam defectoribus, sequenti die lætum inter lætos cantaturum epinicia, quæ nunc jam sibi componi oporteret.

[Tam facilis victoriæ opinione haud comminuta pecuniarum aviditas. Immo in belli impensas omnes ordines partem censûs conferre; privatarum ædium atque insularum inquilini pensionem annuam fisco repræsentare jussi. Addita fastidia, quod potentiorum injuriæ ultimum, nec unquam impune. Mandatum enim exactoribus nihil nummi recipere, nisi asperum, nihil argenti, nisi pusulatum, nihil auri, nisi ad obrussam. Gravis inde exorta invidia, plerisque collationem recusantibus, et a delatoribus revocanda potius præmia clamitantibus: accrevit ex annonæ caritate; ac tandem subsecuta indignatio, cum in publicâ fame Alexandrina navis nuntiaretur frumenti loco pulverem e Nilo luctatoribus aulicis advexisse. Plebs, nunquam arrogantior, quam cum jejuna, in convicia erumpere: alii verbis, scriptis alii principem lacessere: multi, nocte jurgia cum servis simulantes, crebro *Vindicem* poscere.

[Sed fœditatum usu in Nerone occalluerat verecundia; et pro gloriâ habebatur conviciorum patientia. Pudore, extremo principum præsidio, destitutum, et ad injurias patentem, attonuit tamen tunc

[redacted]

nuntiata Galbæ et Hispaniarum defectio. Eâ auditâ, corruit exanimis, diuque sine voce, ac prope intermortuus jacuit. Ut resipuit, veste descissâ, converberato capite, actum de se queritur; spretisque solatiis nutriculæ, similia aliis principibus accidisse memorantis, se præter cæteros inaudita et incognita pati lamentatur, qui suum imperium vivus amittat. Sed, ut vanis ingeniis cuncta quoque sunt vana, terror dolorque cessêre; revaluêre luxus et desidia: acriora etiam, quod prosperi quiddam e provinciis nuntiatum, quodque senatus Galbam hostem judicaverat. Victoria statim cantibus et ludis anteoccupata est; parsque insanæ lætitiæ fuit templi Sabinæ Poppææ dedicatio. Galbæ bona, sub hastâ venumdata, in has vanitates abiêre. Gallorum vero opes, quod nondum erant domiti, ad prædam reservatæ.

[Hæc Neronis, alia fortunæ destinatio. Nil jam in Urbe reliquum, nisi principis nomen. Vis imperii in Hispaniam transierat. Super veterem exercitum penes Galbam aderant novæ legiones, forma quædam senatûs, et equestris ordinis excubiæ. Auctoritatem intendebant Hispanæ Neronis possessiones, auctionibus subditæ. Majus adhuc potentiæ instrumentum accessit Otho, provinciæ Lusitaniæ præfectus, in partes Galbæ tanto pronior, quanto ob veteris injuriæ memoriam Neroni infensior: argentum aurumque privatum militi in stipendium ultro obtulit. Legatorum plerique, exemplum secuti, favori occurrere, aut proditarum Vindicis literarum, ut supra retuli, memoriam obliterare nitebantur. Pauci diversis de causis suspensi et incerti. Clodius Macer, rapinis et cædibus in Africâ assuetus, imperium neque occupare, neque amittere volebat. In Syriâ Vespasianus Judaïci belli curâ lentus videri satagebat, ne fortunam festinatione corrumperet. Legiones inferioris Germaniæ Fonteium Capitonem ad defectionem sollicitabant, sed avaritiâ retinebatur. In superiore Germaniâ, invicta, patriæ, non Neronis studio, Ver-

ginii Rufi constantia; nec a legionibus, vi suâ et famâ ducis ferocibus, unquam impelli potuit, ut summam rerum acciperet; imperium a senatu, non a legionibus dari dictitans. Ideoque Vindici iratus, qui id audaciæ præsumeret, exercitum in Gallias duxit, ne a Gallo homine tantum imperii dedecus oriretur.

[Tum Galliæ erant sibi discordes. Pars nobilissima simulque validissima, Sequani, Ædui, et Arverni, Vindicem sequebantur. Alii, quorum præcipui Lingones, Remi, et qui Rhenum accolunt populi, partim provinciali æmulatione, partim veteris sacramenti usu, in Neronis fide perstabant. Viennenses vero Vindicis partibus se immiscuêre, ut municipalia adversus Lugdunenses odia licentius persequerentur. Ea erat Galliarum inclinatio, cum Verginius, Germanicarum legionum viribus, et Belgarum auxiliis, Batavorumque alis potens, Gallias intravit. Vesontionem rectâ petiit; ingressuque prohibitus, obsidionem paravit. Ad urbis præsidium statim adstitit Vindex. In conspectu stabant acies: duces, amotis stipatoribus, in colloquium consensêre, in quo, ut fuit suspicio, adversus Neronem fœdus initum. Cum discessissent, Gallicus exercitus urbi propinquavit. Legiones, ratæ Gallos ad pugnam incedere, primo impetu arma expediunt, prœliumque ineunt. Tunc visum atrox spectaculum. Nulla ducum imperia: regit militum furor: utrimque miscentur funera: cædibus crescit ira: certa internecio, ni Galli, inopinato prœlio turbidi, amissis viginti hominum millibus, victi tandem cessissent. Vindex, furens quod tanta libertatis spes casu vanesceret, violentas manus sibi attulit. Reperti tamen, qui, turpiter ingestis cadaveri vulneribus, interfectorum gloriam quæsierint.

[Legiones vero, confecto unicâ pugnâ bello superbæ, *Verginium* Imperatorem salutant, orantque ut *ipse princeps* fatiscenti reipublicæ subveniat. Simul

imagines Neronis devellunt: Verginii Cæsaris, Augusti, nomina ingeminant; eaque unus militum, loco imaginum, signo inscribit. Verginius, Vindicis morte tristis, et quo res reciderent dubius, extritis literis, hæc seditionis monimenta præceps abolere, firmus sententiæ, senatûs esse imperium dare. Perculsi milites stupent, Neronisque fidem repetere cogitant. Idem ferme sensus locis omnibus, quibus didita Gallorum cladis et Verginii constantiæ fama.

[At ubi nuntius Hispaniam pervenit, Galbam, recenti unius alæ seditione, et servilibus insidiis, inquietem, terror occupavit. Mortem primum, deinde secessum meditatur; scriptisque ad Verginium literis, quibus eum ad imperii societatem invitat, Cluniam se cum amicis recipit, veteris otii desiderio languidus, nec quæ temporis forent curans, aut intelligens. Sed ejus inertiam juvit fortuna: hominum ludibriis læta, simul Cæsarum domum vertebat, et quem destinabat imperio, terroribus exagitabat. Neronem vero ut perditum iret, luxu et deliciis, quæ unica supererant dominationis adminicula, usa est.

[Forte unus e turpi spadonum grege, inter principis libidines intimus, se injuriam indigne accepisse credidit. Per pudenda, uti solet id hominum genus, ultionem parat. Secretioribusque consiliis, quîs destinatum Neroni senatum universum necare, Urbem iterum incendere, feras in populum immittere, aufugere Alexandriam, vere falsove proditis, inevitabile exitium attulit. Nulla ante principis reverentia; nullus amor, ni forte apud plebem ludis insanam, sed mobilem, et potentiorum infortuniis semper lætam: corrupta aut inconstans exercituum fides: ne certa quidem prætoriarum cohortium studia. Ipse Petronius Turpilianus, ad opprimendum Galbam missus, defecerat. Nudus ergo et inermis patebat Nero, cum senatus, opprobriis, patientiâ, periculo atrox, paratam sibi ruinam in ejus auctorem convertere, totâque legum vi sævire properavit.

[Nero ineluctabili, proviso tamen, fato circumventus, sumtum a Locustâ venenum in auream pyxidem condidit, et in hortos Servilianos secessit, comitante imbelli libidinum catervâ. Tum varia animo agitare. Placet fuga dudum meditata; præmissisque libertorum fidissimis Ostiam ad classem præparandam, tribunos centurionesque prætorianos de fugæ societate tentat. Sed partim tergiversantibus, partim aperte detrectantibus, uno etiam proclamante, "Usque adeone mori miserum est?" alio flexit consilia; dubius Parthosne, an Galbam, supplex peteret, an atratus prodiret in publicum, proque Rostris, quantâ maximâ posset miseratione, veniam præteritorum precaretur; ac, ni flexisset animos, Ægypti præfecturam dari sibi oraret. Certe inventus postea in ejus scrinio hac de infamiâ sermo formatus. Recitatione deterritum putant, ne, priusquam ad forum perveniret, discerperetur.

[Itaque consilii incertus, cogitationem in posterum diem distulit. Sed, cum somnos non paterentur curæ, ad mediam fere noctem excitatus, ut comperit stationem militum recessisse, prosilit e lecto, et mittit circum amicos. Nihil quoquam renuntiante, ipse cum paucis hospitia singulorum adit. At clausis omnium foribus, respondente nullo, seu somnus, seu pavor, eos occupaverat, cubiculum prætrepidus repetit. Custodes jam diffugerant, direptis etiam stragulis, amotâ et pyxide veneni. Vastitate, suspicionibus turbidus Spicillum mirmillonem, vel quemlibet alium percussorem, cujus manu pereat, requirit. Ne ad id quidem ministerii adesse quemquam miratus, in summæ miseriæ vocem, sibi neque amicum esse, neque inimicum, erumpit, procurritque quasi præcipitaturus se in Tiberim.

[At vitam exosum, mortis pavidum, sistit inveterata mollities; et aliquid secretioris latebræ ad colligendum animum suadet. Phaon, libertus, suum obtulit suburbanum inter Salariam et Nomentanam

Sporus, ultimum, ut diximus, pr(
fuga, subito tremore terræ et fulg
nata, ad novas patet injurias. Pro:
circumsonant clamoribus militum,
Galbæ prospera, ominantium. Ex
toribus, alter, "Hi Neronem persequ
alter rogitat, "Ecquid in Urbe novi
reverentia in formidinis causam v
cius quidam prætorianus principem
tam equi consternationem facie, a
tionis officio ad desperationem adig

[Nec spes tantum fugæ vanesc
ejus consilium cum prætorianis, u
communicatum, jam in exitium
mutato sacramento, Galbam illico f
ducibus Nymphidio et Tigellino.
vetus Cæsarum fides recurreret,
quodque nefas fortunæ se inserend
mine Galbæ prætoriarum et urb
militibus singula tricena nummûm
legionariis quina millia. Enorm
Galbæ æque ac Neronis ruinam n

puniendus. Galba vero in imperium adscitus, non quod melior, sed quia Neroni iratior. Tum missi equites, qui fugitivum Neronem ad supplicia vivum attraherent.

[At is per diverticula, fruticeta inter ac vepres, occulto effossæ cavernæ introitu, in Phaontis suburbanum ægre irrepserat. Nihil ibi pristinæ dignitatis manet: sola inhærent vitia, quæ, ut vitam, sic mortem, infamavêre. Corpus, deliciarum usu fractum, levamenta, quæ offert loci nuditas, aut refugit, aut miserabiliter tolerat. Animo nihil fixum, nihil firmum; impetus tantum, et scenica levitas. Comitibus, ut quam primum se impendenti contumeliæ eripiat instantibus, annuit: sed scrobem fieri imperat: frusta marmoris, aquam, ligna, cæteraque funerum parat, flens ad singula; atque identidem dictitans, "Qualis artifex pereo!"

[Has inter moras perlatos a Phaontis cursore codicillos avidus præripit; lectoque se hostem a senatu judicatum, et quæri, ut more majorum puniatur, interrogat quale id genus sit pœnæ. Comperto nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi, conterritus duos pugiones, quos secum tulerat, arripit; utriusque acie prætentatâ, rursus condit, causatus nondum adesse fatalem horam. Subinde modo Sporum hortari, ut lamentari ac plangere inciperet: modo orare, ut se aliquis ad mortem capessendam exemplo juvaret: interdum segnitiem suam increpare. Inanibus verbis robur indidit adventantium equitum sonitus. Tunc, ignominiam exhorrescens, Homerico versu trepidanter recitato, ferrum, juvante Epaphrodito, jugulo adigit; prius comites precatus, ne potestas cuiquam capitis sui fieret, sed ut quoquomodo totus cremaretur. Centurioni, qui mox adstitit, et, pænulâ ad vulnus appositâ, in auxilium se venisse simulabat, semianimis respondit, "Sero. Hæc est fides!" In hac voce defecit, exstantibus torveque rigentibus oculis, primo et trigesimo ætatis

anno, imperii decimo quarto, optimis initiis, fin simo, exsecrabili memoriâ.

[Cadaver cremari permisit Icelus, Galbæ lib primo tumultu conjectus in vincula, tunc exsol singulari fato in præsens Neroni supremæ sor biter, postea Galbæ fortunam corrupturus, et pe diversa facinora suum in exitium præceps. Mo fuit funus, et intra privati modum. Reliquiæ tricibus et Acte concubinâ in gentili Domit monimento conditæ. Sic excisa Cæsarum d suo et libertatis damno per centum et quin annos dominata: magnâ virtutum claritate, si C sublimem, magnificam Augusti, profundam T mentem virtutibus annumeraveris: immensâ scelerum famâ, publico quoque odio ob Tiberi culentiam, Caii furorem, stoliditatem Claudii, e ronis improbitatem. Fuso sanguine Romano, a ritatem orsa, per nobilissimorum quorumque invaluit, donec, furore in suos verso, ad ultim ipsa confecit, nunquam melior, quam cum nunquam pejor, quam cum desiit.

[Ejus ruinam portendere visa prodigia plu retroacti amnes, prata in contrarias sedes transg prolapsa cupressus Urbi æquæva, lauri a Liviâ illico aridæ, aliaque id genus: leve libertatis i mentum, ob servitutis assuetudinem, posteriorum sarum vitiis validius, quam priorum artibus, coa Pileata tamen discucurrit plebs, in lætitiæ signa ceps semper et inconstans. Mox omnium stu novi principatûs spem ac fortunam conspir Præcipua Nymphidii Sabini, prætorianorum pra cura in se cuncta trahere, ut ante Galbæ adve firmatâ auctoritate, aut secundus in imperio a aut, si senex, tres et septuaginta annos natus, it defatigatione occumberet, ipse capesseret imper reputans prætorias cohortes dudum favorabiles, *donativi* promisso obligatas: penes se esse tota *beralitatis* gratiam, apud Galbam necessitatem.

inde, ne tantas spes præcideret Tigellini societas, ei gladio interdicit: simul consulares, cæterosque, qui exercitus provinciasve olim rexerant, conviviis aliisque id genus lautitiis occupat. Iisdem artibus per castra gliscit ambitio: plurimi jactitant mittendos ad Galbam legatos, qui Nymphidium perpetuum, et sine collegâ, prætorianorum præfectum efflagitent.

[Par in senatu adulatio. Patres ejus foribus assidere: beneficentiam laudare: omnibus senatûs-consultis auctorem habere. Inde, uti fert hominum natura, orta Nymphidio arrogantia, senatui invidia, dein metus. Cito erupêre hæc discordiarum semina. Patres, cum senatûs-consultum ad Galbam per tabellarios suos misissent, dedêre simul diplomata, sigillo suo obsignata, quîs oppida cursum celerarent. Succensuit Nymphidius, questus patres nec suo signo, nec prætorianis usos; pœnas etiam, ut fama fuit, repetiturus, ni supplices, excusatâque imprudentiâ, veniam exorâssent.

[Tum, nihil non audendum ratus, odiis vulgi per prioris principatûs ignominiam gratificatur. Raptatæ Neronis imagines. Spicillus, gladiator, cum iis tractus, in foro trucidatur. Acta per corpus Aponii, delationibus infamis, plaustra, lapidibus gravida. In hac vulgi licentiâ, sontium et insontium multitudo adeo promiscue perit, ut Mauricus, futuri providus, Urbi promtum Neronis desiderium prænuntiaverit. Interim a Nymphidio, se Caii Cæsaris filium ementito, consulebatur, ut grata semper populo Romano Germanici memoria revivisceret. Hæc quidem in fortunæ spem parata, in exitii causas vertêre.

[Galba enim, perlatis mirâ celeritate nuntiis se a senatu imperatorem fuisse consalutatum, auditoque Neronis fine, Romam erat profectus: atrox ob diu ancipitem imperii spem, necdum satis firmam; quod, cum iter faceret, nuntiarentur timerenturque turbæ, in repentinis casibus solitæ. Ob id, neglectâ togâ, *paludatus*, et dependente a cervicibus pugione ante

pectus, quasi per hostile solum iter ingressus est. Pronus in severitatem, Hispaniarum Galliarumque civitates, quibus cunctatior fuerat fides, gravioribus tributis, finium quoque damno attrivit: auctoresque cunctationis, Obultronius Sabinus et Cornelius Marcellus in Hispaniâ, Betuus Chilo in Galliâ, occisi. Simul principis jussu, Trebonius Garucianus, procurator, Clodium Macrum in Africâ turbantem interficit. Fonteius Capito, ambiguis studiis suspectus, in Germaniâ periit, a Cornelio Aquino et Fabio Valente oppressus.

[Formidolosiorem Nymphidium præpropera cupido perditum iit. Cum secundas in imperio obtinere vanis artibus tentâsset, Vinio, Lacone, Icelo, præpollentibus, et Othone per Vinii favorem ad fortunam sensim irrepente, imperium invadere occupat, Mithridatis Pontici opibus subnixus. Illi in prætoriano milite spes; et ne imparatus ad id dignitatis accederet, orationem a Cingonio Varrone, venali ingenio, in tantum fastigium scriptam, edidicerat. Nox propinqua talibus ausis destinabatur. Restitit Antonii Honorati, tribuni, fides. Præmonitis enim prætorianis, tot vices dedecere: præcipitem fuisse a Nerone, licet scelerum reo, defectionem: a Galbâ, novo et laudato principe, probrosam fore: turpe insuper, si Liviæ affinem Nymphidiæ filio postponerent. Cum Nymphidius castra adîsset, seu ut suâ in fide firmaret animos, seu ut ortos forte motus sedaret, ipso in ingressu confossus occubuit.

[Galba, hâc cæde nuntiatâ, quasi imperii pacisque certus, togam sumsit: sed mutato habitu, haud mutata mens. Inerant semper ira, diffidentia, injuriarum memoria, cæteraque pavidi animi, in privato homine inhonesta, funesta principi, cujus initia verâ fictâve lætitiâ gratiâque debent clarescere. Immo plus invidiæ movit cædes Petronii Turpiliani, consularis et triumphalis viri, imperata quod Neronis dux fuisset, et a Tigellino patrata. Atrox quoque visum, præter

Mithridaten et Cingonium, consulem designatum, principis edicto amicos sociosve Nymphidii inauditos et indefensos morte multari. Mollîsset tamen intempestivam severitatem tutandi imperii voluntas, aut necessitas, ni fuisset idem adversus omnes atque immeritos rigor. Sed cum legati, a senatu missi, Narbonem Martium adventâssent, ut principi gratularentur, et quam primum Romam veniret, orarent, parca fuit civilitas, nihil comitatis. Pari illiberalitate exceptus Verginius, debellato imperii hoste, spreto principatu, summum honoris promeritus. At felix, qui, ob nimiam virtutem parum gratus suspicaci principi, id in his temporum adversis est assecutus, ut malorum reipublicæ spectator tantum, non actor, gloriæ suæ superstes, ad ea usque duraverit tempora, quibus revixit Romana felicitas.

[Cruento autem principis itinere fœdior adhuc adventus: Urbsque horruit, classiarios, qui obviam occurrerant, sibique militiam a Nerone datam servari orabant, non modo rejici, sed, qui aquilam signaque pertinacius flagitaverant, immisso confestim equite, equorum vi obteri, aut trucidari: superstites, in Urbis oculis decimari, custodiâve attineri, licet in fidem acceptos. Amoti etiam prætorianorum plerique, ob Nymphidii molimina suspecti. Germanorum cohors, quæ multis fidei experimentis se prioribus Cæsaribus in corporis custodiâ approbaverat, tum dissoluta, ac sine ullo commodo in patriam remissa; quasi Dolabellæ, juxta cujus hortos tendebat, pronior.

[Talibus non facta securitas, conflata tantum odia, quæ in dies crescebant, dum apud senem, in pœnas promtum, tardum ad præmia, nullus esset gratiæ locus, concessaque a prioribus principibus beneficia eriperentur. Irritati adhuc animi, quod, super principis vitia, majora ex hominibus, quibus se abutendum permiserat, orirentur pericula. Titus Vinius, quem supra memoravi, ut favore præcipuus, sic cupiditate *immensâ grassabatur.* Cornelio Laconi, ex assessore,

præfecto prætorii, arrogantia socordiaque intolerabilis. Icelus, libertus, annulis donatus equestrique nomine, potentissimorum olim libertorum opes æmulabatur. Hos inter, lucri spe, et ob senium principis in ruinam præceps, concordia: nec cura, nisi unde citior majorque fortuna pararetur.

[Galba, his obnoxius, non suopte ingenio, sed pro eorum cupidine, regebatur. Per eos ergo licuit ut Helium, Polycletum, Petinum, Patrobium, Neronis libidinum ministros, plecteret. Tigellinum vero, nequiorem et invisum magis, at magnâ pecuniarum vi favorem T. Vinii emercatum, morti subduxit; populumque Romanum, qui eum ad pœnas assidue repetebat, edicto increpuit, quod hominem tabe ferme enectum persequerentur: flagitabat, ne principatum suum cruentarent, odiosumque facerent. Tigellinus, quasi deûm munere servatus, pro salute suâ litare; magnoque sumtu paratâ cœnâ, Vinii filiæ, alia jam elargitus, decies sestertiûm propinare. Pronum credere quam id fuerit populo ingratum, quæ inde adversus Galbam invidia. Accedebant tetrica senectus, tristis avaritia, præpostere tentata imperii leges moresque emendandi consilia, et vana libertatis restitutæ ostentatio. Præterea gliscebant per exercitus querelæ, quod donativum sibi promissum frustra reposcerent. Efferavit quoque animos, magnifica, sed non talis imperatoris, nec hujus temporis, vox, Legi a s militem, non emi. Sic coalescebant discordiarum causæ, quæ sequentem annum funestavêre, amplius historiæ argumentum.]

C. CORNELIUS TACITUS

DE

SITU, MORIBUS, ET POPULIS GERMANIÆ.

C. CORNELIUS TACITUS

DE

SITU, MORIBUS, ET POPULIS GERMANIÆ.

I. GERMANIA omnis a Gallis Rhætisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus, separatur. Cætera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septemtrionali Oceano miscetur. Danubius, molli et clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpit: septimum enim os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos; quia nec terrâ olim, sed classibus, advehebantur, qui mutare sedes quærebant; et immensus ultra, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porro, præter periculum horridi et ignoti maris, Asiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit? Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ et annalium genus est) Tuisconem deum,

terrâ editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Hermiones, cæteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plures deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant; eaque vera et antiqua nomina. Cæterum Germaniæ vocabulum recens et nuper additum; quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen in nomen gentis evaluisse paulatim, ut omnes, primum a victore ob metum, mox a seipsis invento nomine, Germani vocarentur.

III. Fuisse apud eos et Herculem memorant; primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur: terrent enim trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quam virtutis, concentus videtur. Affectatur præcipue asperitas soni et fractum murmur, objectis ad os scutis, quo plenior et gravior vox repercussu intumescat. Cæterum et Ulyssem quidam opinantur, longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adîsse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum nominatumque. Aram quin etiam Ulyssi consecratam, adjecto Laërtæ patris nominè, eodem loco olim repertam, monimentaque et tumulos quosdam, Græcis literis inscriptos, in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc exstare: quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ *populos, nullis aliis* aliarum nationum connubiis in*fectos, propriam* et sinceram et tantum sui similem *gentem exstitisse,* arbitrantur: unde habitus quoque

corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces et cœrulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora et tantum ad impetum valida; laboris atque operum non eadem patientia: minimeque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove assueverunt.

V. Terra, etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda; humidior, quâ Gallias; ventosior, quâ Noricum ac Pannoniam adspicit; satis ferax; frugiferarum arborum impatiens; pecorum fecunda; sed plerumque improcera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent; eæque solæ et gratissimæ opes sunt. Argentum et aurum propitii an irati Dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quam quæ humo finguntur: quamquam proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt; interiores simplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, serratos, bigatosque. Argentum quoque magis quam aurum sequuntur, nullâ affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri, et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent: et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant, nudi aut sagulo leves. Nulla cultûs jactatio: scuta-

tantum lectissimis coloribus distinguunt: paucis ricæ: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare ros, in morem nostrum, docentur. In rectum, uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut ne posterior sit. In universum æstimanti, plus pe peditem roboris: eoque mixti prœliantur, aptâ congruente ad equestrem pugnam velocitate pedit quos, ex omni juventute delectos, ante aciem loc Definitur et numerus: centeni ex singulis p sunt: idque ipsum inter suos vocantur; et quod mo numerus fuit, jam nomen et honor est. A per cuneos componitur. Cedere loco, dumm rursus instes, consilii quam formidinis arbitran Corpora suorum etiam in dubiis prœliis refer Scutum reliquisse, præcipuum flagitium: nec sacris adesse, aut concilium inire, ignominioso multique, superstites bellorum, infamiam laqueo erunt.

VII. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumu nec regibus infinita aut libera potestas; et duces emplo potius, quam imperio: si promti, si con cui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. C terum, neque animadvertere, neque vincire, ne ver rare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non qu in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperan quem adesse bellantibus credunt: effigiesque et si quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt. Qu que præcipuum fortitudinis incitamentum est, casus nec fortuita conglobatio turmam aut cune facit, sed familiæ et propinquitates, et in proxi pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagi infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi max laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera fer nec illæ numerare, aut exigere plagas, pavent: cib *que et hortamina* pugnantibus gestant.

VIII. Memoriæ proditur, quasdam acies, in *nutas jam et labantes*, a feminis restitutas, const

precum et objectu pectorum, et monstratâ comminus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent; adeo, ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid et providum putant: nec aut consilia earum adspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus, sub divo Vespasiano, Veledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas.

IX. Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet, advectam religionem. Cæterum, nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimulare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.

X. Auspicia, sortesque, ut qui maxime, observant. Sortium consuetudo simplex: virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant, eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt: mox, si publice consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse paterfamiliæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos, secundum impressam ante notam, interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hîc notum, avium voces volatusque interrogare: proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri: publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis candidi, et *nullo mortali* opere contacti; quos pressos sacro curru *sacerdos*, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur

hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes: se enim ministros deorum, illos conscios, putant. Est et alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt: victoria hujus vel illius pro præjudicio accipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant; de majoribus omnes; ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, cum aut inchoatur luna, aut impletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium, computant: sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quod non simul, nec ut jussi, conveniunt; sed et alter et tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum et coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quam jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu adspernantur; sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensûs genus est, armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos et imbelles et corpore infames cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, pœna: equorum pecorumque numero convicti multantur: pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus, exsolvitur.

vitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddant. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio, vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant: hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domûs pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant: cæteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor, inter comites adspici. Gradus quin etiam et ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur: magnaque et comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus; et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solum in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatûs emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Cum ventum in aciem, turpe principi virtute vinci, turpe comitatui virtutem principis non adæquare. Jam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace et otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt; quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clarescant, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur:

[redacted]

exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, et, quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella et raptus: nec arare terram, aut exspectare annum, tam facile persuaseris, quam vocare hostes, et vulnera mereri. Pigrum quinimmo et iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quoties bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domûs et penatium et agrorum curâ feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familiâ; ipsi hebent; mirâ diversitate naturæ, cum iidem homines sic ament inertiam, et oderint quietem. Mos est civitatibus, ultro ac viritim conferre principibus, vel armentorum vel frugum, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipue finitimarum gentium donis, quæ non modo a singulis, sed publice, mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum usus: materiâ ad omnia utuntur informi, et citra speciem aut delectationem. Quædam loca diligentius illinunt terrâ, ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt; et, si quan-

do hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quod quærenda sunt.

XVII. Tegimen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum: cætera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed strictâ et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitius, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis, pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quam viris habitus, nisi quod feminæ sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitûs superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos: sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quamquam severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris: nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui, non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus, offert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves, et frenatum equum, et scutum cum frameâ gladioque. In hæc munera uxor accipitur; atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert: hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque: hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: acci-

pere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.

XIX. Ergo septæ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria; quorum pœna præsens, et maritis permissa. Accisis crinibus, nudatam, coram propinquis, expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit: nemo enim illic vitia ridet; nec, corrumpere et corrumpi, "*sæculum*" vocatur. Melius quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium, ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus; eoque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas: pares validæque miscentur; ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in accipiendis obsidibus magis exigunt; tamquam ii et animum firmius, et domum latius, teneant. Hæredes tamen successoresque sui cuique liberi; et nullum testamentum. Si liberi non

sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec ulla orbitatis pretia.

XXI. Suscipere tam inimicitias, seu patris seu propinqui, quam amicitias, necesse est: nec implacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cum defecêre, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt: nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data imputant, nec acceptis obligantur.

XXII. Victus inter hospites comis. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti cibum capiunt: separatæ singulis sedes, et sua cuique mensa: tum ad negotia, nec minus sæpe ad convivia, procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ, raro conviciis, sæpius cæde et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis affinitatibus, et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant; tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentiâ joci. Ergo detecta et nuda omnium mens posterâ *die retractatur*, et salva utriusque temporis ratio est.

Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis, expellunt famem. Adversus sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis, quam armis, vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum atque in omni cœtu idem: nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quæstum tamen, aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium est voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit: quamvis juvenior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur: ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.

XXV. Cæteris servis, non, in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur: suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: et servus hactenus paret. Cætera domûs officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum ac vinculis et opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ et severitate, sed impetu et irâ, ut inimicum, nisi quod impune. Libertini non multum supra servos sunt, raro aliquod momentum in domo, nunquam in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim et super ingenuos *et super nobiles* adscendunt: apud cæteros impares *libertini libertatis* argumentum sunt.

XXVI. Fœnus agitare et in usuras extendere, ignotum: ideoque magis servatur, quam si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis in vices occupantur, quos mox inter se, secundum dignationem, partiuntur: facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: et superest ager; nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, et prata separent, et hortos rigent: sola terræ seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et æstas intellectum ac vocabula habent; auctumni perinde nomen ac bona ignorantur.

XXVII. Funerum nulla ambitio: id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus, cumulant: sua cuique arma, quorumdam igni et equus adjicitur. Sepulcrum cæspes erigit. Monimentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, adspernantur. Lamenta ac lacrymas cito, dolorem et tristitiam tarde, ponunt. Feminis lugere honestum est; viris meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus: nunc singularum gentium instituta ritusque, quâtenus differant, quæ nationes e Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum D. Julius tradit: eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, et nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Boihemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Ger-

maniam, commigraverint, cum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est; quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt, tamquam, per hanc gloriam sanguinis, a similitudine et inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubie Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentius Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur, origine erubescunt, transgressi olim, et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis, colunt, Cattorum quondam populus et seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus et collationibus, et tantum in usum prœliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens: protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum, agunt, cætera similes Batavis, nisi quod ipso adhuc terræ suæ solo et cœlo acrius animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, et inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre: mox, limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii et pars provinciæ habentur.

XXX. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio [illegible] *inchoant*, non ita effusis ac palustribus locis, ut [illegible] *civitates*, in quas Germania patescit: durant

siquidem colles, paulatimque rarescunt: et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, et major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac sollertiæ: præponere electos, audire præpositos, nôsse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quam in exercitu. Omne robur in pedite, quem, super arma, ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad prœlium ire videas, Cattos ad bellum. Rari excursus, et fortuita pugna. Equestrium sane virium id proprium, cito parare victoriam, cito cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum rarâ et privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primum adoleverint, crinem barbamque submittere, nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem; seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati. Omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu torva: nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venêre, aluntur: prodigi alieni, contemtores sui; donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, *quique* terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri, *colunt*. Tencteri, super solitum bellorum decus,

equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes: inter familiam et penates et jura successionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cætera, maximus natu, sed prout ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigrâsse narratur, pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum; seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum: nam ne spectaculo quidem prœlii invidêre: super LX millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certe odium sui, quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Chasuari cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ. A fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium: utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus, et Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quam scire.

XXXV. Hactenus in Occidentem Germaniam *novimus. In* Septemtrionem ingenti flexu redit. *Ac primo statim* Chaücorum gens, quamquam in*cipiat a Frisiis*, ac partem litoris occupet, omnium,

quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. Tam immensum terrarum spatium non tenent tantum Chaüci, sed et implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri: sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaücorum Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt: idque jucundius, quam tutius, fuit; quia inter impotentes et validos falso quiescas; ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim "boni æquique Cherusci," nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruinâ Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eumdem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas; sed gloria ingens; veterisque famæ lata vestigia manent, utrâque ripâ castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exitûs fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum urbs nostra agebat, cum primum Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone coss. Ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur. Tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna: non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ Galliæve, ne Parthi quidem, sæpius admonuêre: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quam cædem Crassi, amisso et ipso Pa-

coro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit Germani Carbone et Cassio et Scauro Aure Servilio Cæpione, Cn. quoque Manlio fusis, ve tis, quinque simul consulares exercitus popul mano, Varum, tresque cum eo legiones, etiam sari abstulerunt: nec impune C. Marius in D. Julius in Galliâ, Drusus ac Nero et Germ in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingent Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde donec, occasione discordiæ nostræ et civilium rum, expugnatis legionum hibernis, etiam G affectavêre: ac rursus pulsi inde, proximis t ribus triumphati magis quam victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, rum non una, ut Cattorum Tencterorumve, majorem enim Germaniæ partem obtinent, p adhuc nationibus nominibusque discreti, quam in commune Suevi vocentur. Insigne gentis quare crinem, nodoque substringere. Sic Su cæteris Germanis, sic Suevorum ingenui a separantur. In aliis gentibus, seu cognation quâ Suevorum, seu (quod sæpe accidit) imita rarum, et intra juventæ spatium; apud S usque ad canitiem, horrentem capillum retro se tur, ac sæpe in solo vertice religant: princi ornatiorem habent: ea cura formæ, sed inn neque enim ut ament amenturve; in altitu quamdam et terrorem, adituri bella, comti, ut tium oculis, ornantur.

XXXIX. Vetustissimos se nobilissimosque vorum Semnones memorant. Fides antiquitat ligione firmatur. Stato tempore in silvam, au patrum et priscâ formidine sacram, omnes ej sanguinis populi legationibus coëunt, cæsoque p homine celebrant barbari ritûs horrenda prim Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vincu *gatus ingreditur*, ut minor, et potestatem nu *præ se ferens*. Si forte prolapsus est, attolli

surgere haud licitum: per humum evolvuntur: eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cætera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum, centum pagis habitantium: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

XL. Contra Langobardos paucitas nobilitat: plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Angli et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur: nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Hertham, id est, Terram matrem, colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Est in insulâ Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contectum: attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. Mox vehiculum et vestes, et, si credere velis, numen ipsum, secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

XLI. Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. Passim et sine custode transeunt: et, cum cæteris *gentibus* arma modo castraque nostra ostendamus, *his domos* villasque patefecimus, non concupiscentibus

is olim Boiis, virtute parta. ...
degenerant. Eaque Germaniæ velut frons est,
tenus Danubio protegitur. Marcomannis Qua-
que usque ad nostram memoriam reges manserunt
gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri ge-
s: jam et externos patiuntur. Sed vis et poten-
regibus ex auctoritate Romanâ: raro armis nos-
is, sæpius pecuniâ, juvantur.

XLIII. Nec minus valent retro Marsigni, Go-
hini, Osi, Burii: terga Marcomannorum Quado-
umque claudunt: e quibus Marsigni et Burii ser-
none cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica,
Osos Pannonica lingua, coarguit, non esse Ger-
manos, et quod tributa patiuntur. Partem tributorum
Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponun
Gothini, quo magis pudeat, et ferrum effodiun
Omnesque hi populi pauca campestrium, cæteru
saltus et vertices montium jugumque, insederu
Dirimit enim scinditque Sueviam continuum mo
tium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt:
quibus latissime patet Lygiorum nomen in plu
... diffusum. Valentissimas nominàsse su
... Nal

midine atque umbrâ feralis exercitûs terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum: nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gotones regnantur, paulo jam adductius, quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent: forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eoque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. Nec arma, ut apud cæteros Germanos, promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo; quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosæ porro armatorum manus facile lasciviunt: enimvero neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem, armis præponere regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper audiri, formasque deorum et radios capitis adspici, persuasio adjicit. Illuc usque (et fama vera) tantum natura. Ergo jam dextro Suevici maris litore Æstyorum gentes alluuntur; quibus ritus habitusque Suevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem Deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id, pro armis omnique tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta cæterosque fructus patientius, quam pro solitâ Germa-

norum inertiâ, laborant. Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum compertumve. Diu quin etiam inter cætera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen: ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quæ implicata humore, mox, durescente materiâ, eluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse, crediderim: quæ vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem et olentem; mox, ut in picem resinamve, lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cætera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant. Hic Sueviæ finis.

XLVI. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito; quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis, ut Germani, agunt. Sordes omnium, ac torpor procerum: connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt, et scuta gestant, et pedum usu ac pernicitate gaudent; quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus: sola in sagittis spes,

quas, inopiâ ferri, ossibus asperant: idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cætera jam fabulosa: Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum, gerere: quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

JULII AGRICOLÆ

VITA.

JULII AGRICOLÆ

VITA.

I. Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus, quamquam incuriosa suorum, ætas omisit, quoties magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratiâ aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique, suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt; nec id Rutilio et Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit: adeo virtutes iisdem temporibus optime æstimantur, quibus facillime gignuntur. At mihi, nunc narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit; quam non petîssem, ni incusaturus tam sæva et infesta virtutibus tempora.

II. Legimus, cum Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse; neque in ipsos modo auctores, sed in libros quoque eorum sævitum; delegato triumviris ministerio, ut monimenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet, illo igne vocem populi Romani et libertatem senatûs et

mentum: et, sicut vetus ...
libertate esset, ita nos, quid in servitute, ...
er inquisitiones et loquendi audiendique commerci
Iemoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus,
am in nostrâ potestate esset oblivisci, quam tacere.

III. Nunc demum redit animus: et quamquam
primo statim beatissimi sæculi ortu, Nerva Cæsar r
olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libert
tem, augeatque quotidie felicitatem imperii Ner
Trajanus, nec spem modo ac votum securitas public
sed ipsius voti fiduciam ac robur, assumserit; r
turâ tamen infirmitatis humanæ, tardiora sunt rem
dia, quam mala; et, ut corpora lente augescunt, c
exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris f
lius, quam revocaveris. Subit quippe etiam ip
inertiæ dulcedo: et invisa primo desidia postr
amatur. Quid, si per quindecim annos, grande
talis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promtiss
quisque sævitiâ principis, interciderunt? Pau
ut ita dixerim, non modo aliorum, sed etiam
superstites sumus; exemtis e mediâ vitâ tot
...enes ad senectutem, senes prope ad
...ilentium venimus

[redacted]

Cæsaris meritus: namque M. Silanum accusare ı, et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia lla fuit, raræ castitatis: in hujus sinu indulgen- educatus, per omnem honestarum artium cul- ueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam amque naturam, quod statim parvulus sedem gistram studiorum Massiliam habuerit, locum â comitate et provinciali parcimoniâ mixtum ac compositum. Memoriâ teneo, solitum ipsum e, se in primâ juventâ studium philosophiæ , ultra quam concessum Romano ac senatori, se, ni prudentia matris incensum ac flagrantem m coërcuisset. Scilicet, sublime et erectum ium pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæ- loriæ vehementius, quam caute, appetebat: mox ivit ratio et ætas; retinuitque, quod est difficil- ı, ex sapientiâ modum.

Prima castrorum rudimenta in Britanniâ Sue- Paulino, diligenti ac moderato duci, approbavit; s, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola er, more juvenum, qui militiam in lasciviam nt, neque segniter, ad voluptates et commeatus, m tribunatûs et inscitiam retulit: sed noscere iciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi os, nihil appetere jactatione, nihil ob formidinem ire, simulque anxius et intentus agere. Non lias exercitatior, magisque in ambiguo Britan- it: trucidati veterani, incensæ coloniæ, inter- exercitus: tum de salute, mox de victoriâ, cer- . Quæ cuncta etsi consiliis ductuque alterius ntur, ac summa rerum et recuperatæ provinciæ in ducem cessit; artem et usum et stimulos re juveni: intravitque animum militaris gloriæ , ingrata temporibus, quibus sinistra erga emi- s interpretatio, nec minus periculum ex magnâ quam ex malâ.

Hinc ad capessendos magistratus in Urbem

digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo; nisi quod in bonâ uxore tanto major laus, quanto in malâ plus culpæ est. Sors quæsturæ provinciam Asiam, proconsulem salvium Titianum, dedit: quorum neutro corruptus est; quamquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconsul, in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate redemturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filiâ, in subsidium et solatium simul: nam filium ante sublatum brevi amisit. Mox inter quæsturam ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatûs annum, quiete et otio transiit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Idem præturæ tenor et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos et inania honoris moderationis atque abundantiæ duxit, uti longe a luxuriâ, ita famæ propior. Tum electus a Galbâ ad dona templorum recognoscenda, diligentissimâ conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica, quam Neronis, sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus afflixit: nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriæ pars est) hostilite populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis inter fecit; prædiaque ipsa et magnam patrimonii parte diripuit; quæ causa cædis fuerat. Igitur ad sollenn pietatis profectus Agricola, nuntio affectati a Vesp siano imperii deprehensus, ac statim in partes trar gressus est. Initia principatûs ac statum Urbis M cianus regebat, admodum juvene Domitiano, et paternâ fortunâ tantum licentiam usurpante. Is n sum ad delectus agendos Agricolam, integreque strenue versatum, vicesimæ legioni, tarde ad sa mentum transgressæ, præposuit, ubi decessor tiose agere narrabatur: quippe legatis quoque c

laribus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum, suo an militum ingenio: ita successor simul et ultor electus, rarissimâ moderatione, maluit videri invenisse bonos, quam fecisse.

VIII. Præerat tunc Britanniæ Vettius Bolanus, placidius, quam feroci provinciâ dignum est: temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum: sed primo Cerialis modo labores et discrimina, mox et gloriam communicabat: sæpe parti exercitûs, in experimentum, aliquando majoribus copiis, ex eventu, præfecit: nec Agricola unquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundiâ in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam, erat.

IX. Revertentem ab legatione legionis D. Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ in primis dignitatis, administratione ac spe consulatûs, cui destinârat. Credunt plerique, militaribus ingeniis subtilitatem deese; quia castrensis jurisdictio secura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentiâ, quamvis inter togatos, facile justeque agebat. Jam vero tempora curarum remissionumque divisa: ubi conventus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpius misericors; ubi officio satisfactum, nulla ultra potestatis persona: tristitiam et arrogantiam et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem, deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quæsivit: procul ab æmulatione adversus col-

legas, procul a contentione adversus procuratores; et vincere inglorium, et atteri sordidum, arbitrabatur. Minus triennium in eâ legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari; nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama; aliquando et elegit. Consul egregiæ tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit; et statim Britanniæ præpositus est, adjecto pontificatûs sacerdotio.

X. Britanniæ situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curæ ingeniive referam; sed quia tum primum perdomita est. Itaque, quæ priores, nondum comperta, eloquentiâ percoluêre, rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac cœlo in Orientem Germaniæ, in Occidentem Hispaniæ obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: Septemtrionalia ejus, nullis contra terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniæ Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores, oblongæ scutulæ vel bipenni assimulavêre: et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa: sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo jam litore terrarum, velut in cuneum, tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primum Romana classis circum vecta, insulam esse Britanniam affirmavit; ac simı incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocar invenit domuitque. Dispecta est et Thule quâdaı tenus: nix et hiems appetebat; sed mare pigrum, grave remigantibus, perhibent, ne ventis quidem p inde attolli: credo, quod rariores terræ montesc causa ac materia tempestatum, et profunda m continui maris tardius impellitur. Naturam Oc atque æstûs neque quærere hujus operis est, ac ı retulêre: unum addiderim: nusquam latius dom mare, multum fluminum huc atque illuc ferr

litore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitus atque ambire, et jugis etiam atque montibus inseri, velut in suo.

XI. Cæterum, Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta: namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem asseverant. Silurum colorati vultus et torti plerumque crines, et posita contra Hispania, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupâsse, fidem faciunt. Proximi Gallis et similes sunt: seu durante originis vi, seu, procurrentibus in diversa terris, positio cœli corporibus habitum dedit: in universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupâsse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multum diversus; in deposcendis periculis eadem audacia, et, ubi advenêre, in detrectandis eadem formido. Plus tamen ferociæ Britanni præferunt, ut quos nondum longa pax emollierit: nam Gallos quoque in bellis floruisse accepimus: mox segnitia cum otio intravit, amissâ virtute pariter ac libertate; quod Britannorum olim victis evenit: cæteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur: quædam nationes et curru prœliantur: honestior auriga; clientes propugnant. Olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur: nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. Cœlum crebris imbribus ac nebulis fœdum: asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, et nox clara et extremâ Britanniæ parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. Quod si nubes non officiant, adspici per noctem Solis *fulgorem*, nec occidere et exsurgere, sed transire si-

firmant. Scilicet extrema et plana terrarum, humili umbrâ, non erigunt tenebras, infraque cœlum et sidera nox cadit. Solum, præter oleam vitemque et cætera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum. Tarde mitescunt, cito proveniunt: eadem utriusque rei causa, multus humor terrarum cœlique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriæ: gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur: nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britanniâ, prout expulsa sint, colligi: ego facilius crediderim, naturam margaritis deesse, quam nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum ac tributa et injuncta imperii munera impigre obeunt, si injuriæ absint: has ægre tolerant, jam domiti, ut pareant, nondum, ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum D. Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rempublicam versa principum arma, ac longa oblivio Britanniæ etiam in pace. Consilium id D. Augustus vocabat, Tiberius præceptum. Agitâsse C. Cæsarem de intrandâ Britanniâ, satis constat, ni velox ingenio, mobilis pœnitentiâ, et ingentes adversus Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et assumto in partem rerum Vespasiano; quod initium venturæ mox fortunæ fuit: domitæ gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciæ proxima pars Britanniæ: addita insuper veteranorum colonia: quædam civitates Cogiduno regi donatæ (is *ad nostram* usque memoriam fidissimus mansit) *vetere ac jam* pridem receptâ populi Romani consuetu-

dine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit; paucis admodum castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti officii quæreretur. Didium Veranius excepit; isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paulinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque præsidiis: quorum fiduciâ Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, aggressus, terga occasioni patefecit.

XV. Namque absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias, et interpretando accendere: nihil profici patientiâ, nisi ut graviora, tamquam ex facili tolerantibus, imperentur: singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi: e quibus legatus in sanguinem, procurator in bona sæviret. Æque discordiam præpositorum, æque concordiam, subjectis exitiosam: alterius manus, centuriones alterius, vim et contumelias miscere. Nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum: in prœlio fortiorem esse, qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tamquam mori tantum pro patriâ nescientibus: quantum enim transîsse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse jugum: et flumine, non Oceano, defendi: sibi patriam, conjuges, parentes; illis avaritiam et luxuriam causas belli esse. Recessuros, ut D. Julius recessisset, modo virtutes majorum suorum æmularentur. Neve prœlii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetûs, majorem constantiam, penes miseros esse. Jam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in aliâ insulâ exercitum, detinerent: jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quam audere."

XVI. His atque talibus invicem instincti, Boadiceâ, *generis* regii feminâ, duce (neque enim sexum *in imperiis* discernunt) sumsêre universi bellum; ac

sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasêre, ut sedem servitutis: nec ullum in barbaris sævitiæ genus omisit ira et victoria. Quod nisi Paulinus, cognito provinciæ motu, propere subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius prœlii fortuna veteri patientiæ restituit; tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propius ex legato timor agitabat. Hic cum egregius cætera, arroganter in deditos, et, ut suæ quoque injuriæ ultor, durius consuleret, missus Petronius Turpilianus, tamquam exorabilior: et delictis hostium novus, eoque pœnitentiæ mitior, compositis prioribus, nihil ultra ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quâdam curandi provinciam tenuit. Didicêre jam barbari quoque ignoscere, vitiis blandientibus: et interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem: sed discordiâ laboratum, cum assuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fugâ ac latebris vitatâ exercitûs irâ, indecorus atque humilis, precario mox præfuit; ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem. Hæc seditio sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplinâ: eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quod innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed, ubi cum cætero orbe Vespasianus et Britanniam recuperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. Et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quæ numerosissima provinciæ totius perhibetur, aggressus. Multa prœlia, et aliquando non incruenta; magnamque Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et, cum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantum licebat, vali-

damque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

XVIII. Hunc Britanniæ statum, has bellorum vices mediâ jam æstate transgressus Agricola invenit, cum et milites, velut omissâ expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem, verterentur. Ordovicum civitas, haud multo ante adventum ejus, alam, in finibus suis agentem, prope universam obtriverat: eoque initio erecta provincia; et, quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tum Agricola, quamquam transacta æstas, sparsi per provinciam numeri, præsumta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviam discrimini statuit: contractisque legionum vexillis et modicâ auxiliorum manu, quia in æquum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quo cæteris par animus simili periculo esset, erexit aciem: cæsâque prope universâ gente, non ignarus, instandum famæ, ac, prout prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ, supra memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repente immisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola; quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum, transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne

U. C. 833.
J. C. 80.

laureatis quidem gesta prosecutus est: sed ipsâ dissimulatione famæ famam auxit, æstimantibus, quantâ futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Cæterum animorum provinciæ prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parum profici armis, si injuriæ sequerentur, causas bellorum statuit excidere. A se suisque orsus, primam domum suam coërcuit; quod plerisque haud minus arduum est, quam provinciam regere. Agere nihil per libertos servosque publicæ rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites accire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœnâ semper, sed sæpius pœnitentiâ contentus esse: officiis et administrationibus potius non peccaturos præponere, quam damnare, cum peccâssent. Frumenti et tributorum exactionem æqualitate munerum mollire, circumcisis, quæ, in quæstum reperta, ipso tributo gravius tolerabantur: namque per ludibrium assidere clausis horreis, et emere ultro frumenta, ac vendere pretio cogebantur: divortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia referrent, donec, quod omnibus in promtu erat, paucis lucrosum fieret.

XX. Hæc primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit: quæ vel incuriâ vel tolerantiâ priorum, haud minus quam bellum timebatur. Sed, ubi æstas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disjectos coërcere: loca castris ipse capere: æstuaria ac silvas ipse prætentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quo minus subitis excursibus popularetur: atque, ubi satis terruerat, parcendo rursus irritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multæ civitates, quæ in illum diem ex æquo egerant, datis obsidibus, iram posuêre, et præsidiis castellisque circumdatæ, tan

ratione curâque, ut nulla ante Britanniæ nova pars illacessita transierit.

XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumta: namque, ut homines dispersi ac rudes, eoque in bello faciles, quieti et otio per voluptates assuescerent, hortari privatim, adjuvare publice, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promtos, et castigando segnes: ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam vero principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitûs nostri honor, et frequens toga: paulatimque discessum ad delenimenta vitiorum, porticus et balnea, et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.

U.C. 834.
J.C. 81.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taüm (æstuario nomen est) nationibus: quâ formidine territi hostes, quamquam conflictatum sævis tempestatibus, exercitum lacessere non ausi: ponendisque insuper castellis spatium fuit. Annotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientius legisse: nullum ab Agricolâ positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione aut fugâ desertum. Crebræ eruptiones: nam adversus moras obsidionis annuis copiis firmabantur: ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque præsidio, irritis hostibus, eoque desperantibus, quia soliti plerumque damna æstatis hibernis eventibus pensare, tum æstate atque hieme juxta pellebantur. Nec Agricola unquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio, seu præfectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos injucundus: cæterum ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus

U.C. 835.
J.C. 82.

non timeres: honestius putabat offendere, quam odisse.

U.C. 836. J.C. 83. XXIII. Quarta æstas obtinendis, quæ percurrerat, insumta: ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsâ Britanniâ terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris æstibus per immensum revectæ, angusto terrarum spatio dirimuntur: quod tum præsidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

U.C. 837. J.C. 84. XXIV. Quinto expeditionum anno, nave primâ transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis prœliis domuit: eamque partem Britanniæ, quæ Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis, quam ob formidinem: si quidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniæ comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. Solum cœlumque et ingenia cultusque hominum haud multum a Britanniâ differunt, nec in melius. Aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domesticâ unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiæ in occasionem retinebat. Sæpe ex eo audivi, legione unâ et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse: idque etiam adversus Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

U.C. 838. J.C. 85. XXV. Cæterum æstate, quâ sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultra gentium, et infesta hostili exercitu itinera, timebantur, portus classe exploravit; quæ, ab Agricolâ primum assumta in partem virium, sequebatur egregiâ specie, cum simul terrâ, simul mari

bellum impelleretur, ac sæpe iisdem castris pedes equesque, et nauticus miles, mixti copiis et lætitiâ, sua quisque facta, suos casus attollerent; ac modo silvarum et montium profunda, modo tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc auctus Oceanus, militari jactantiâ compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam, aperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore famâ, uti mos est de ignotis, oppugnâsse ultro, castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: regrediendumque citra Bodotriam, et excedendum potius, quam pellerentur, specie prudentium ignavi admonebant: cum interim cognoscit, hostes pluribus agminibus irrupturos. Ac, ne superante numero et peritiâ locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repente consilio, universi nonam legionem, ut maxime invalidam, nocte aggressi, inter somnum ac trepidationem cæsis vigilibus, irrupêre. Jamque in ipsis castris pugnabant, cum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque assultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem: et propinquâ luce fulsêre signa: ita ancipiti malo territi Britanni; et Romanis redit animus, ac, securi de salute, pro gloriâ certabant. Ultro quin etiam erupêre: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis prœlium, donec pulsi hostes; utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur. Quod nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illâ victoriâ foret.

XXVII. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus, nihil virtuti suæ invium: penetrandam Caledoniam, inveniendumque tandem Britanniæ terminum continuo prœliorum cursu, fremebant: atque illi,

modò cauti ac sapientes, promti post eventum ac magniloqui erant. Iniquissima hæc bellorum conditio est: prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni, non virtute, sed occasione et arte usos rati, nihil ex arrogantiâ remittere, quo minus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent: atque ita irritatis utrimque animis discessum.

XXVIII. Eâdem æstate cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui, ad tradendam disciplinam immixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, adscendêre; et uno remigante, suspectis duobus, eoque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum prævehebantur: mox hac atque illâ rapti, et cum plerisque Britannorum, sua defensantium, prœlio congressi, ac sæpe victores, aliquando pulsi, eo ad extremum inopiæ venêre, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos, vescerentur. Atque ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primum a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt: ac fuêre, quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casûs illustravit. Initio æstatis Agricola, domestico vulnere ictus, ann ante natum filium amisit. Quem casum neque, plerique fortium virorum, ambitiose, neque per menta rursus ac mœrorem muliebriter tulit: et luctu bellum inter remedia erat.

XXIX. Igitur præmissâ classe, quæ pluribus l prædata, magnum et incertum terrorem faceret, pedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et l *pace* exploratos addiderat, ad montem Gram *pervenit*, *quem* jam hostes insederant. Nam *tanni*, *nihil* fracti pugnæ prioris eventu, et u

aut servitium exspectantes, tandemque docti, commune periculum concordiâ propulsandum, legationibus et fœderibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur; et adhuc affluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes: cum inter plures duces virtute et genere præstans, nomine Calgacus, apud contractam multitudinem, prœlium poscentem, in hunc modum locutus fertur:

XXX. "Quoties causas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum, initium libertatis totius Britanniæ fore: nam et universi servitutis expertes, et nullæ ultra terræ, ac ne mare quidem securum, imminente nobis classe Romanâ: ita prœlium atque arma, quæ fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima, sunt. Priores pugnæ, quibus adversus Romanos variâ fortunâ certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant; quia nobilissimi totius Britanniæ, eoque in ipsis penetralibus siti, nec servientium litora adspicientes, oculos quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famæ in hunc diem defendit: nunc terminus Britanniæ patet; atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla jam ultra gens; nihil nisi fluctus et saxa; et infestiores Romani; quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris. Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuêre terræ, et mare scrutantur: si locuples hostis est, avari; si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Occidens, satiaverit. Soli omnium opes atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus, imperium; atque, ubi solitudinem faciunt, pacem appellant.

XXXI. "Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit: hi per delectus, alibi

servituri, auferuntur: conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus, silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultro a dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit. Ac, sicut in familiâ recentissimus quisque servorum et conservis ludibrio est; sic, in hoc orbis terrarum vetere famulatu, novi nos et viles in exscidium petimur. Neque enim arva nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. Virtus porro ac ferocia subjectorum ingrata imperantibus; et longinquitas ac secretum ipsum quo tutius, eo suspectius. Ita, sublatâ spe veniæ, tandem sumite animum, tam quibus salus, quam quibus gloria, carissima est. Trinobantes, feminâ duce, exurere coloniam, expugnare castra, ac, nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuêre: nos integri et indomiti, et libertatem non in præsentia laturi, primo statim congressu nonne ostendemus, quos sibi Caledonia viros seposuerit?

XXXII. "An eamdem Romanis in bello virtutem, quam in pace lasciviam, adesse creditis? Nostris illi discessionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitûs sui vertunt; quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundæ res tenent, ita adversæ dissolvent: nisi si Gallos et Germanos et (pudet dictu) Britannorum plerosque, licet dominationi alienæ sanguinem commodent, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis: metus et terror est, infirma vincula caritatis: quæ ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. Omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt: nullæ Romanos conjuges accendunt: nulli parentes fugam exprobraturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia, e.t. Paucos numero, trepidos ignorantiâ, cœlum ipsum

ac mare et silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodammodo ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus adspectus, et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. In ipsâ hostium acie inveniemus nostras manus: agnoscent Britanni suam causam: recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos cæteri Germani, tamquam nuper Usipii reliquerunt. Nec quidquam ultra formidinis: vacua castella, senum coloniæ, inter male parentes et injuste imperantes, ægra municipia et discordantia: hîc dux, hîc exercitus: ibi tributa et metalla et cæteræ servientium pœnæ; quas in æternum perferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. Proinde, ituri in aciem, et majores vestros et posteros cogitate."

XXXIII. Excepêre orationem alacres, et barbari moris cantu et fremitu, clamoribusque dissonis. Jamque agmina et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu: simul instruebantur acies; cum Agricola, quamquam lætum et vix munimentis coërcitum, militem adhortatus, ita disseruit: "Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Romani fide atque operâ vestrâ Britanniam vicistis: tot expeditionibus, tot prœliis, seu fortitudine adversus hostes, seu patientiâ ac labore, pæne adversus ipsam rerum naturam opus fuit: neque me militum, neque vos ducis pœnituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniæ, non famâ, nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, et subacta. Equidem sæpe in agmine, cum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque voces audiebam, "Quando dabitur hostis? quando acies?" Veniunt, e latebris suis extrusi: et vota virtusque in aperto; omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. Nam, ut superâsse tantum itineris, silvas evasisse, transîsse æstuaria, pulchrum ac decorum in frontem; ita fugientibus periculosis-

sima, quæ hodie prosperrima sunt. Neque e
nobis aut locorum eadem notitia, aut commeat
eadem abundantia; sed manus et arma, et in his
nia. Quod ad me attinet, jam pridem mihi decre
est, neque exercitûs neque ducis terga tuta
Proinde et honesta mors turpi vitâ potior; et i
lumitas ac decus eodem loco sita sunt: nec in
rium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ fine cecid

XXXIV. "Si novæ gentes atque ignota
constitisset, aliorum exercituum exemplis vos
tarer: nunc vestra decora recensete, vestros o
interrogate. Ii sunt, quos proximo anno, unam
gionem furto noctis aggressos, clamore debellâ
ii cæterorum Britannorum fugacissimi, ideoque
diu superstites. Quomodo silvas saltusque p
trantibus fortissimum quodque animal contra r
pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur.
acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt:
quus est numerus ignavorum et metuentium,
quod tandem invenistis, non restiterunt, sed d
hensi sunt: novissime res et extremo metu co
defixêre in his vestigiis, in quibus pulchram et
tabilem victoriam ederetis. Transigite cum ex
tionibus: imponite quinquaginta annis magnum d
approbate reipublicæ, nunquam exercitui im
potuisse aut moras belli, aut causas rebellandi."

XXXV. Et alloquente adhuc Agricolâ mi
ardor eminebat, et finem orationis ingens ala
consecuta est, statimque ad arma discursum.
stinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum a
quæ octo millia erant, mediam aciem firm
equitum tria millia cornibus affunderentur: le
pro vallo stetêre, ingens victoriæ decus citra R
num sanguinem bellanti, et auxilium, si peller
Britannorum acies, in speciem simul ac ter
editioribus locis constiterat ita, ut primum
æquo, *cæteri* per acclive jugum connexi velut
gerent; *media* campi covinarius et eques str

discursu complebat. Tum Agricolâ, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, et arcessendas plerique legiones admonebant, promtior in spem, et firmus adversis, dimisso equo, pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminus certabatur: simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere; donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent: quod et ipsis, vetustate militiæ, exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus: nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in aperto pugnam non tolerabant. Igitur, ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fœdare, et stratis qui in æquo obstiterant, erigere in colles aciem cœpêre; cæteræ cohortes, æmulatione et impetu commixtæ, proximos quosque cædere: ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriæ, relinquebantur. Interim equitum turmæ fugêre, covinarii peditum se prœlio miscuêre: et, quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inæqualibus locis hærebant: minimeque equestris ea pugnæ facies erat, cum ægre diu stantes, simul equorum corporibus impellerentur, ac sæpe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim, et circumire terga vincentium cœperant: ni idipsum veritus Agricola, quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, *venientibus* opposuisset, quantoque ferocius accurre-

[redacted]

rant, tanto acrius pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectæque præcepto ducis a fronte pugnantium alæ, aversam hostium aciem invasêre. Tum vero patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi, vulnerare, capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, prout cuique ingenium erat, catervæ armatorum paucioribus terga præstare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti offerre. Passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis appropinquârunt, collecti, primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola validas et expeditas cohortes, indaginis modo, et, sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Cæterum, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vidêre, in fugam versi, non agminibus, ut prius, nec alius alium respectantes, rari et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiêre. Finis sequendi nox et satietas fuit: cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidêre; in quîs Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferociâ equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio prædâque læta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultro incendere: eligere latebras et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquando frangi adspectu pignorum suorum, sæpius concitari: satisque constabat, sævîsse quosdam in conjuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriæ latius aperuit: vastum ubique silentium, secreti calles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius: quibus in omnem partem di-

missis, ubi incerta fugæ vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam æstate spargi bellum nequibat; in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi acceptis obsidibus, præfecto classis circumvehi Britanniam præcepit. Datæ ad id vires; et præcesserat terror. Ipse peditem atque equites lento itinere, quo novarum gentium animi ipsâ transitûs morâ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secundâ tempestate ac famâ Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniæ lecto omni redierat.

XXXIX. Hunc rerum cursum, quamquam nullâ verborum jactantiâ epistolis Agricolæ auctum, ut Domitianus erat, fronte lætus, pectore anxius, excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germaniâ triumphum, emtis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur; at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maxime formidolosum, privati hominis nomen supra principis attolli: frustra studia fori et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: et cætera utcumque facilius dissimulari: ducis boni imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentia statuit, reponere odium, donec impetus famæ et favor exercitûs languesceret: nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

XL. Igitur triumphalia ornamenta et illustris statuæ honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet: additque insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolæ destinari, vacuam tum morte Atilii Rufi, consularis, et majoribus reservatam. Credidêre plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse,

cum præcepto, ut, si in Britanniâ foret, trader eumque libertum in ipso freto Oceani obvium colæ, ne appellato quidem eo, ad Domitiam meâsse: sive verum istud, sive ex ingenio pi fictum ac compositum est. Tradiderat interim cola successori suo provinciam quietam tut Ac, ne notabilis celebritate et frequentiâ occ tium introitus esset, vitato amicorum officio in Urbem, noctu in Palatium, ita ut præceptu venit: exceptusque brevi osculo, et nullo se turbæ servientium immixtus est. Cæterum, u tare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibu peraret, tranquillitatem atque otium penitus cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero rum comitatus; adeo ut plerique, quibus mag ros per ambitionem æstimare mos est, viso ad que Agricolâ, quærerent famam, pauci inte rentur.

XLI. Crebro per eos dies apud Domitianu ens accusatus, absens absolutus est. Causa p non crimen ullum, aut querela læsi cujusqua infensus virtutibus princeps, et gloria viri, ac mum inimicorum genus, laudantes. Et ea in sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricola sinerent: tot exercitus in Mœsiâ Daciâque e maniâ Pannoniâque, temeritate aut per ignavia cum amissi: tot militares viri cum tot cohorti pugnati et capti: nec jam de limite imperii e sed de hibernis legionum et possessione dub Ita, cum damna damnis continuarentur, atque annus funeribus et cladibus insigniretur, pos ore vulgi dux Agricola; comparantibus cun gorem, constantiam, et expertum bellis animur inertiâ et formidine cæterorum. Quibus sern satis constat Domitiani quoque aures verl dum optimus quisque libertorum amore et fid simi malignitate et livore, pronum deterioribu

cipem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam præceps agebatur.

XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur, et occiso Civicâ nuper, nec Agricolæ consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessêre quidam cogitationum principis periti, qui, iturusne esset in provinciam, ultro Agricolam interrogarent: ac primo occultius quietem et otium laudare, mox operam suam in approbandâ excusatione offerre: postremo non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxêre ad Domitianum; qui paratus simulationi, in arrogantiam compositus, et audiit preces excusantis, et, cum annuisset, agi sibi gratias passus est: nec erubuit beneficii invidiâ. Salarium tamen, proconsulari solitum offerri, et quibusdam a seipso concessum, Agricolæ non dedit; sive offensus non petitum, sive ex conscientiâ, ne, quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse, quem læseris: Domitiani vero natura præceps in iram, et, quo obscurior, eo irrevocabilior, moderatione tamen prudentiâque Agricolæ leniebatur; quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse; obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosâ morte inclaruerunt.

XLIII. Finis vitæ ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine curâ fuit. Vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavêre ad domum, et per fora et circulos locuti sunt: nec quisquam, auditâ morte Agricolæ, aut lætatus est, aut statim oblitus. Augebat miserationem constans rumor, veneno interceptum. Nobis nihil comperti affirmare ausim: cæterum per omnem valetudinem ejus, crebrius quam ex more principatûs, per

nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venêre; sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die, momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente, sic accelerari, quæ tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque præ se tulit, securus jam odii, et qui facilius dissimularet gaudium, quam metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolæ, quo cohæredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum, velut honore judicioque: tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret, a bono patre non scribi hæredem, nisi malum principem.

XLIV. Natus erat Agricola, Caio Cæsare tertium consule, Idib. Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Kal. Septembres, Collegâ Priscoque coss. Quod si habitum quoque ejus posteri noscere velint; decentior quam sublimior fuit: nihil metûs in vultu: gratia oris supererat: bonum virum facile crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integræ ætatis ereptus, quantum ad gloriam, longissimum ævum peregit. Quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat, et consularibus ac triumphalibus ornamentis prædito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat; speciosæ contigerant. Filiâ atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus; incolumi dignitate, florente famâ, salvis affinitatibus et amicitiis, futura effugisse. Nam, sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce, ac principem Trajanum videre, quodam augurio votisque apud nostras aures ominabatur; ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu, rempublicam exhausit.

XLV. *Non* vidit Agricola obsessam curiam, et clausum *armis* senatum, et eâdem strage tot consu-

larium cædes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Unâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat; et Massa Bebius jam tum reus erat. Mox nostræ duxêre Helvidium in carcerem manus: nos Maurici Rusticique divisus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: cum suspiria nostra subscriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu vero felix, Agricola, non vitæ tantum claritate, sed etiam opportunitate mortis, (ut perhibent, qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis) constans et libens fatum excepisti; tamquam pro virili portione innocentiam principi donares. Sed mihi filiæque, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quod assidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit. Excepissemus certe mandata vocesque, quas penitus animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longæ absentiæ conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, assidente amantissimâ uxore, superfuêre honori tuo: paucioribus tamen lacrymis compositus es; et novissimâ in luce desideravêre aliquid oculi tui.

XLVI. Si quis piorum manibus locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ; placide quiescas; nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio et muliebribus lamentis, ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri neque plangi fas est: admiratione te potius, quam temporalibus laudibus, et, si natura suppeditet, æmulatione decoremus. Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiæ quoque, uxorique præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revol-

vant, famamque ac figuram animi ma
poris, complectantur: non quia interce
imaginibus, quæ marmore aut ære fing
vultus hominum, ita simulacra vultûs
mortalia sunt; forma mentis æterna;
et exprimere, non per alienam mate
sed tuis ipse moribus, possis. Quidqu
amavimus, quidquid mirati sumus, man
que est in animis hominum, in æternit
famâ rerum. Nam multos veterum,
et ignobiles, oblivio obruet: Agric
narratus et traditus, superstes erit.

DE

ORATORIBUS,

SIVE DE

CAUSIS CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ,

DIALOGUS.

DE

ORATORIBUS,

SIVE DE

CAUSIS CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ,

DIALOGUS.

I. Sæpe ex me requiris, Juste Fabi, cur, cum priora sæcula tot eminentium oratorum ingeniis gloriâque effloruerint, nostra potissimum ætas, deserta et laude orbata, vix nomen ipsum oratoris retineat: neque enim ita appellamus, nisi antiquos: horum autem temporum diserti, causidici et advocati et patroni, et quidvis potius, quam oratores, vocantur. Cui percontationi tuæ respondere, et tam magnæ quæstionis pondus excipere, ut aut de ingeniis nostris male existimandum sit, si idem assequi non possumus, aut de judiciis, si nolumus, vix, Hercule, auderem, si mihi mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos, eamdem hanc quæstionem pertractantes, juvenis admodum audivi. Ita non ingenio, sed memoriâ ac recordatione, opus est, ut, quæ a præstantissimis viris et excogitata subtiliter, et dicta graviter, accepi, cum singuli diversas, vel easdem, sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque et animi et ingenii redderet, iisdem

nunc numeris, iisdem rationibus persequar, servato ordine disputationis: neque enim defuit, qui diversam quoque partem susciperet, ac, multum vexatâ et irrisâ vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret.

II. Nam postero die, quam Curiatius Maternus Catonem recitaverat, cum offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragœdiæ argumento, sui oblitus, tantum Catonem cogitâsset, eâque de re per Urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum M. Aper et Julius Secundus, celeberrima tum ingenia fori nostri: quos ego in judiciis non utrosque modo studiose audiebam, sed domi quoque et in publico assectabar, mirâ studiorum cupiditate, et quodam ardore juvenili, ut fabulas quoque eorum et disputationes et arcana semotæ dictionis penitus exciperem: quamvis maligne plerique opinarentur, nec Secundo promtum esse sermonem, et Aprum ingenio potius et vi naturæ, quam institutione et literis, famam eloquentiæ consecutum. Nam et Secundo purus et pressus, et, in quantum satis erat, profluens sermo non defuit: et Aper, communi eruditione imbutus, contemnebat potius literas, quam nesciebat, tamquam majorem industriæ et laboris gloriam habiturus, si ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur, ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, et, quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem, deprehendimus.

III. Tum Secundus, "Nilne te," inquit, "Materne, fabulæ malignorum terrent, quo minus offensa Catonis tui ames? An ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, et sublatis, si qu pravam interpretandi materiam dederunt, emitter Catonem, non quidem meliorem, sed tamen sec riorem?"

Tum ille, "Leges tu, quid Maternus sibi debue *et agnosces*, quæ audîsti. Quod si qua omisit C

sequenti recitatione Thyestes dicet. Hanc enim tragœdiam disposui jam, et intrà me ipse formavi. Atque ideo maturare libri hujus editionem festino, ut, dimissâ priore curâ, novæ cogitationi toto pectore incumbam."

"Adeo te tragœdiæ istæ non satiant," inquit Aper, "quo minus, omissis orationum et causarum studiis, omne tempus modo circa Medeam, ecce nunc circa Thyesten, consumas? cum tot amicorum causæ, tot coloniarum et municipiorum clientelæ, in forum vocent, quibus vix sufficeres, etiamsi non novum tibi ipse negotium importâsses, Domitium et Catonem, id est, nostras quoque historias et Romana nomina Græcorum fabulis aggregare."

IV. Et Maternus, "Perturbarer hac tuâ severitate, nisi frequens ac assidua nobis contentio jam prope in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare et insequi poëtas intermittis; et ego, cui desidiam advocationum objicis, quotidianum hoc patrocinium defendendæ adversus te poëticæ exerceo. Quo lætor magis, oblatum nobis judicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod jam pridem opto, suâ quoque auctoritate compellat, ut, omissis forensium causarum angustiis, in quibus satis mihi superque sudatum est, sanctiorem istam et augustiorem eloquentiam colam."

V. "Ego vero," inquit Secundus, "antequam me judicem Aper recuset, faciam, quod probi et modesti judices solent, ut in his cognitionibus se excusent, in quibus manifestum est, alteram apud eos partem gratiâ prævalere. Quis enim nescit, neminem mihi conjunctiorem esse et usu amicitiæ et assiduitate contubernii, quam Saleium Bassum, cum optimum virum, tum absolutissimum poëtam? porro, si poëtica accusatur, non alium video reum locupletiorem."

"Securus sit," inquit Aper, "et Saleius Bassus, et quisquis alius studium poëticæ et carminum gloriam fovet, cum causas agere non possit. Ego enim,

quâtenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar Maternum societate plurium defendi: sed ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, quâ parare simul et tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti provincias, possit, amittit studium, quo non aliud in civitate nostrâ vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad Urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius, excogitari potest. Nam, si ad utilitatem vitæ omnia consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid erit tutius, quam eam exercere artem, quâ semper armatus præsidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus, et velut quâdam perpetuâ potentiâ ac potestate munitus? cujus vis et utilitas, rebus prospere fluentibus, aliorum præsidio et tutelâ intelligitur: sin proprium periculum increpuit, non, Hercule, lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo et periclitanti eloquentia, præsidium simul et telum, quo propugnare pariter et incessere, vel in judicio, sive in senatu, sive apud principem possis. Quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam, opposuit? quâ accinctus et minax, disertam quidem, sed inexercitatam et ejusmodi certaminum rudem, Helvidii sapientiam elusit. Plura de utilitate non dico, cui parti minime contradicturum Maternum meum arbitror.

VI. "Ad voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cujus jucunditas non uno aliquo momento, sed omnibus prope diebus et prope omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero et ingenuo animo, et ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper et frequentem domum concursu splendidissimorum hominum? idque scire non pecuniæ, non orbitati, *neque officii* alicujus administrationi, sed sibi ipsi, *dari? illos* quinimmo orbos et locupletes et potentes [illegible]*ire plerumque* ad juvenem et pauperem, ut aut

sua, aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quam spectare homines veteres et senes et totius Urbis gratiâ subnixos, in summâ omnium rerum abundantiâ, confitentes, id quod optimum sit, se non habere? Jam vero, qui togatorum comitatus et egressus! quæ in publico species! quæ in judiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes, in unum conversos; coire populum, et circumfundi coronam, et accipere affectum, quemcumque orator induerit! Vulgata dicentium gaudia, et imperitorum quoque oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, et tantum ipsis orantibus nota, majora sunt. Sive accuratam meditatamque affert orationem; est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii, pondus et constantia: sive novam et recentem curam non sine aliquâ trepidatione animi attulerit; ipsa sollicitudo commendat eventum, et lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. Nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquàm alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen, quæ suâ sponte nascuntur.

VII. "Equidem, ut de me ipse fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo, homo novus et in civitate minime favorabili natus, quæsturam, aut tribunatum, aut præturam accepi; quam eos, quibus mihi, pro mediocritate hujus quantulæcumque in dicendo facultatis, aut reum prospere defendere, aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipsos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur. Tum mihi supra tribunatus et præturas et consulatus adscendere videor, tum habere, quod, si non in animo oritur, nec codicillis datur, nec cum gratiâ venit. Quæ fama et laus cujusvis artis cum *oratorum* gloriâ comparanda est, qui non illustres in *Urbe solum*, apud negotiosos et rebus intentos, sed

etiam apud juvenes et adolescentes, quibus modo recta et indoles est, et bona spes sui? Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus imperitum et tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat, et digito demonstrat? Advenæ quoque et peregrini, jam in municipiis et coloniis suis auditos, cum primum Urbem attigerunt, requirunt, ac vultus agnoscere concupiscunt.

VIII. "Ausim contendere, Marcellum hunc Eprium, de quo modo locutus sum, et Crispum Vibium (libentius enim novis et recentibus, quam remotis et obliteratis, exemplis utor) non minus nosci in extremis partibus terrarum, quam Capuæ, aut Vercellis, ubi nati dicuntur: nec hoc illis saltem ter millies sestertiûm præstat (quamquam ad has ipsas opes possunt videri eloquentiæ beneficio venisse) sed ipsa eloquentia; cujus numen et cœlestis vis multa quidem omnibus sæculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Sed hæc, ut supra dixi, propria, et quæ non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda habemus. Nam, quo sordidius et abjectius nati sunt, quoque notabilior paupertas et angustia rerum nascentes eos circumsteterunt; eo clariora, et ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ utilitatem illustriora exempla sunt; quod sine commendatione natalium, sine substantiâ facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemtus, per multos jam annos potentissimi sunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitiâ, agunt feruntque cuncta, atque ab ipso principe cum quâdam reverentiâ diliguntur: quia Vespasianus, venerabilis senex et patientissimus vir, bene intelligit, cæteros quidem amicos suos niti iis, quæ ab ipso acceperint, quæque ipsi accumulare et in alios congerere promtum est: Marcellum autem et Crispum attulisse ad amicitiam suam, quod non a principe acceperint, nec accipi possit. Minimum inter tot ac

tanta locum obtinent imagines ac tituli et statuæ, quæ neque ipsa tamen negliguntur, tam, Hercule, quam divitiæ et opes, quas facilius invenies qui vituperet, quam qui fastidiat. His igitur et honoribus et ornamentis et facultatibus refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentiâ causis forensibus et oratorio studio dederunt.

IX. "Nam carmina et versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat, (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant, neque utilitates alunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, et quæ deinde dicturus sum, aures tuæ, Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon aut Iason diserte loquitur? quis ideo domum defensus et tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum, egregium poëtam, vel, si hoc honorificentius est, præclarissimum vatem, deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe, si amicus ejus, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, non ad te, Materne, quia poëta es, neque ut pro eo versus facias: hi etiam Basso domi nascuntur, pulchri quidem et jucundi; quorum tamen hic exitus est, ut, cum toto anno, per omnes dies, magnâ noctium parte, unum librum extudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint, qui dignentur audire: et ne id quidem gratis: nam et domum mutuatur, et auditorium exstruit, et subsellia conducit, et libellos dispergit: et, ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herbâ vel flore præcepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum, et voces inanes, et gaudium volucre. Laudavimus nuper, ut miram et eximiam, *Vespasiani* liberalitatem, quod quingenta sestertia *Basso donâsset*. Pulchrum id quidem, indulgentiam

principis ingenio mereri: quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? Adjice, quod poëtis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum et jucunditas Urbis, deserenda cætera officia, utque ipsi dicunt, "in nemora et lucos," id est, in solitudinem, secedendum est.

X. "Ne opinio quidem et fama, cui soli serviunt, et quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æque poëtas quam oratores sequitur; quoniam mediocres poëtas nemo novit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam Urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. Quotus quisque, cum ex Hispaniâ, vel Asiâ, (ne quid de Gallis nostris loquamur) in Urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeo si quis requirit, ut semel vidit, transit, et contentus est; ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium, et nomen inserere possunt famæ: ego vero omnem eloquentiam omnesque ejus partes sacras et venerabiles puto: nec solum cothurnum vestrum, aut heroïci carminis sonum, sed lyricorum quoque jucunditatem, et elegorum lascivias, et iamborum amaritudinem, et epigrammatum lusus, et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam cæteris aliarum artium studiis credo: sed tecum mihi, Materne, res est, quod, cum natura tua in ipsam arcem eloquentiæ te ferat, errare mavis, et, summa adeptus, in levioribus subsistis. Ut, si in Græciâ natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos levitate jaculi aut jactu disci vanescere; sic nunc te ab auditoriis et theatris in forum et ad causas et ad v

prœlia voco; cum præsertim ne ad id quidem confugere possis, quod plerisque patrocinatur, tamquam minus obnoxium sit offensæ poëtarum, quam oratorum, studium. Effervescit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ; nec pro amico aliquo, sed, quod periculosius est, pro Catone offendis: nec excusatur offensa necessitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitæ et subitæ dictionis impetu: at tu meditatus videris elegisse personam notabilem, et cum auctoritate dicturam. Sentio, quid responderi possit: hinc ingentes exsistere assensus, hinc in ipsis auditoriis præcipue laudari, et mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis et securitatis excusationem, cum tibi sumas adversarium superiorem: nobis satis sit, privatas et nostri sæculi controversias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit, pro periclitante amico potentiorum aures offendere, et probata sit fides, et libertas excusata."

XI. Quæ cum dixisset Aper acrius, ut solebat, et intento ore, remissus et subridens Maternus, "Paravi," inquit, "me, non minus diu accusare oratores, quam Aper laudavit. Fore enim arbitrabar, ut, a laudatione eorum digressus, detrectaret poëtas, atque carminum studium prosterneret: arte quâdam mitigavit, concedendo his, qui causas agere non possent, ut versus facerent. Ego autem, sicut in causis agendis efficere aliquid et eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auspicatus sum, tum quidem, cum in Nerone improbatam et studiorum quoque sacra profanantem Vatinii potentiam fregi: et hodie, si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum, quam orationum, gloriâ partum: ac jam me sejungere a forensi labore constitui: nec comitatus istos et egressus aut frequentiam salutationum concupisco: non magis quam æra et imagines, quæ etiam, me nolente, in domum meam irruperunt. Nam statum hucusque ac securitatem melius innocentiâ tueor, quam eloquentiâ: nec ve-

reor, ne mihi unquam verba in senatu, nisi pro alterius discrimine, facienda sint.

XII. "Nemora vero et luci, et secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter sordes ac lacrymas reorum componuntur; sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia: hoc primum habitu cultuque commoda mortalibus, in illa casta, et nullis contacta vitiis, pectora influxit: sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ hujus et sanguinantis eloquentiæ usus, recens et malis moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. Cæterum felix illud, et, ut more nostro loquar, aureum sæculum, et oratorum et criminum inops, poëtis et vatibus abundabat, qui bene facta canerent, non qui male admissa defenderent. Nec ullis aut gloria major, aut augustior honor; primum apud deos, quorum proferre responsa et interesse epulis ferebantur; deinde apud illos diis genitos sacrosque reges, inter quos neminem causidicorum, sed Orphea ac Linum, ac, si introspi cere altius velis, ipsum Apollinem accepimus: vel, hæc fabulosa nimis et composita videntur, illud cer mihi concedis, Aper, non minorem honorem H mero, quam Demostheni, apud posteros: nec ang tioribus terminis famam Euripidis aut Sopho quam Lysiæ aut Hyperidis, includi: plures hodie peries, qui Ciceronis gloriam, quam qui Virgilii, trectent. Nec ullus Asinii aut Messalæ liber illustris est, quam Medea Ovidii, aut Varii Thy

XIII. "Ac ne fortunam quidem vatum, et felix contubernium, comparare timuerim cum in et anxiâ oratorum vitâ. Licet illos certamina e *cula sua* ad consulatus evexerint; malo secu *secretum* Virgilii secessum, in quo tamen nec *Divum* Augustum gratiâ caruit, neque apud

Romanum notitiâ. Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui, auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus, et forte præsentem spectantemque Virgilium veneratus est sic, quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ, cesserit. Nam Crispus et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac suâ fortunâ concupiscendum? an quod timent? an quod timentur? quod, cum quotidie aliquid rogentur, hi, quibus præstant, indignantur? quod alligati adulatione, nec imperantibus unquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me vero dulces, ut Virgilius ait, Musæ, remotum a sollicitudinibus et curis, et necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra, illosque fontes ferant: nec insanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar. Non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet: nec, incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam, quam quod possim, cui velim, relinquere, quandocumque fatalis et meus dies veniet: statuarque tumulo, non mœstus et atrox, sed hilaris et coronatus: et pro memoriâ mei nec consulat quisquam, nec roget."

XIV. Vixdum finierat Maternus, concitatus et velut instinctus, cum Vipstanus Messala cubiculum ejus ingressus est; suspicatusque ex ipsâ intentione singulorum, altiorem inter eos esse sermonem; "Num parum tempestivus," inquit, "interveni, secretum consilium et causæ alicujus meditationem tractantibus?"

"Minime, minime," inquit Secundus; "atque adeo vellem maturius intervenisses: delectâsset enim te et Apri nostri accuratissimus sermo, cum Maternum, ut omne ingenium ac studium suum ad causas

non Menenium, ut puto, Agrippam, deri antiquus, nostrorum temporum di nere soletis: sed Ciceronem et Cæsare et Calvum et Brutum et Asinium et Me quidem cur antiquis temporibus potiu quam nostris, non video: nam, ut de loquar, Hirtio nempe et Panså Coss., ut ejus scripsit, VII Idus Decemb. occ anno D. Augustus in locum Pansæ Q. Pedium Coss. suffecit. Statue V quibus mox Divus Augustus rempu adjice Tiberii tres et viginti, et prope Caii, ac bis quaternos denos Claudii nos, atque ipsum Galbæ et Othonis et annum, ac sextam jam felicis hujus prin nem, quâ Vespasianus rempublicam fo anni ab interitu Ciceronis in hunc die unius hominis ætas: nam ipse ego in senem, qui se fateretur ei pugnæ i Cæsarem, inferentem arma Britannis, et pellere aggressi sunt. Ita si eum,

aures agnoscere, ac velut conjungere et copulare potuerunt.

XVIII. "Hæc ideo prædixi, ut, si qua ex horum oratorum famâ gloriâque laus temporibus acquiritur, eamdem docerem in medio sitam, et propiorem nobis, quam Ser. Galbæ, C. Carboni, quosque alios antiquos merito vocaverimus: sunt enim horridi et impoliti et rudes et informes, et quos utinam imitatus nullâ parte esset Calvus vester, aut Cœlius, aut ipse Cicero. Agere enim fortius jam et audentius volo, si illud ante prædixero, mutari cum temporibus formas quoque et genera dicendi. Sic, Catoni seni comparatus, C. Gracchus plenior et uberior; sic Graccho politior et ornatior Crassus; sic utroque distinctior et urbanior et altior Cicero; Cicerone mitior Corvinus, et dulcior, et in verbis magis elaboratus. Nec quæro, quis disertissimus: hoc interim probâsse contentus sum, non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi: nec statim deterius esse, quod diversum est; vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus, inventos, qui præ Catone Appium Cæcum magis mirarentur? Satis constat, ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus et tumens, nec satis pressus, sed supra modum exsultans et superfluens et parum Atticus videretur. Legistis utique et Calvi et Bruti ad Ciceronem missas epistolas; ex quibus facile est deprehendere, Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem et attritum, Brutum autem otiosum atque disjunctum: rursumque, Ciceronem a Calvo quidem male audivisse, tamquam solutum et enervem: a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. Si me interroges, omnes mihi videntur verum dixisse. Sed mox ad singulos veniam; nunc mihi cum universis negotium est.

XIX. "Nam, quâtenus antiquorum admiratores

rarum transtulisse ..
sed judicio et intellectu. Vidit ..
ante dicebam, cum conditione temporum, ac div
tate aurium, formam quoque ac speciem orationis
mutandam. Facile perferebat prior iste populus
imperitus et rudis, impeditissimarum orationum
tia; atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo
diem eximeret. Ista vero longa principiorum
paratio, et narrationis alte repetita series, et m
rum divisionum ostentatio, et mille argumento
gradus, et quidquid aliud aridissimis Hermagor
Apollodori libris præcipitur, in honore erat:
quis, odoratus philosophiam, ex eâ locum ali
orationi suæ insereret, in cœlum laudibus fere
Nec mirum. Erant enim hæc nova et incogni
ipsorum quoque oratorum paucissimi præcepta
rum, aut philosophorum placita, cognoverant
Hercule, pervulgatis jam omnibus, cum vix
ronâ quisquam assistat, qui elementis studiorı
non instructus, at certe imbutus sit, novis et e
eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orat
..ium aurium effugiat, utique apud eos jud
.. iure et legibus, cogno

sententiarum, aut nitore et cultu descriptionum invitatus et corruptus est, aversatur dicentem. Vulgus quoque assistentium et affluens et vagus auditor assuevit jam exigere lætitiam et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in judiciis tristem et impexam antiquitatem, quam si quis in scenâ Roscii aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. Jam vero juvenes, in ipsâ studiorum incude positi, qui profectûs sui causâ oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre et dignum memoriâ volunt: traduntque invicem, ac sæpe in colonias ac provincias suas scribunt, sive sensus aliquis argutâ et brevi sententiâ effulsit, sive locus exquisito et poëtico cultu enituit. Exigitur enim jam ab oratore etiam poëticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii et Virgilii et Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus et judiciis obtemperans, nostrorum oratorum ætas pulchrior et ornatior exstitit. Neque ideo minus efficaces sunt orationes nostræ, quia ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim, si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento et informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent, et auro radiantur?

XXI. "Equidem fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum, tenere. Nec unum de populo Canutium aut Arrium Furniumve nominabo, quique aliis in eodem valetudinario hæc ossa et hanc maciem probant. Ipse mihi Calvus, cum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in unâ aut alterâ oratiunculâ satisfacit: nec dissentire cæteros ab hoc meo judicio video: quotus enim quisque Calvi in Asitium aut in Drusum legit? at, Hercule, in hominum studiosorum manibus versantur accusationes, quæ in Vatinium inscribuntur, ac præcipue secunda ex his oratio: est enim verbis ornata et sententiis, auribusque judicum accommodata; ut scias, ipsum quoque

agnoscimus. Sordes autem verbo compositio, et inconditi sensus, redo tem: nec quemquam adeo antiquariu lium ex eâ parte laudet, quâ antiquu damus sane C. Cæsari, ut propter ma gitationum et occupationes rerum min effecerit, quam divinum ejus ingeni tam, Hercule, quam Brutum philoso quamus: nam, in orationibus mino suâ, etiam admiratores ejus fatentur. quam aut Cæsaris pro Decio Samnit Deiotaro Rege, cæterosque ejusdem teporis libros legit, nisi qui et carn miratur: fecerunt enim et carmina, et retulerunt, non melius quam Cicero, illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quam propioribus temporibus natus si inter Menenios et Appios studuisse. et Attium non solum tragœdiis, sed et suis expressit: adeo durus et siccus e tem, sicut corpus hominis, ea demun

enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compositioni artem, locos quoque lætiores attentavit, et quasdam sententias invenit; utique in his orationibus, quas senior jam et juxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, usuque et experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus esset. Nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis; lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus; tarde commovetur; raro incalescit; pauci sensus apte et cum quodam lumine terminantur: nihil excerpere, nihil referre possis: et, velut in rudi ædificio, firmus sane paries et duraturus, sed non satis expolitus et splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac lautum patremfamiliæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum et oculos delectet: non eâ solum instrui supellectile, quæ necessariis usibus sufficiat; sed sint in apparatu ejus et aurum et gemmæ, ut sumere in manus et adspicere sæpius libeat: quædam vero procul arceantur, ut jam obliterata et olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tardâ et inerti structurâ, in morem annalium, componantur; fugiat fœdam et insulsam scurrilitatem; variet compositionem, nec omnes clausulas uno et eodem modo terminet.

XXIII. "Nolo irridere 'rotam fortunæ,' et 'jus Verrinum,' et illud, tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententiâ positum, 'esse videatur.' Nam et hoc invitus retuli, et plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt hi, qui se antiquos oratores vocant. Neminem nominabo, genus hominum signâsse contentus: sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio, legunt; quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Servilii Noniani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis, sordet; qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calvi

mirantur: quos, more prisco apud judicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur: adeo mœsti et inculti illam ipsam, quam jactant, sanitatem, non firmitate, sed jejunio consequuntur. Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ a nimiâ anxietate contingat: parum est, ægrum non esse: fortem et lætum et alacrem volo: prope abest ab infirmitate, in quo sola sanitas laudatur. Vos vero, disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate sæculum nostrum pulcherrimo genere dicendi: nam et te, Messala, video lætissima quæque antiquorum imitantem; et vos, Materne ac Secunde, ita gravitate sensuum nitorem et cultum verborum miscetis; ea electio inventionis, is ordo rerum, et, quoties causa poscit, ubertas, ea, quoties permittitur, brevitas, is compositionis decor, ea sententiarum plenitas; sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut, etiam si nostra judicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri."

XXIV. Quæ cum Aper dixisset, "Agnoscitisne," inquit Maternus, "vim et ardorem Apri nostri? quo torrente, quo impetu sæculum nostrum defendit! quam copiose ac varie vexavit antiquos! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione et arte, ab ipsis mutuatus est, per quæ mox ipsos incesseret! Tuum tamen, Messala, promissum immutâsse non debes: neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quemquam nostrûm, quamquam modo laudati sumus, his, quos insectatus est Aper, comparamus: ac ne ipse quidem ita sentit; sed more veteri, et alias vestris philosophis sæpe celebrato, sumsit sibi contradicendi partes. Exprome nobis, non laudationem antiquorum; satis enim illos fama sua laudat; sed causas, cur in tantum ab eloquentiâ eorum recesserimus; cum præsertim centum et XX annos ab in-
u Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum
…erit."

XXV. Tum Messala, "Sequar a te præscriptam formam, Materne: neque enim diu contradicendum est Apro, qui primum, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum proprie antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est: sive illos antiquos, sive majores, sive quo alio mavult nomine, appellet: dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis ejus repugno sic, quo minus fatear, plures formas dicendi etiam iisdem sæculis, nedum diversis, exstitisse. Sed, quo modo inter Atticos oratores primæ Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines et Hyperides et Lysias et Lycurgus obtinent, omnium autem consensu hæc oratorum ætas maxime probatur; sic apud nos Cicero quidem cæteros eorumdem temporum disertos antecessit; Calvus autem et Asinius et Cæsar et Cœlius et Brutus suo jure et prioribus et sequentibus anteponuntur: nec refert, quod inter se specie differant, cum genere consentiant. Adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero; omnes tamen eamdem sanitatem eloquentiæ ferunt: ut, si omnium pariter libros in manum sumseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quamdam judicii ac voluntatis similitudinem et cognationem. Nam, quod invicem se obtrectaverunt, (et supersunt aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur) non est oratorum vitium, sed hominum. Nam et Calvum et Asinium et ipsum Ciceronem credo solitos et invidere et livere, et cæteris humanæ infirmitatis vitiis affici: solum inter hos arbitror Brutum non malignitate, nec invidiâ, sed simpliciter et ingenue, judicium animi sui detexisse. An invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæsari quidem invidisse? Quod ad Ser. Galbam et C. Lælium attinet, et si quos alios anti-

[redacted]

quorum agitare non destitit; non exigit defensorem, cum fatear, quædam eloquentiæ eorum, ut nascenti adhuc, nec satis adultæ, defuisse.

XXVI. "Cæterum si, omisso optimo illo et perfectissimo genere eloquentiæ, eligenda sit forma dicendi, malim, Hercule, C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quam calamistros Mæcenatis, aut tinnitus Gallionis: adeo melius est, oratorem vel hirtâ togâ induere, quam fucatis et meretriciis vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immo, Hercule, ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lasciviâ verborum et levitate sententiarum et licentiâ compositionis histrionales modos exprimant: quodque vix auditu fas esse debeat, laudis et gloriæ et ingenii loco plerique jactant, cantari saltarique commentarios suos. Unde oritur illa fœda et præpostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, ut oratores nostri tenere dicere, histriones diserte saltare, dicantur. Equidem non negaverim, Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si his comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magnâ parte librorum suorum plus vis habeat, quam sanguinis. Primus enim, contemto ordine rerum, omissâ modestiâ ac pudore verborum, ipsis etiam, quibus utitur, armis incompositus, et studio feriendi plerumque dejectus, non pugnat, sed rixatur. Cæterum, ut dixi, sequentibus comparatus, et varietate eruditionis et lepore urbanitatis, et ipsarum virium robore, multum cæteros superat; quorum neminem Aper nominare, et velut in aciem educere, sustinuit. Ego autem exspectabam, ut, incusato Asinio et Cœlio et Calvo, aliud nobis agmen produceret, pluresque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari, singulis demum singulos, opponeremus. Nunc, detrectâsse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est, nisi in publicum et in commune;

veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpsisset: quotus enim quisque scholasticorum non hac suâ persuasione fruitur, ut se non quidem ante Ciceronem numeret, sed plane post Gabinianum?

XXVII. "At ego non verebor nominare singulos, quo facilius, propositis exemplis, appareat, quibus gradibus fracta sit et deminuta eloquentia."

"Appropera," inquit Maternus, "et potius exsolve promissum. Neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me quidem in confesso est; sed causas exquirimus, quas te solitum tractare paulo ante dixisti, plane mitior, et eloquentiæ temporum nostrorum non iratus, antequam te Aper offenderet, majores tuos lacessendo."

"Non sum," inquit, "offensus Apri nostri disputatione; nec vos offendi decebit, si quid forte aures vestras perstringet; cum sciatis, hanc esse ejusmodi sermonum legem, judicium animi, citra damnum affectûs, proferre."

"Perge," inquit Maternus; "et, cum de antiquis loquaris, utere antiquâ libertate, a quâ vel magis degeneravimus, quam ab eloquentiâ."

XXVIII. Et Messala, "Non reconditas, Materne, causas requiris: nec aut tibi ipsi, aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, etiamsi mihi partes assignatis proferendi in medium, quæ omnes sentimus. Quis enim ignorat, et eloquentiam et cæteras artes descivisse ab istâ vetere gloriâ, non inopiâ hominum, sed desidiâ juventutis, et negligentiâ parentum, et inscientiâ præcipientium, et oblivione moris antiqui? quæ mala, primum in Urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant; quamquam nostra nobis notiora sunt. Ego de Urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quæ natos statim excipiunt, et per singulos ætatis gradus cumulantur; si prius de severitate ac disciplinâ majorum, circa educandos formandosque liberos, pauca prædixero. Jam primum, suus cuique filius, ex castâ parente natus,

non in cellà emtæ nutricis, sed gremio ac sinu matris, educabatur; cujus præcipua laus erat tueri domum et inservire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu propinqua, cujus probatis spectatisque moribus omnis cujuspiam familiæ soboles committeretur; coram quâ neque dicere fas erat, quod turpe dictu, neque facere, quod inhonestum factu videretur. Ac non studia modo curasque, sed remissiones etiam lususque puerorum, sanctitate quàdam ac verecundiâ temperabat. Sic Corneliam Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic Atiam Augusti matrem præfuisse educationibus, ac produxisse principes liberos accepimus: quæ disciplina ac severitas eo pertinebat, ut sincera et integra, et nullis pravitatibus detorta, uniuscujusque natura, toto statim pectore arriperet artes honestas, et, sive ad rem militarem, sive ad juris scientiam, sive ad eloquentiæ studium inclinâsset, id solum ageret, id universum hauriret.

XXIX. "At nunc natus infans delegatur Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus aut alter, ex omnibus servis plerumque vilissimus, nec cuiquam serio ministerio accommodatus. Horum fabulis et erroribus teneri statim et rudes animi imbuuntur; nec quisquam in totâ domo pensi habet, quid coram infante domino aut dicat, aut faciat; quando etiam ipsi parentes nec probitati neque modestiæ parvulos assuefaciunt, sed lasciviæ et dicacitati; per quæ paulatim impudentia irrepit, et sui alienique contemtus. Jam vero propria et peculiaria hujus Urbis vitia pæne in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor, et gladiatorum equorumque studia; quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit! quotum quemque inveneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus? Ne præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent: colligunt enim discipulos, non severitate disciplinæ, nec ingenii experimento

sed ambitione salutationum, et illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus et ipsis parum elaboratur: nec in auctoribus cognoscendis, nec in evolvendâ antiquitate, nec in notitiâ vel rerum, vel hominum, vel temporum, satis operæ insumitur.

XXX. "Sed expetuntur, quos *rhetoras* vocant; quorum professio quando primum in hanc Urbem introducta sit, quamque nullam apud majores nostros auctoritatem habuerit, statim dicturus, referam necesse est animum ad eam disciplinam, quâ usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor et quotidiana meditatio, et in omni genere studiorum exercitationes, ipsorum etiam continentur libris. Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui *Brutus* inscribitur; in cujus extremâ parte, (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quamdam educationem refert: se apud Q. Mucium jus civile didicisse; apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoïcum omnes philosophiæ partes penitus hausisse: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in Urbe contigerat, Achaïam quoque et Asiam peragrâsse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque, Hercule, in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique ullius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque, cognovit. Ita enim est, optimi viri: ita ex multâ eruditione, ex pluribus artibus, et omnium rerum scientiâ, exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia: neque oratoris vis et facultas, sicut cæterarum rerum, angustis et brevibus terminis clauditur; sed is est orator, qui de omni quæstione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium, possit.

XXXI. "Hæc sibi illi veteres persuadebant. Ad hæc efficienda intelligebant opus esse, non ut rhetorum in scholis declamarent, nec ut fictis, nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis, linguam modo et vocem exercerent; sed ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de justo et injusto disputatur. Hæc enim est oratori subjecta ad dicendum materia: nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita ut plerumque hæc ipsa invicem misceantur: de quibus copiose et varie et ornate nemo dicere potest, nisi qui cognôrit naturam humanam, et vim virtutum, pravitatemque vitiorum, et intellectum eorum quæ nec in virtutibus neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, ut facilius iram judicis vel instiget, vel leniat, qui scit, quid ira: promtius ad miserationem impellat, qui scit, quid sit misericordia, et quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusque versatus orator, sive apud infestos, sive apud cupidos, sive apud invidentes, sive apud tristes, sive apud timentes, dicendum habuerit, tenebit habenas animorum; et, prout cujusque natura postulabit, adhibebit manum, et temperabit orationem, parato omni instrumento, et ad omnem usum reposito. Sunt, apud quos adstrictum et collectum, et singula statim argumenta concludens dicendi genus, plus fidei meretur: apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa et æqualis, et ex communibus ducta sensibus, oratio magis delectat: ad hos permovendos mutuabimu aliquid a Peripateticis: hi aptos et in omnem dispu tationem paratos jam locos dabunt; Academici pu nacitatem, Plato altitudinem, Xenophon jucundi tem: ne Epicuri quidem et Metrodori honestas qu dam exclamationes assumere, hisque, prout res po uti, alienum erit oratori. Neque enim sapientem formamus, neque Stoïcorum civitatem, sed eum non quasdam artes haurire, sed omnes liberalit

bet. Ideoque et juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, et grammaticâ, musicâ, et geometriâ imbuebantur. Incidunt enim causæ, plurimæ quidem ac pæne omnes, quibus juris notitia desideratur: pleræque autem, in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur.

XXXII. "Nec quisquam respondeat: 'sufficit, ut ad tempus simplex quiddam et uniforme doceamur.' Primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis: longeque interesse manifestum est, possideat quis, quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque, ubi minime credas, eminet et excellit: idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intelligit, ac statim ita laude prosequitur, ut legitime studuisse, ut per omnes eloquentiæ numeros isse, ut denique oratorem etiam fateatur; quem non posse aliter exsistere, nec exstitisse unquam, confirmo, nisi eum, qui, tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus, exierit: quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum fæx quoque quotidiani sermonis, fœda ac pudenda vitia, deprehendantur; ut ignorent leges, non teneant senatûs-consulta, jus civitatis ultro derideant; sapientiæ vero studium et præcepta prudentium penitus reformident; in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: ut, quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore, pæne dixerim sine ingenuitate, quasi una ex sordidissimis artificiis, discatur. Ergo hanc primam et præcipuam causam arbitror, cur tantum ab eloquentiâ antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur; quos potiores nominabo, quam apud Græcos Demosthenem? quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse, memoriæ *proditum est*. Et Cicero, his, ut opinor, refert verbis

quidquid in eloquentiâ effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatiis consecutum. Sunt aliæ causæ, magnæ et graves, quas a vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, et, quod mihi in consuetudine est, satis multos offendi; qui si forte hoc audirent, certum habeo dicturos, me, dum juris et philosophiæ scientiam, tamquam oratori necessariam, laudo, ineptiis meis plausisse."

XXXIII. Et Maternus, "Mihi quidem," inquit, "susceptum a te munus adeo peregisse nondum videris, ut inchoâsse tantum, et velut vestigia ac lineamenta quædam ostendisse, videaris. Nam, quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti; differentiamque nostræ desidiæ et inscientiæ adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrâsti: cætera exspecto, ut, quemadmodum ex te didici, quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus juvenes, jam forum ingressuri, confirmare et alere ingenia sua soliti sint: neque enim arte et scientiâ, sed longe magis facultate eloquentiam contineri, nec tu, puto, abnues, et hi significare vultu videntur."

Deinde, cum Aper et Secundus idem annuissent, Messala, quasi rursus incipiens: "Quoniam initia et semina veteris eloquentiæ satis demonstrâsse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudirique soliti sint; persequar nunc exercitationes eorum: quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat: per quæ colligitur, eamdem esse rationem et percipiendi quæ proferas, et proferendi quæ perceperis. Sed, si cui obscuriora hæc videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certe concedet, instructum et plenum *his artibus* animum longe paratiorem ad eas *exercitationes venturum*, quæ propriæ curæ oratorum videntur.

XXXIV. "Ergo apud majores nostros juvenis ille, qui foro et eloquentiæ parabatur, imbutus jam domesticâ disciplinâ, refertus honestis studiis, deducebatur a patre, vel a propinquis, ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obtinebat. Hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, sive in judiciis, sive in concionibus, assuescebat, ita ut altercationes quoque excipere et jurgiis interesse, utque sic dixerim, pugnare in prœlio disceret. Magnus ex hoc usus, multum constantiæ, plurimum judicii juvenibus statim contingebat, in mediâ luce studentibus, atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impune stulte aliquid aut contrarie dicit, quo minus et judex respuat, et adversarius exprobret, ipsi denique advocati adspernentur. Igitur verâ statim et incorruptâ eloquentiâ imbuebantur: et, quamquam unum sequerentur, tamen omnes ejusdem ætatis patronos in plurimis et causis et judiciis cognoscebant; habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex quâ facile deprehenderent, quid in quoque vel probaretur, vel displiceret. Ita nec præceptor deerat, optimus quidem et electissimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem præstaret; nec adversarii et æmuli, ferro, non rudibus, dimicantes: sed auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis et faventibus, ut nec bene dicta dissimularentur. Scitis enim, magnam illam et duraturam eloquentiæ famam non minus in diversis subselliis parari, quam suis: quin immo constantius surgere ibi, fidelius corroborari. Atque, Hercule, sub ejusmodi præceptoribus juvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator judiciorum, eruditus et assuefactus alienis experimentis, cui, quotidie audienti, notæ leges, non novi judicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, sive accusationem susceperat, sive defensionem, *solus statim* et unus cuicumque causæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem

uno et vicesimo Cæsar Dolabellam, altero et vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multo ætate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus.

XXXV. "At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum, qui *rhetores* vocantur; quos paulo ante Ciceronis tempora exstitisse, nec placuisse majoribus nostris, ex eo manifestum est, quod, L. Crasso et Domitio censoribus, cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiæ jussi sunt. Sed, ut dicere instituéram, deducuntur in scholas, in quibus, non facile dixerim, utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum, plus mali ingeniis afferant. Nam in loco nihil reverentiæ, sed in quem nemo, nisi æque imperitus, intrat. In condiscipulis nihil profectûs, cum pueri inter pueros, et adolescentuli inter adolescentulos, pari securitate et dicant et audiantur. Ipsæ vero exercitationes magnâ ex parte contrariæ. Nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur, suasoriæ et controversiæ. Ex iis suasoriæ quidem, tamquam plane leviores et minus prudentiæ exigentes, pueris delegantur; controversiæ robustioribus assignantur, quales, (per fidem!) et quam incredibiliter compositæ! Sequitur autem, ut materiæ abhorrenti a veritate declamatio quoque adhibeatur. Sic fit, ut tyrannicidarum præmia, aut vitiatarum electiones, aut pestilentiæ remedia, aut incesta matrum, aut quidquid in scholâ quotidie agitur, in foro vel raro vel nunquam, ingentibus verbis persequantur: cum ad veros judices ventum est, * * rem cogitare, nihil humile, nihil abjectum eloqui poterat.

XXXVI. "Magna eloquentia, sicut flamma, materiâ alitur, et motibus excitatur, et urendo clarescit. *Eadem* ratio in nostrâ quoque civitate antiquorum *eloquentiam* provexit. Nam, etsi horum quoque *temporum* oratores ea consecuti sunt, quæ, compositâ *et quietâ* et beatâ republicâ, tribui fas erat, tamen

istâ perturbatione ac licentiâ plura sibi assequi videbantur, cum, mixtis omnibus, et moderatore uno carentibus, tantum quisque orator saperet, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges assiduæ, et populare nomen; hinc conciones magistratuum, pæne pernoctantium in Rostris; hinc accusationes potentium reorum, et assignatæ etiam domibus inimicitiæ; hinc procerum factiones, et assidua senatûs adversus plebem certamina: quæ singula etsi distrahebant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, et magnis cumulare præmiis videbantur; quia quanto quisque plus dicendo poterat, tanto facilius honores assequebatur, tanto magis, in ipsis honoribus, collegas suos anteibat, tanto plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat. Hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant: hos ituri in provincias magistratus reverebantur; hos reversi colebant: hos et præturæ et consulatus vocare ultro videbantur: hi ne privati quidem sine potestate erant; cum et populum et senatum consilio et auctoritate regerent. Quin immo sibi ipsi persuaserant, neminem sine eloquentiâ aut assequi posse in civitate, aut tueri, conspicuum et eminentem locum: nec mirum, cum etiam inviti ad populum producerentur; cum parum esset, in senatu breviter censere, nisi quis ingenio et eloquentiâ sententiam suam tueretur: cum, in aliquam invidiam aut crimen vocati, suâ voce respondendum haberent; cum testimonia quoque in judiciis, non absentes, nec per tabellam dare, sed coram et præsentes dicere cogerentur. Ita, ad summa eloquentiæ præmia, magna etiam necessitas accedebat: et quomodo disertum haberi, pulchrum et gloriosum; sic contra mutum et elinguem videri, deforme habebatur.

XXXVII. "Ergo non minus rubore, quam præmiis stimulabantur; ne clientulorum loco potius, quam patronorum, numerarentur; ne traditæ a ma-

joribus necessitudines ad alios transirent; ne, tamquam inertes, et non suffecturi honoribus, aut non impetrarent, aut impetratos male tuerentur. Nescio, an venerint in manus vestras hæc vetera, quæ in antiquorum bibliothecis adhuc manent, et cum maxime a Muciano contrahuntur; ac jam undecim, ut opinor, Actorum libris, et tribus Epistolarum, composita et edita sunt. Ex his intelligi potest, Cn. Pompeium et M. Crassum, non viribus modo et armis, sed ingenio quoque et oratione, valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones, et cæteram procerum manum, multum in his studiis operæ curæque posuisse; nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, sine eloquentiâ, consecutum. His accedebat splendor rerum et magnitudo causarum, quæ et ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multum interest, utrumne de furto, aut formulâ et interdicto, dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis sociis, et civibus trucidatis: quæ mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus est, quo nihil tale patimur; ita, cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quisquam claram et illustrem orationem efficere potest, nisi qui causam parem invenit. Non, opinor, Demosthenem orationes illustrant, quas adversus tutores suos composuit; nec Ciceronem magnum oratorem P. Quintius defensus, aut Licinius Archias, faciunt: Catilina et Milo et Verres et Antonius hanc illi famam circumdederunt: non, quia tanti fuit, rempublicam malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent; sed, ut subinde admoneo, quæstionis meminerimus, sciamusque, nos de eâ re loqui, quæ facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. Quis ignorat, utilius ac melius esse, frui pace, quam bello vexari? Plures tamen bonos prœliatores bella, quam pax, ferunt. Similis eloquentiæ conditio: nam, quo sæpius steterit tam-

quam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quo major adversarius et acrior, quîcum pugnas sibi asperas desumserit, tanto altior et excelsior, et illis nobilitatus discriminibus, in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut secura nolint.

XXXVIII. "Transeo ad formam et consuetudinem veterum judiciorum; quæ etsi nunc aptior est civitati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberæ comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus, tertio consulatu, Cn. Pompeius adstrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita tamen, ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud prætores gererentur: apud quos quanto majora negotia olim exerceri solita sint, quod majus argumentum est, quam quod causæ centumvirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeo splendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cœlii, neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber, apud centumviros dictus, legatur, exceptis orationibus Asinii, quæ 'pro hæredibus Urbiniæ' inscribuntur, ab ipso tamen Pollione, mediis Divi Augusti temporibus, habitæ, postquam longa temporum quies et continuum populi otium et assidua senatûs tranquillitas, et maximi principis disciplina ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia, pacaverat?

XXXIX. "Parvum et ridiculum fortasse videbitur, quod dicturus sum; dicam tamem, vel ideo, ut rideatur. Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti et velut inclusi, cum judicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus jam fere plurimæ causæ explicantur? Nam, quomodo nobiles equos cursus et spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia.

Ipsam quin immo curam, et diligentis styli anxietatem contrariam experimur; quia sæpe interrogat judex, quando incipias, et ex interrogatione ejus incipiendum est. Frequenter probationibus et testibus silentium patronis indicit: unus inter hæc dicenti ac alter assistit, et res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, et velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant, cum tot pariter ac tam nobiles forum coarctarent, cum clientelæ quoque et tribus et municipiorum legationes ac partes Italiæ periclitantibus assisterent; cum in plerisque judiciis crederet populus Romanus suâ interesse, quid judicaretur. Satis constat, C. Cornelium et M. Scaurum et T. Milonem et L. Bestiam et P. Vatinium concursu totius civitatis et accusatos et defensos; ut frigidissimos quoque oratores ipsa certantis populi studia excitare et incendere potuerint. Itaque, Hercule, ejusmodi libri exstant, ut ipsi quoque, qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur.

XL. "Jam vero conciones assiduæ, et datum jus potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, (cum se plurimi disertorum ne a P. quidem Scipione, aut Sullâ, aut Cn. Pompeio, abstinerent, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiæ, populi quoque arrectioribus auribus uterentur) quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! Non de otiosâ et quietâ re loquimur, et quæ probitate et modestiâ gaudeat: sed est magna ista et notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus? quarum civitatum severissima disciplina et severissimæ leges traduntur. Ne Macedonum quidem ac Persarum, ac ullius gentis, quæ certo imperio

contenta fuerit, eloquentiam novimus; Rhodii quidam, Athenienses plurimi, oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus et dissensionibus et discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorem eloquentiam; sicuti indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. Sed nec tanti reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges; nec bonæ formam eloquentiæ Cicero tali exitu pensavit.

XLI. "Sic quoque, quod superest antiqui oratoribus, forum, non emendatæ, nec usque ad votum compositæ, civitatis argumentum est. Quis enim nos advocat, nisi aut nocens aut miser? quod municipium in civitatem nostram venit, nisi quod aut vicinus populus, aut domestica discordia, agitat? quam provinciam tuemur, nisi spoliatam vexatamque? Atqui melius fuisset non queri, quam vindicari. Quod si inveniretur aliqua civitas, in quâ nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quo modo tamen minimum usûs, minimumque profectûs ars medentis habet in his gentibus, quæ firmissimâ valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur; sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores, et in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cum optimi cito consentiant? quid multis apud populum concionibus, cum de republicâ non imperiti et multi deliberent, sed sapientissimus et unus? quid voluntariis accusationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidiosis et excedentibus modum defensionibus, cum clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? Credite, optimi, et, in quantum opus est, disertissimi viri, si aut vos prioribus sæculis, aut isti, quos miramur, his nati essent, ac

deus aliquis vitas vestras, vestra tempora, repente mutâsset, nec vobis summa illa laus et gloria in eloquentiâ, neque illis modus et temperamentum, defuisset. Nunc, quoniam nemo eodem tempore assequi potest magnam famam et magnam quietem, bono sæculi sui quisque, citra obtrectationem alterius, utatur."

XLII. Finierat Maternus. Tum Messala: "Erant, quibus contradicerem; erant, de quibus plura dici vellem, nisi jam dies esset exactus." "Fiet," inquit Maternus, "postea arbitratu tuo; et si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de his rursus conferemus." Ac simul assurgens, et Aprum complexus, "Ego," inquit, "te poëtis, Messala antiquariis, criminabimur." "At ego vos rhetoribus et scholasticis," inquit.

Cum arrisissent, discessimus.

FINIS TOMI SECUNDI.

Excudit S. Hamilton, Weybridge, Surrey.